

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**19.YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
SULTANLIK KURUMUNUN İKTİSADİ ANALİZİ:
SENİHA SULTAN ÖRNEĞİ**

**SEREN ÖZKAYA
2501111405**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHTAP ÖZDEĞER**

İstanbul, 2015

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : SEREN ÖZKAYA

Numarası : 2501111405

Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT TARİHİ

Danışman : PROF. DR. MEHTAP ÖZDEĞER

Tez Savunma Tarihi : 12.08.2015

Tez Savunma Saati : 11:00

Tez Başlığı : "19. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SULTANLIK KURUMUNUN İKTİSADİ ANALİZİ: SENİHA SULTAN ÖRNEĞİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHTAP ÖZDEĞER		Kabul
2- PROF. DR. CEM SAATÇIOĞLU		Kabul
3- PROF. DR. TİĞİNÇE OKTAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU		—
2- YRD. DOÇ. DR. KADİR YILDIRIM		—

ÖZ

19. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SULTANLIK KURUMUNUN İKTİSADİ ANALİZİ: SENİHA SULTAN ÖRNEĞİ

SEREN ÖZKAYA

Sultan Abdülmecid ve Nâlandil Hanım'ın kızı olan Seniha Sultan 1851 yılında doğdu. Küçük yaşta annesini kaybeden Seniha Sultan yetiştirilmesi için ağabeyi Sultan V. Murad'ın dairesine verildi. Seniha Sultan'ın yetiştiği dönem Osmanlı Sarayı'nda Batılılaşma olgusuyla lüks düşkünlüğünün arttığı, kadınların özgürce hareket edebildikleri ilginç bir dönemdi. Bu ortamda yetişen Seniha Sultan alafranga bir yaşam stilini seçmişti. Seniha Sultan aldığı eğitimler sayesinde piyano çalabiliyor, Fransızca konuşabiliyor, ata biniyordu. Sultan alafranga giyecekler giyiyor, pahalı lüks Avrupa kağıtlarıyla mektuplar yazıyordu.

Sultan 4 Aralık 1876'da Mahmud Celâleddin Paşa ile evlendi. Mutlu bir evlilik hayatı olan Sultan'ın bu evlilikten Sabahaddin ve Lütfullah adında iki çocuğu oldu. Sultan, dünyaca ünlü fikir adamlarımızdan olan Prens Sabahaddin'in annesiydi. Sultan'ın hayatı eşinin ve çocuklarının ülkeden firar etmesiyle değişti. Bu firar Seniha Sultan'ın mutlu günlerinin yerini özlem ve yalnızlığın almasına neden oldu. Seniha Sultan eşini ve çocuklarını geri döndürebilmek için çok çabaladı. Eşi 1902 yılında Brüksel'de vefat etti. Çocuklarıysa ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ile ülkelerine dönebildiler.

Sultan'ın savurgan kişiliği, onun birçok kişiden borç almasına neden oldu. Hazinesinin içinde bulunduğu bunalım yıllarından dolayı maaşı zamanında ödenmeyen Seniha Sultan, borçlarını ödemedeki zorlukları yaşadı. Seniha Sultan'ın borçları sefarethanelelere de intikal edip, uluslararası bir sorun haline aldı. 3 Mart 1924 Hanedan Üyeleri'nin ülkeyi terk etmeleri yönünde çıkarılan kanun ile Seniha Sultan da hanedanın en yaşlı üyesi olarak, sürgün edildi. Saray koşullarında yaşamaya alışmış olan Sultan kendisine verilen ödeneği hemen tükettiğinden çok zor günler geçirdi. Yaşlılığında da şanssızlığı peşini bırakmayan Sultan 1931 yılında hayata gözlerini kapadı. Maddi imkansızlıklardan dolayı defnedilmesi geciken Seniha Sultan'ı ölümünde bile şanssızlık peşini bırakmadı.

Anahtar Kelimeler: Seniha Sultan, Prens Sabahaddin, Osmanlı'da Sultanlık Kurumu, Sultanlar, Sultanların Harcamaları.

ABSTRACT

AN ECONOMICAL ANALYSIS OF SULTANATE INSTITUTION OF OTTOMAN EMPIRE 19 TH CENTURY: EXAMPLE OF SENIHA SULTAN

SEREN ÖZKAYA

Seniha Sultan was born in 1851. Her father was sultan Abdulmecid and her mother was Nalandil Hanım. Her mother died while she was too young and afterwards she was sent to Sultan V. Murad's house. Her youth term was an interesting term that increasing luxury fixations and women could treat freely with a westernisation fact at Ottoman Palace. Sultan chose an European life style. She could play piano, speak French and ride a horse through her education. Sultan was wearing on European style and writing letters with luxury expensive European papers.

Sultan was married with Mahmud Celaleddin Paşa on December 4, 1876. She had a happy marriage. She got two children from this marriage named Sabahaddin and Lutfullah. Sultan was also mother of prens Sabahattin who was one of our famous intellectuals. Sultans life changed with her husband and her childrens escape from the country. That escape caused that missing and loneliness. Seniha sultan struggled very much to turn them back to the country. Her husband died in 1902 in Brussels. Nevertheless her children could turn back thier country with the announcement of the second constitutional.

Sultans extravagant personalitiy caused that borrowing from many people. Sultan had difficulties to discharge because of the bad situation of the states coffers. Seniha Sultan's debts were reached the foreign embassies and became an international problem. There was a new law (3rd of March 1924) enforce the royal family to exile. The oldest person of the royal family, Seniha Sultan had to exile. She was used to live in palace conditions so she consumed her fund which was set aside to her. She passed away in 1931. Her misfortune carried on even her death.

Key Words: Princes Seniha, Prince Sabahaddin, The Ottoman Sultanate Institution, Sultans, Expenditures of Sultans.

ÖNSÖZ

Seniha Sultan 1851-1931 yılları arasında yaşamış, babası Sultan Abdülmecid'den, Son Osmanlı Halifesi Abdülmecid Efendi'ye kadar olan yılların şahitliğini yapmış bir kişiliktir. Sultan'ın yaşadığı hayat dönem sorunlarına ayna tutabilmiştir.

Seniha Sultan bu dönemde yaşayan diğer padişah kızları gibi alafranga bir yaşam tarzını benimsemiştir. Diğer padişah kızlarından farklı olarak Seniha Sultan'ın borçları içsel bir sorun olmaktan çıkıp yıllarca sürüp giden uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Yine diğer sultanlardan farklı olarak Seniha Sultan'ın eşinin ve çocuklarının firar edip Jöntürklere katılmalarıyla başlayan, ağabeyi Sultan II.Abdülhamid'in denetiminde geçen yılları ve bu konuda arşivde bulunan belgeler İstibdat Dönemi koşullarını gözler önüne sermektedir. Sultan'ın hayat hikâyesi, ölümünden sonra bile maddi zorluklar çekildiği konusunu karşımıza çıkarmaktadır. Saraylarda lüks ve bolluk içinde yetişmiş Sultan'ın, vatan dışına yollandığı sürgün yıllarıysa, ayrıca ilgi çeken bir husustur.

Üç bölüm halinde hazırladığımız bu çalışmanın ilk bölümünde Seniha Sultan'ın hayatında önemli olayların yaşandığı dört padişah dönemindeki sosyal ve ekonomik değişimleri anlatmaya çalıştık. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında Seniha Sultan'ın doğumu, eğitimi ve kişiliği hakkında bilgiler verilmiş, diğer hanedan üyeleriyle ilişkisi ve mektuplaşmaları anlatılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Sultan'ın evliliği ve çeyiz harcamaları konusu arşiv belgeleri doğrultusunda incelenmiştir. İkinci bölümün ilerleyen sayfalarında Sultan'ın eşi Mahmud Celâleddin Paşa ve Seniha Sultan'ın çocukları hakkında bilgiler verilerek Sultan'ın hayatı ve ailesi aydınlatılmak istenmiştir.

Tezimizin son bölümünde ise Seniha Sultan'ın maaşları, tayinatları ve harcamaları arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Yine bu bölümde Seniha Sultan'ın hayatı iktisadi yönüyle işlenmiştir.

Öte yandan, Seniha Sultan ve Kardeşi Behice Sultan'ın Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ehiz Defteri bulunmaktadır. Bu defter, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır. Bu nedenle bu cehiz defterini çalışma sahamız dışında bırakmış bulunmaktayız.

Bu çalışmanın yapılmasında danışmanlığımı yapan ve hiçbir zaman yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER'e, desteklerini esirgemeyen aileme özellikle, ailemin Seniha Sultan'ı babaanneme minnet ile teşekkürlerimi sunarım.

SEREN ÖZKAYA

İstanbul, 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
EKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SENİHA SULTAN'IN YAŞAMI SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

1.1. SENİHA SULTAN'IN DOĞUMU ÖNCESİ VE SONRASINDA SOSYO- EKONOMİK YAPI.....	5
1.1.1 Sultan Abdülmecid Dönemi (1839-1861).....	5
1.1.2 Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876).....	17
1.1.3. Sultan V. Murad Dönemi (30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876).....	21
1.1.4. Sultan II. Abdülhamid Dönemi(1876-1909).....	22
1.2. SENİHA SULTAN'IN DOĞUMU VE ÇOCUKLUK YILLARI	28
1.2.1. Seniha Sultan'ın Doğumu	28
1.2.2. Seniha Sultan'ın Çocukluğu ve Eğitimi.....	31
1.2.3. Sultan'ın Kişiliği ve Yaşam Tarzı.....	33
1.3.1. Sultan'ın Yardımseverliği	35
1.3.2.Sultan'ın Diğer Hanedan Üyeleriyle İlişkileri ve Mektuplar.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

SENİHA SULTAN'IN EVLİLİĞİ

2.1. SULTAN'IN EVLİLİĞİ VE YAPILAN ÇEYİZ HARCAMALARI	39
2.1.1 Sultan'ın Çeyiz Harcamaları	43
2.2. SENİHA SULTAN'IN EŞİ MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA	45
2.2.1. Kleanti Skaliyeri Komitesi	47
2.2.2. Mahmud Celâleddin Paşa'nın Görevi'nden Azledilmesi	48
2.2.3. Mahmud Celâleddin Paşa ve Evlatlarının Yurtdışına Firar Etmeleri	49
2.2.4. Paşa'nın Vefatı	56
2.2.5. Seniha Sultan, Mahmud Celâleddin Paşa ve Çocukları Arasındaki Mektuplar	57
2.3. SENİHA SULTAN'IN ÇOCUKLARI	63
2.3.2. Sultan'ın Evlatlarının Yurtdışına Kaçışları ve Sonrasında Yaşanan Hadiseler	66
2.3.2.1. Prens Sabahaddin ve Düşünceleri	73
2.4. SULTAN'IN İKAMET ETTİĞİ YERLER	75
2.4.1. Çamlıca Köşkü	75
2.4.2. Kuruçeşme Sahilhanesi	75
2.4.3. Pendik Köşkü	75
2.4.4. Sultan'ın Diğer Emlakı	77
2.4.5. Sultan'ın İkametgahlarının İzlenmesi	77
2.5. SENİHA SULTAN'IN YAŞLILIĞI VE SON GÜNLERİ	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN'IN GELİRLERİ VE GİDERLERİ

3.1. SENİHA SULTAN'IN MAAŞI	83
3.1.1. Sultan'ın Maaşlarının Ödenmemesi Sorunu	85
3.1.2. Sultan'ın Parasız Kalması	87

3.1.3. Sultan'ın Dairesindeki Görevliler	90
3.1.4. Sultan'ların Alışverişleri	91
3.2. SULTAN'IN BORÇLARI	91
3.2.1. Pesani Adlı Tacire Borcu	93
3.2.2. Sarraf Vayanzâde Yovanaki'ye Borçlanması	95
3.2.3. Fransa Tebaasından Agustin'e Borçlanması	97
3.2.4. Hrisoni'den Borçlanma	99
3.2.5. Zanzeoğlu Kumpanyası'na Borçlanması	105
3.2.6. Cevahirci Çubukçuyan'a Borçlanması	106
3.2.7. Sultan'ın Diğer Borçları	108
3.3. SULTAN'IN HARCAMALARI	109
3.3.1. Seniha Sultan'ın Giyim Harcamaları	109
3.3.2. Sultan'ın Mutfak Harcamaları ve Tayinatları	111
3.3.3. Sultan'ın Emlaklarının Tamirat Giderleri	116
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	126
EKLER LİSTESİ	136

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Abdülaziz Döneminde Osmanlı Devleti'nde Dış Borçlanma (1862-1874)	19
Tablo 2: 1883-84 Yıllarında Seniha Sultan'ın Ödenmeyen Maaşları	85
Tablo 3: Seniha Sultan'ın Melbusat Harcamaları (1858)	109
Tablo 4: 1885-1886 Yılları Mutfak Tayinatı (ölçü birimi kıyye)	111
Tablo 5: Sultan'ın Kuruçesme'deki Sahilhanesinin Tamirat Giderleri (1897)	116

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Seniha Sultan'ın Fotoğrafi	135
Ek 2: Seniha Sultan'ın Eşi Mahmud Celâleddin Paşa'nın Fotoğrafi	136
Ek 3: Seniha Sultan'ın Oğulları Mehmed Sabahaddin Bey ve Ahmed Lütfullah Beylerin Çocukluklarına Ait Fotoğraf	137
Ek 4: Seniha Sultan'ın Yaşlılığı, Gelini Tabinak Hanım ile Birlikte	138
Ek 5: Seniha Sultan'ın Kuruçeşmede'ki Sahilhanesi	139
Ek 6: Seniha Sultan'ın Balmumcu Köşkü	140
Ek 7: Seniha Sultan'ın Kartviziti	141
Ek 8: Seniha Sultan'a İngiliz Kraliyet Ailesi Tarafından Hediye Edilen Seyahat Çantası	142
Ek 9: Seniha Sultan Tarafından İmzalanan ve Mösyö Karvelo'ya Verilen Senet	143
Ek 10: Seniha Sultan'ın Verdiği Siparişlerin Parasının Tam Olarak Ödenmemesi Nedeniyle Modelist Hrisoni'nin Padişaha Şikayeti	144
Ek 11: Modelist Hrisoni'nin Borcunun Akıbeti	145
Ek 12: Seniha Sultan'ın Avrupa'ya Kaçtığı Yolunda Berliner Tageblatt'ın Haberinin Tekzibi	146

KISALTMALAR LİSTESİ

A.b.	Aynı Belge
A.e.	Aynı Eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.mad.	Adı geçen madde
a.g.me.	Adı geçen mecmua
A.MKT. MHM.	Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimme
A.y.	Aynı yer
ABD.	Anabilim Dalı
B.	Receb
BEO.	Bâb-1 Âli Evrak Odası
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	Bakınız
Bs.	Baskı
C.	Cilt
C.	Cemazeyilahir
Ca.	Cemaziyelevvel
Çev.	Çeviren
DH. MKT.	Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi
DİA.	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
HR. TO.	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İ. DH.	İrade Dâhiliye
İ. HUS.	İrade Hususi
L.	Şevval
Leff.	Ek
M.	Muharrem
N.	Ramazan
R.	Rebiülahir
Ra.	Rebiülevvel
S.	Safer
s.	Sayfa

SBE.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	Sayfa aralığı
Ş.	Şaban
Yay.	Yayınlayan
Y.A. Hus.	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat
Y.EE.	Yıldız Esas Evrakı
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y.PRK. AZJ.	Yıldız Arzuhal Jurnal
Y.PRK. EŞA.	Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK. HH.	Yıldız Perakende, Evrakı Hazine-i Hassa Nezâreti Maruzatı
Y.PRK. HR.	Yıldız Perakende, Hariciye Nezareti Maruzatı
Y.PRK. ML.	Yıldız Perakende, Maliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK. SGE.	Yıldız Perakende, Saray Görevlileri
Y.PRK. ZB.	Yıldız Perakende, Zabtiye
HR. YS.	Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
Z.	Zilhicce
Z.B.	Zabtiye Nezareti
Za.	Zilkade

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde padişah kızları için “Hatun” tabiri kullanılırdı, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nden sonra bu tabir yerini “Sultan” tabirine bıraktı.

Sultanların Osmanlı Devleti'nde yönetime geçmek gibi bir hakları yoktu fakat eşleri devlette önemli konumlara getirildiğinden özellikle politik açıdan nüfuzları fazlaydı.

Abdülmecid ve Nâlandil Hanım'ın kızı olan Seniha Sultan, Eski Çırağan Sarayı'nda 5 Aralık 1851'de dünyaya geldi. 15 Eylül 1931'de Fransa'nın Nice kentinde hayata gözlerini kapadı. Sultan, Abdülmecid'in kızı, Abdülaziz'in yiğeni, V. Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed (Reşad) ve VI. Mehmed (Vahideddin)'in ise kız kardeşleriydi. Sultan 80 yıllık hayat serüvenine altı saltanat sığdırdı hatta Cumhuriyet Dönemi'ne de tanıklık etti. Bu yüzden Sultan'ın hayatında Osmanlı'nın son yüzyılında yaşanan önemli olayların izlerini görmekteyiz.

Seniha Sultan'ı Abdülmecid'in diğer kızlarından ayıran özelliği, onun uzun bir hayat sürmesi, Cumhuriyet Dönemi'ne tanıklık etmesi ve belki de içlerinde en şanssız olmasıdır.

Gerçekten de Seniha Sultan'ın yaşamı diğer sultanlardan farklı bir doğrultuda ilerledi. Annesi Nâlandil Hanım'ı küçük yaşta kaybeden Seniha Sultan ağabeyi Sultan Murad'ın dairesine verildi.

Sultan'ın çocukluk dönemi hakkında elimizde fazla bilgi yoktur. Sultan 25 yaşında Mahmud Celâleddin Paşa ile evlendi. Bu evlilikten sonra eşi devlette önemli görevlere getirildi. Sultan'ın Mehmed Sabahaddin ve Ahmed Lütfullah adlarında iki evladı oldu. Sultan dünyaca ünlü fikir adamlarımızdan Prens Sabahaddin'in annesidir.

Seniha Sultan'ın hayatı eşinin adının Kleanti Skalieri Komitesi'ne karışmasıyla değişti. Devlet görevlerinden azledilerek, kendisine yeni bir hayat

kurmayı seçen Damad Mahmud Celâleddin Paşa, Abdülhamid ve onun idaresinden hoşnut değildi. Sık sık ikametgahlarının izlenmesinden rahatsızlık duyan Paşa, padişaha verdiği öneriler için de olumlu dönüşler alamayınca çareyi iki oğlunu da alarak ülkeden kaçmakta buldu.

Ülkeden kaçan Paşa ve oğulları Jöntürk Hareketi'ne katıldılar. Bu kaçış Seniha Sultan'ı hem ağabeyine karşı mahcup etti, hem de yalnız bıraktı. Bu yalnızlık II. Meşrutiyet'in ilanına kadar sürdü. Sultan'ın eşi yurtdışında vefat etti. II.Meşrutiyet'in ilanıyla Sultan ancak eşinin naaşına ve çocuklarına kavuşabildi.

Sultan'ın hayatı Cumhuriyet'in ilanından sonra çıkarılan Sürgün Yasası'yla bir kez daha sarsıldı. Hanedanın en yaşlısı olarak yurtdışına gönderilen Sultan'ın alıştığı rahat ve lüks yaşam yerini sefaletle bıraktı. Oğullarının kendisine bakacak gücü olmaması nedeniyle kardeşi Vahideddin'in yanına yerleşen Sultan'ı, kardeşinin ölümü bir kez daha sarstı. Bu ölümden sonra Sultan bazen kalacak yer bile bulamadı, bahçelerde kaldı. En sonunda yanında sığıntı gibi yaşadığı Halife Abdülmecid Efendi'nin Nice'deki evinde, vatanından uzak ve yalnızlık içinde hayata gözlerini yumdu.

Sultan'ın ölümünden sonra bile şanssızlığı peşini bırakmadı. Naaşının Türkiye'ye gömülmesi yasaktı. Parasızlıktan dolayı başka bir İslam ülkesine de gönderilemeyen naaş, günlerce morgda kaldı. Morga verilecek para bitince, Sultan'ın naaşı binbir zorlukla Şam'a gönderilerek defnedildi.

Sultan'ın ilgi çeken birçok yanı vardır. Bunların başında geleneksel kalıplardan sıyrılmış bir sultan olması gelmektedir. Ata binen, Fransızca konuşan, piyano çalabilen birisiydi. Bu devirde moda olan alafranga akımını da kendi hayatına yansıtmişti.

Seniha Sultan hayatında yaşadığı birçok soruna ilaveten ekonomik anlamda da zor günler geçirmişti. Zira Sultan'ın yaşadığı dönemde Osmanlı Maliye'si kaynak sıkıntısı içinde bulunuyor, devlet gelirleri giderleri karşılayamıyordu. Bu da hanedan üyelerinin ve diğer devlet görevlilerinin maaşlarının ya eksik yatırılmasına ya da zamanında ödenmemesine sebebiyet veriyordu.

Buna rağmen hanedan üyelerinin bu dönemde tüketim alışkanlıkları alafrangalığın etkisiyle değişmişti. Tüketimleri için gerekli maaşı hazineden alamayan hanedan üyeleri çareyi saray dışından borçlanmakta buldular.

Seniha Sultan da özellikle yabancılara birçok kez borçlanmış bir sultandı. Maaşını hazineden tam alamayan Sultan, çareyi aldığı borçlarda buldu. Bu borçları geri ödeyemeyen Sultan'ın alacaklıları öncelikle kendi ülkelerinin sefaretlarına başvurdular. Sefaretler de bu alacaklar için Bab-ı Ali'ye başvurulmasını uygun gördü.

Böylece Sultan'ın borçları ülke içinden çıkarak uluslararası bir sorun haline geldi. Çoğu kez padişahın kardeşi olmasından dolayı Sultan'a dava açma yoluna gitmeyen alacaklılar çaresiz kaldılar. Borç sorunları mahkemelere düşse bile hanedan üyelerine gerekli yaptırımlar uygulanamadığından, Sultan'ın alacaklıları mağdur duruma düştüler.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultanlık Kurumu'nun İktisadi Analizi: Seniha Sultan Örneği konulu çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir.

Tezimizin birinci bölümünde Sultan'ın doğumu öncesi ve sonrasında Osmanlı Devleti'nde yaşanan sosyal ve ekonomik değişimler incelenmiştir. Sultan'ın hayatını şekillendiren babası Abdülmecid, amcası Abdülaziz, ağabeyleri V. Murad ve II. Abdülhamid dönemleri hakkında kısa bilgiler verilerek, yaşadığı dönemin koşullarının daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümün ilerleyen kısımlarında Sultan'ın doğumu, eğitimi, kişiliği ve diğer hanedan üyeleriyle ilişkileri aktarılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde Sultan'ın evliliği, eği ve oğullarının hayat hikayeleri ve bu evliliğin Sultan'ın hayatını nasıl değiştirdiği anlatıldı. Bu kısımda Sultan, eği ve oğulları arasında gönderilen mektuplara da yer verildi. İkinci bölümün son kısmında ise Sultan'ın yaşlılığı ve yaşamını sürdürdüğü yerler anlatıldı.

Tezimizin üçüncü bölümünde Sultan'ın hayatı iktisadi olarak incelenmeye çalışıldı. Bu bölümde Sultan'ın maâşâtı, borçları, mutfak harcamaları, taşınma harcamaları ve terzi harcamaları gibi yapılan harcamaları incelendi. Yine dönemin

yapısına uygun olarak parasızlık, maaşların ödenmemesi gibi sorunlar belgelerle anlatıldı.

Tezimizin hazırlanmasında arşiv kaynaklarından ve döneme şahitlik yapmış Ayşe Osmanoğlu, Leyla Sâz, Rumeysa Aredba, Melek Hanım ve Şehzade Ali Vasıb Efendi gibi kişilerin hatıratlarından da faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SENİHA SULTAN'IN YAŞAMI SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

1.1. SENİHA SULTAN'IN DOĞUMU ÖNCESİ VE SONRASINDA SOSYO-EKONOMİK YAPI

Seniha Sultan 1851-1931 yılları arasında yaşamıştır. Sultanın 80 yıllık hayat hikayesinde Osmanlı Devleti'nde tam altı kez taht sahibi değişmiştir. Sultan'ın içinde yaşadığı dönem ve koşulları daha iyi anlayabilmemiz için bu altı padişahın dördünün döneminde meydana gelen sosyal, kültürel, siyasi ve iktisadi değişimleri incelememiz gerekmektedir. Böylece Seniha Sultan'ın hayatı, karşılaştığı problemler ve yaşamında meydana gelen değişimler daha iyi anlaşılabilir.

Sultanın babası Abdülmecid döneminde de hızla devam eden değişim süreci, Sultan'ın yetiştirilme tarzı ve yetiştiği ortam için bize ipuçları vermektedir. Abdülaziz ve V. Murad dönemleri de Sultan'ın gençlik yıllarına tekabül etmektedir. II. Abdülhamid dönemi ise Seniha Sultan'ın hayatının tamamen değiştiği ve şekillendiği bir dönem olmuştur. Tezimizin başlangıcında bu dört dönemi irdeleyerek Seniha Sultan'ın hayatını ve yaşantısını daha gerçekçi olarak betimlemek istedik.

1.1.1 Sultan Abdülmecid Dönemi (1839-1861)

II. Mahmud'un (1808-1839) önderliğini yaptığı Batılılaşma süreci Abdülmecid döneminde ivme kazandı. Abdülmecid, babası II. Mahmud'un yarattığı reform ortamında yetişen, geleneksel eğitimin yanında Batı eğitimi de verilen ilk taht adayıdır.¹ II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra başlayan Batılılaşma eğilimi; askeri, devlet bürokrasisi, sosyal, kültürel, eğitim, iktisadi ve sağlık sahalarında gerçekleşmiştir.²

¹ Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları**, İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2011, 4. Bs. s. 485.

² Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garphlaşma Hareketleri", **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s.28.

Seniha Sultan'ın babası Abdülmecid de yenileşmenin yaşandığı bu ortamda Avrupa prensleri gibi yetiştirildi, Fransızca ve Batı müziği gibi dersler almıştı. Paris'te yayınlanan dergilere abone olan Abdülmecid çağdaş düşüncelere açık, hoşgörülü, kan dökmeyi sevmeyen, özgürlükçü bir mizaca sahipti.³

Sultan özgürlükçü mizacını ilk olarak Tanzimat Fermanı'yla (3 Kasım 1839) vücuda getirdi. Tanzimat sözcüğü, nizam verme yani düzen anlamında kullanılan "tanzim" kelimesinin çoğuludur.⁴ Sultan, Tanzimat Fermanı'yla Osmanlı uyruğu olan herkesin mal, can, ırz güvenliğini sağlayacağını, mülkiyet hakkının korunacağını, yargısız infaz, vergide adaletsizlik, rüşvet gibi haksızlıkların önüne geçileceğinin garantisini verdi.⁵ Daha sonra da 1856 yılında ilân edilen Islahat Fermanı'yla din ve mezhep hürriyetini getirerek vatandaşların siyasi haklar yönünden eşit olduğu bir düzen kurmak istedi.⁶

Sultan'ın özgürlükçü mizacıyla attığı başka bir önemli adımda 1847 yılında "Esir Ticaretini Yasaklayan Ferman"la Esir Pazarı'nı yıktırarak, kapatmasıdır.⁷

Sultan Abdülmecid eğitime büyük önem vermişti. 1848 yılında Darümuallimin (Öğretmen Okulu), 1870'de kız öğretmen okulu olan Darümuallimat kuruldu. Osmanlı tarihinde bir ilke imza atılarak kız öğrencilerin de ortaöğrenim gördükleri rüşdiyeler ve sanat okulları açıldı. Mühendishane, Harbiye, Tıbbiye gibi okullar da geliştirilerek bu okullarda yetişen birçok mezun Avrupa'ya gönderildi. Edebiyat ve tarih alanında eğitimi teşvik eden uygulamalarıyla Encümeni Daniş de yine Abdülmecid Dönemi'nde kurulan diğer önemli bir müessesedir. Sultan, müziğe ve tiyatroya da önem verdi, bu iki dalın gelişmesi için salonlar açarak, yurtdışından hocalar getirdi.⁸

³ Sakaoglu, a.g.e., s. 485.

⁴ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973, s.187.

⁵ Sakaoglu, a.g.e., s.489.

⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII. Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.209.

⁷ Şemsi Rıza Zobu, "Esir Ticareti", **Hayat Tarih Mecmuası**, C.I, S.3, 1971, s. 22.

⁸ Hıfzı Topuz, **Abdülmecid, İmparatorluk Çökerken Sarayda 22 Yıl**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009, s.199.

Abdülmecid 1856 yılında ilan ettiği Islahat Fermanı'yla, Tanzimat Fermanı'nda güvenliğe ilişkin hükümleri arttırdı, iltizam uygulaması kaldırıldı, her ırka ve dine eşitlik ilkesi çerçevesinde yeniliklerine devam etti. Bu fermanla yabancılara ve gayrimslmlere ayrıcalıklar da ngrld.⁹

Yine bu dönemde ulaşım ve imar hizmetleri hız kazandı. "şehremaneti" kuruldu, "İstanbul-Bağdat Telgraf Hattı" döşenmeye başlandı. "İstanbul-Edirne-şumnu Telgraf Hattı" açıldı. Kızıldenizde ulaşım için "Mecidiye şirketi" faaliyete geçti, İstanbul'da deniz ulaşımı için ise "şirket-i Hayriye" faaliyete geçmişti. Süveyş Kanalı'da bu dönemde kazılmaya başlandı.¹⁰

Sanayi alanında da bu dönemde yeni kuruluşlar göze çarpmaktadır. uha ve askeri elbise üretimi yapan "İzmit Fabrikası", yine uha, fes, battaniye, kravat üretiminde bulunan "Feshane Fabrikası", fanila ve kumaş üretiminde bulunan "Basmane Fabrikası", pamuk bezi, emprimeler, alacabez, yn, çorap gibi ürünlerin üretildiği "Zeytinburnu Fabrikası", kadife, şam usulü iekli ipek kumaşlar, saten, tafta gibi ürünlerin üretimini yapan "Hereke Fabrikası", askeri kundura, çizme, fişekli gibi ürünlerin üretildiği "Beykoz Teçhizatı Askeriye Fabrikası", tüfek ve tabancaların üretildiği "Tophane Fabrikası", porselen, cam, fincan gibi ürünlerin üretildiği "Beykoz İnceky Fabrikası", uha üretimi yapan "İslimiye Fabrikası", kağıt üretimi yapan "İzmir Kağıt Fabrikası" gibi fabrikaların çoğu Sultan Abdülmecid Dönemi'nde kuruldu ve bu dönem içinde aktif üretimlerini sürdüren birer devlet fabrikaları oldu.¹¹

Kent güvenliği için "Zaptiye Nezareti" kuruldu. İlk vakıf hastanesi bu dönemde Padişah'ın annesi Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından yaptırıldı. Mekteb-i Harbiye'de bu dönemde yenileşme sürecine girildi, ağdaş askerlik eğitimi başlatıldı. Bu eğitimin verilmesi için buraya Fransa'dan uzman askerler getirildi.¹²

⁹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 495.

¹⁰ **A.e.**, s. 493.

¹¹ mer Cell Sarc, "Tanzimat ve Sanayiimiz", **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 435.

¹² Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 501-502.

Bab-1 Ali teşkilatı yenilenerek Bakanlıkların kurulmasına da yine bu dönemde başlandı. “Meclis-i Maliye”, “Meclis-i Âli-yi Tanzimat”, “Meclis-i Ahkâm-ı Adliye”, “Ziraat Nafia, Maarif Nezaretleri” ve ilk “Nizami Mahkemeler” bu dönemde kuruldu.¹³

Vergi düzenine yeni uygulamalar getirilerek tekâlif-i örfiye başlığı altında toplanan haneye ve toprağa bağlı olarak alınan, çok sayıda olan bu geleneksel vergiler yerlerini ödeme gücüne dayalı tek bir vergiye bıraktı. Bu yeni uygulamaya “vergi” adı verildi. Maliye Nezareti tarafından yalnızca vilayetler üzerine belirlenen bu vergi, vilayetlerde önce kazalar, sonra da mahalle ve köyler arasında bölüştürülmekteydi.¹⁴

Abdülmecid Dönemi ekonomik açıdan da hareketli bir dönemdi. Bu dönemde ekonomik ilişkiler Galata ve Karaköy çevresinde yürütülüyordu.¹⁵ Kaime-i mutebere denilen ilk kağıt paralar bu dönemde çıkarıldı. Çıkarılan ilk kaimeler el yazısıyla faizsiz olarak çıkarıldı daha sonra halkın bu paraları tercih etmesi için %12,5 faiz verilmesi gibi uygulamalar yapıldı, el yazılı kaimelerin kolayca taklit edilmesinden dolayı sahte kaimeler piyasayı sardı.¹⁶ Sahte kaime* yabancı ülkelerde de üretiliyordu, örneğin Amerika’da 12 milyon kuruşluk sahte kaime basıldı.¹⁷ Sahte kaimelerin piyasayı sarmasıyla kaimelerin değeri %7-8 oranında düştü, bu girişim enflasyonu da arttırarak başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁸

1840-1862 yılları kaime uygulamasının ilk dönemi olarak nitelendirilir. El yazısıyla düzenlenen bu kaimeler nedeniyle kalpazanlık faaliyetleri artmıştır. Bu sahtecilik faaliyetinin bir türlü önüne geçilememesi münasebetiyle kaimelerin

¹³ Sakaoglu, **a.g.e.**, s.501-502.

¹⁴ Tefik Güran, **Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918**, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003, s. 4.

¹⁵ Sakaoglu, **a.g.e.**, s. 497; Kemal Arkun, **Sultan Abdülmecit Han**, İstanbul: Akademisyen Yayınevi, 2009, s.218.

¹⁶ Ali Akyıldız, **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-ekonomik Etkileri**, İstanbul: Eren Yayınevi, 1996, s. 32-33.

* Sahte kaimelere çözüm olarak kaimelerin basımı ile matbu kaime dönemi başladı, matbu kaimelerle piyasada olan el yazısı kaimelerin değiştirilmesi gündeme geldi. **Bkz.** Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s.77

¹⁷ Şükrü Baban, “Tanzimat ve Para”, **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s.247.

¹⁸ Yavuz Cezar, “Tanzimat’a Doğru Osmanlı Maliyesi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, C. IV, 1985, s. 933; Akyıldız, **a.g.e.**, s.33.

tedavülden çekilmesine karar verildi.¹⁹ Halktan toplanan 1,5 milyonluk yardımla kaimelerin bir bölümü piyasadan toplandı, hatta 1854 yılında alınan dış borç piyasadan kaimelerin tamamen eritilmesi amacıyla kullanıldı.²⁰

Onluk sisteme dayalı olan altın ve gümüş para birimlerinin kullanımını sağlayan sistem de bu dönemde uygulanmaya başlandı. Tashih-i sikke denilen bir işlemle altın lira ile gümüş kuruştan meydana gelen çift metal uygulamasına geçildi; içeriğinde bir gram saf gümüş olan kuruş ve yüz gümüş kuruş değerindeki yeni altın lira temel para birimleri olarak kullanılmaya başlandı.²¹

Bu uygulamadan sonra devlet tağşişleri durdurdu ve 1844-1881 yılları arasında 1 Osmanlı Lirası 7,216 gram ağırlığında yüzde 91,67 ayarında sabitlendi. Bu dönemde kullanılan altın liralara 6,6 gram saf altın içermekteydi. Bir altın lira 100 gümüş kuruş paritesi kabul edilmişti. Birinci Dünya Savaşı'na kadar 1,10 Osmanlı Lirası 1 İngiliz Sterlini düzeyinde korunmuştu.²²

Sarayın ve halkın tüketim alışkanlıkları da bu dönemde değişti. Her ne kadar maddi kaynak sıkıntısı çekilse de, her türlü gösteriş ve sefahat düşkünlüğü başını alıp gitti.

23 Ekim 1853'de başlayan Kırım Savaşı'ı beraberinde birçok külfet getirdi. Kırım Savaşı sırasında ülke topraklarında konaklayan Fransız ve İngiliz askerlerinin iâşesinin sağlanması ve üç yıl süren savaşın maliyeti de Osmanlı maliyesini sarstı.²³ Maliyenin bu durumu için kaynak arayışına gidildi ve çözüm Avrupa sermayesinde arandı yani çözüm borçlanmakta bulundu.²⁴

¹⁹ Hüseyin Al, Şevket Kamil Akar, **Osmanlı Para Reformu**, Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme 2, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2014, s. 153.

²⁰ Coşkun Çakır, **a.g.e.**, s.79.

²¹ Şevket Pamuk, **Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 229.

²² Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 226.

²³ Stanford Shaw, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, C. IV, 1985, s.934.

²⁴ Karal, **a.g.e.**, s.425.

1854-1874 Dönemi'nde Osmanlı Devleti on beş kez borçlanmıştı. Bu yirmi yıllık süre zarfında 238.773.272 Osmanlı Lirası borçlanıldı. Bu borçlanmadan devlet hazinesine giren miktar (toplam tutarın ancak %53'ü) 127.120.220 Osmanlı Lirası olmuştur.²⁵

Aslında ilk dış borçlanma serüveni, 1840'lı yıllarda Galata Bankerleri aracılığında Fransız Bankalarından kısa vadeli olarak alınan borçlarla başlamış, yönetim tüm iç ve dış baskılara rağmen uzun dönemde borç alınmasına sıcak bakmamıştır.²⁶

Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu darboğazlar nedeniyle uygun olmayan şartlarda yapılan dış borçlanma süreci 1881 yılında yabancıların Osmanlı Maliye'sine doğrudan ve resmen el koymasıyla sonuçlanmıştır.²⁷

Diğer taraftan dış borçlanma süreciyle beraber iç kaynaklardan, artan hazine ihtiyaçlarının karşılanması için de bir takım yollara başvurulmuş ve yeniden kaime basılması yoluna gidilmiştir.²⁸ Savaş döneminde "İane-i Umumiye" adıyla tahviller çıkarıldı, esnaf, sanatkâr ve tüccarların gelirleri bu tahvillere yönlendirildi.²⁹

Abdülmeccid Dönemi'nde aynı zamanda ilk bankacılık teşebbüsleri de görülür. 1842 yılında İzmir'de İzmir Bankası adıyla bir banka kurulmuş, banka izinsiz kurulduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Aynı tarihte Halep'te de bir banka kurma girişimi oldu. İlk Osmanlı bankası olarak telakki edilen Dersaadet Bankası, 1849 yılı ortalarında Emmanuel Baltacı ve Jak Alyon'un girişimleriyle kuruldu. Bankanın kuruluş sermayesi 250.000 kuruş olup bunun %40'ı Osmanlı Devleti, geriye kalan %60'ı ise Emmanuel Baltacı ve Jak Alyon tarafından karşılanmıştır.³⁰

²⁵ İ. Hakkı Yeniay, **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964, s. 51-52.

²⁶ Pamuk(2003), **a.g.e.**, s.230; Kazgan, **a.g.e.**, s.13.

²⁷ Cezar, **a.g.m.**, s.933.

²⁸ 1856 senesinde 402.600 adet ve 344.000 kese değerinde faizli kaime piyasada mevcuttur, bu kaimeler için senelik 10.320 kese faiz ödenmiştir. **Bkz.** Akyıldız, **a.g.e.**, s.38.

²⁹ Shaw **a.g.m.**, s.937.

³⁰ Hüseyin Al, Şevket Kamil Akar, Kaya Bayraktar, **Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de Merkez Bankası Arayışları**, Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme 1, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2014, s. 63-64.

İngiliz, Fransız sermayedarlar ile Galata Bankerlerinin 1856 yılında kurduğu Osmanlı Bankası ve İngiliz sermayesi ile 1858 yılında kurulan Türkistan Bankası bu dönemde kurulan bankaların başlıcalarıdır.³¹

Kırım Savaşı, sadece ekonomiyi değil sosyal hayatı da derinden etkiledi. Savaş yıllarında savaşa giden İngiliz, Fransız, İtalyan askerlerine İstanbul ev sahipliği yaptı. Bu savaşla birlikte askerler ve diplomatlar alafranga yaşam tarzlarını da İstanbul'a getirdiler. Aileler askerlerin kıyafetlerini, yediklerini, içtiklerini, yaşam tarzlarını inceleyerek onları örnek aldılar. Bu alafrangalıkorta halli aileleri bile tüketime yöneltti, lüks yaşam olgusu çoğu ailede görülmeye başlandı.³² Bu dönemde İstanbul'da kalan askerler su gibi para harcadı bu yüzden esnaf çok para kazandı.³³

Dönemin sosyal ve ekonomik yaşamını derinden etkileyen bir diğer olay ise Mısır Valisi Hidiv Abbas Paşa'nın Batılılaşmaya ve yeniliklere karşı çıkmasıyla Mısır'ın elit soylu tabakasının Mısır'ı terk ederek İstanbul'a göç etmesidir. Göç eden bu tabakanın çoğunun Avrupa ile bağlantısı vardı. Cevdet Paşa "Ma'rûzât" adlı eserinde bu tabakayı şöyle anlatır:

"Abbas Paşa vâilîliğinde Mısır'dan Dersaâdet'e pek çok paşalar ve beyler ve hanımlar hicret eylediler. Galî bahâlar ile konaklar ve yalılar aldılar. Alafranga tecemmülât ile tefrîş ü tezyîn etdiler. Bol bol paralar sarf u isrâf eylediler. Ebvâb-ı sefâhatı açdılar. Vükelâ ve kibâr-ı İstanbul, bu Mısır dökültüleriyle aşık atmağa ve vükelâ haremleri de Mehmed Ali Paşa kerîmesi Zeynep Hanım'a taklid ile isrâf u sefâhata kalkışdılar".³⁴

Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı'yla mülk edinme hakkı kazanan kesim İstanbul'da yeni yapılar yaptırdı. Batılı tarzda yaşayan bu kişiler yapılarında Barok,

³¹ Kurulan bu kurumsal bankaların dışında Osmanlı Devleti'ne borç verme konusunda bu bankalarla rekabete düşen Galata Bankerleri piyasadaki etkinliklerini yeniden arttırabilmek adına bankacılık teşebbüsünde bulunmuşlardır. Sultan Abdülaziz döneminde kurulan bu bankaların başlıcaları: Şirket-i Umûmiye-yi Osmaniye Bankası, Şirket-i Maliye-i Osmanlı Bankası, İtibar-ı Umûmî-yi Osmanî Bankası, Avusturya-Osmanlı ve Avusturya –Türk Bankası, İstanbul Bankası, Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi'dir. **Bkz.**, Çakır, **a.g.e.**, s. 87-97.

³² M. Çağatay Uluçay, **Abdülmecit**, İstanbul: Özyürek Yayınevi, 1956, s.25.

³³ Topuz, **a.g.e.**, s.189.

³⁴ Ahmed Cevdet Paşa, **Ma'rûzât**, Yay. Haz. Dr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980, s. 7.

Rokoko, Ampir, Neogotik uslupları benimsediler. Böylece İstanbul yapılarında yeni bir akımın öncüsü oldular.³⁵

Alafranga denilen Batı tarzındaki bu akım her yere girdi. İstanbul'da sayfiye denilen yazlık mekanlar, şitaiye denilen kışlık mekanlar olmak üzere iki ayrı evde yaşamak moda haline geldi.

Bu değişim sürecinden önce padişahın yayınladığı göç fermanıyla Boğaz, Kadıköy, Adalar gibi yerlerde evler kiralanır; minder, tabak, çarşaf gibi temel eşyalar buralara pazar kayıklarıyla taşınırdı. Alafrangalığın hanelere girmesiyle bu gibi eşyalar yerlerini sandalyelere, koltuklara, kanepelere, konsollara bıraktı. Artık sofrta takımları bile Avrupa'dan getirtiliyordu. Sadece, Ramazan ayında alafranga düzen yerini alaturka sofrta düzenine bırakıyordu.³⁶

Bu moda ev fiyatlarını da bir hayli arttırdı. Süreçten önce satılık ev fiyatları, alafrangalıktan sonra mevsimlik ev kiralalarıyla eşit hale geldi. Eskiden Dersaadet (Suriçi, İstanbul) ve Bilad-ı Selâse (Eyüp, Galata, Üsküdar)da yaşama düzeni varken bundan böyle kentin zenginleri Boğaziçi, Kadıköy, Beykoz, Sarıyer, Teşvikiye ve Bakırköy gibi yeni yerleşim yerlerinde oturmaya başladılar.³⁷

Bu dönemde kadınlar serbestleşmişlerdi. Eski giyim alışkanlıklarını bırakarak Avrupa modasına uymuşlar; iç çamaşırları, şemsiyeleri, eldivenleri ve korselerini bile Avrupa'dan sipariş eder hale gelmişlerdi.³⁸ Kağıthane kadınlı erkekli çok kalabalık bir vaziyete gelmiş, insanlar kayıklarla Boğaz'da "serv-i simin seyri" denilen gezintiler yapmışlardır.³⁹

Değişim saray hayatına da yansımıştı. Osmanlı geleneği olarak hanedana 400 yıl ev sahipliği yapmış olan Topkapı Sarayı bu dönemde tamamen terk edildi. Sultan

³⁵ Arkun, **a.g.e.**, s. 219; Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 498.

³⁶ Topuz, **a.g.e.**, s. 189; Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.499.

³⁷ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 497, 500; Arkun, **a.g.e.**, s.221.

³⁸ Arkun, **a.g.e.**, s.223.

³⁹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.500.

Abdülmeccid'in isteğiyle, Dolmabahçe Sarayı ve birçok köşk inşa ettirildi.⁴⁰ Dolmabahçe Sarayı, Avrupaî tarzda 1843-1855 yılları arasında yaptırılmıştı. Maliyenin kötü durumda olduğu bu yıllarda saray, 5 milyon altın liraya mal oldu⁴¹. Bu maliyet nedeniyle hazine, memur maaşlarının ödenmesini 15 gün ertelemek zorunda kaldı⁴².

Bu yeni saray ve köşkler Avrupaî eşyalarla döşendi. Yüksek rütbeli devlet adamları, askerler ve elçiliklerde bu dönemde görkemli yapılar yaptırma yarışına girdiler. Görkemli birçok sahilhane, yalı, konak ve köşkler yaptırıldı. Mekanların dışları kadar içleri de değişime uğramıştı. Lüks düşkünlüğü ve sanatsal akımlara yönelen insanlar dekorasyonda da tam anlamıyla Batıya yöneldiler⁴³.

Sultan Abdülmeccid döneminde hazinenin en büyük gider kalemlerinden biri saray harcamalarıydı. Yapılan sultan düğünleri ve sünnet merasimleri günlerce sürüyordu; bu düğünlere pek çok para harcanıyordu. Düğünlerde gösterişli mücevherler tercih ediliyor, Ermeni kuyumcular vasıtasıyla saraya mücevherler taşınıyordu. **Yabancı terziler de bu düğünlerden önemli ölçüde kazanç elde ediyorlardı. Bu dönemde yurd dışından getirilen eşyalara sarayda ilgi artmıştır. Yurt dışından getirilen danteller, kumaşlar vetakılar saray kadınlarının yeni ilgi odağı olmuştur.⁴⁴

Saray kadınları bu dönemde dış dünyaya açılmış, çok fazla harcama yapmışlardı. Rahat hayata alışan kadınlar arabalarla dışarıya çıkıp Beyoğlu'ndaki

⁴⁰ Bu dönemde İhlamur Köşkü'nün yapımı tamamlanmadan Çırağan Sarayı yıktırılmış yerine bir saray yaptırılmıştı. Daha sonra da Dolmabahçe Sarayı'nın yapımına başlandı. Bkz. Topuz, **a.g.e.**, s. 179; Arkun, **a.g.e.**, s.219.

⁴¹ Çağatay Uluçay, **Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç Yüzü**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1959, s.111.

⁴² Yavuz Bahadıroğlu, **Osmanlı Sarayları Saray Hayatı ve Harem**, İstanbul: Paradoks Yayınevi, 2012, s.47.

⁴³ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 498.

^{**} Bu yabancı kuyumcuların en bilineni Köçeoğlu Agop Ağa'ydı. Kuyumcu göstereceği mücevherleri saraya getirir, harem ağası eşliğinde sultan dairelerine gidilir, ufak sofalarda baş kalfa tarafından teslim alınan mücevherler, sultanların anneleri tarafından seçilirdi. İsmarlanan parçalarda kuyumcu tarafından hazırlanırdı. **Bkz.** Şair Leyla (Saz) Hanım, **Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000, s.180-181.

⁴⁴ Topuz, **a.g.e.**, s.179-181.

kuyumculardan ve mağazalardan alışveriş yaptılar⁴⁵. Bu da sarayın dışı kapalı geleneksel yapısının değiştiğinin önemli bir göstergesidir. Cevdet Paşa bu değişimi, dönemi anlattığı “Tezâkir” adlı eserinde şöyle betimler:

“Saray kadınları öteden beri sarây-ı hümayunda kûşe-gîr-i ihtifâ olup hattâ ferâceleri bile yok iken Sultan Mahmud Hân-ı sâni devrinde arzûlarını alsunlar deyu kendilerine birer ferâce yaptırılmış idi. Bir buçuk seneden beri kendilerine seyr ü temâşâ kapusu açıldı. Her yerde gezip yürütmeğe başladılar. Şurada burada türlü rezâletler eder oldular”.⁴⁶

Saray kadınlarının savurganlıklarına dikkat çeken Cevdet Paşa şöyle demektedir:

“Sultan efendiler ise beher-hâl ve bi-hakkın vükelâ haremlelerinden üstün olmak üzre hesabsız masraf etmeğe başlayup, artık ma’âşları idâre etmez olduğundan düyûna müstağrak oldular. Ez-kadîm Harem-sarây-ı hümayûnda mazalla-nişîn-i tesettür ü ihtifâ olan Kadın efendiler de hükm-i zemâne icâbınca arabalar ile gezmeğe başladılar ve bi’t-tabî’ şehriilere tefevvuk etmek üzere isrâf u sefâhata daldılar ve onlar da borçlu oldular ve ahz u i’tâlarına vâsita olan kahveci ve baltacılar pek acîb sû’-i isti’ mâlâta koyuldular.

Meselâ bir tâcirden yüzbin guruşluk mal alırlar ise ellibin guruş da nakid alup iki yüz elli bine sened verirlerdi. Bu cihetlerle Sarây-ı hümayûn’un üç sene zarfında üç milyon kese akçe deyni zuhûr etdi. Bu da kâfi olmayup sultanların ve kadın efendilerin murassa’âtı, Beyoğlu sarrafları ellerinde merhun kaldı”.⁴⁷

Saray kadınları belli bir süre sonra borçlarını ödeyemediklerinden, alacaklı olan esnaf saraya şikayette bulundu. Esnafın bu şikayeti üzerine hazine, saray kadınlarının borçlarını tanımak durumunda kaldı ve esnafa borç senetleri verildi⁴⁸. Saray kadınları, hazinenin içinde bulunduğu darlığa rağmen borçlanmadan yine de vazgeçmediler. Hazine kaynak olmadığı için bu yeni yapılan borçların

⁴⁵ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.499.

⁴⁶ Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, Yay. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Bs., 1986, s.3.

⁴⁷ Cevdet Paşa(1980), **a.g.e.**,s. 7-8.

⁴⁸ Topuz,**a.g.e.**, s. 186.

ödenemeyeceği esnafa bildirildi. Bu durumda esnaf zor durumda kaldı. Sefaretlerine şikayette bulunan esnaf bir sonuç alamıyordu. Şikayetler davaya dönüşecek olsa karşılarında saray hanımları olduğundan haciz ve tutuklama gibi yaptırımlar söz konusu olamıyordu.

Yabancı uyruklu esnafın kendi ülkelerinin elçiliklerine başvurmasından korkan saray yetkilileri de elde kaynak olmadığından zor durumda kaldı. Nitekim korkulan da olmuştu. Alacaklılar Fransız, Rus ve İngiliz elçiliklerine gidip şikayette bulundular.⁴⁹ Böylece saray kadınlarının borçları ulusal bir sorun olmaktan çıkıp, uluslararası bir sorun haline geldi.

Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın eşi Melek Hanım anılarında: saray kadınlarının bu dönemde Sultan Abdülmecid'e kaprisleriyle en pahalı hediyeleri aldırabildiklerini, bu kadınların kölelelerinin bile elmaslar içinde görkemli kıyafetler giyindiklerini, 900 bin kuruş değerindeki arabalarla sokaklara çıktıkları, dairelerindeki eşyaların sürekli yenildiği, sarayın eşyalarının bile iki yıl içinde dört kez yenildiğini bize aktarır.⁵⁰

Saray kadınları yine bu dönemde Mısır'dan gelen zümreyle ve vükela eşleriyle yarışa girdiler. Bu iki kesimden üstün olmak için hesapsız harcamalar yaptılar, maaşları bunları karşılamaya yetmeyince de borçlanma yoluna gittiler.⁵¹ Cevdet Paşa, saray kadınlarının bu dönemdeki harcamalarını şöyle özetler:

“Kırım Muhârebesi bize büyük bir ibret olup da kendimize çeki düzen vermek lâzım gelirken bir garip sefâhat kapıları açıldı. Öteden beri harem-i hümayun kadınları bir yere çıkıp gezmez iken ol vakitten beri arabalar ile her yere gider oldular. Diledikleri gibi sefâhat eder oldular.”⁵²

⁴⁹ A.e., s. 186-187.

⁵⁰ Melek Hanım, **Haremden Mahrem Hatıralar**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996, s.32.

⁵¹ Topuz, **a.g.e.**, s. 188.

⁵² Cevdet Paşa (1986), **a.g.e.**, s. 8.

Sultan Abdülmecid döneminde saray masraflarının üç milyon keseyi geçtiği belirtilir. Lüks tüketim o kadar fazladır kisaraya buz bile Amerika'dan getirilmiştir.⁵³

Cevdet Paşa Sultan Mahmud Dönemi'yle bu dönemi karşılaştırıp şu sonuca varıyor:

*“Sultan Mahmud merhûmun zamanında Sarây-ı hümayun'un bi'l-cümlemasârîfi hiçbir vakitte bin keseyi tecâvüz etmez iken andan sonra refte refte terakkîbularak ber-vech-i bâlâ yirmi bin keseye iblâğ olunduğu hâlde Saray-ı hümayun'un diyyunu günden güne bir sûret-i fevkalâdede tezâyüd etmekte idi.”*⁵⁴

Kırım Savaşı'nın sona ermesiyle İstanbul tenhalaştı. Devletin borçları günden güne artmış olmakla birlikte aylıklar da ödenemez duruma geldi. Kırım Savaşı'nın bitmesiyle esnafın tek gelir kaynağı maaşlılar sınıfı oldu. Bu sınıfın maaşları da ödenemeyince piyasa adeta çöküşe girdi. 1860'lı yıllar ani fiyat düşüşlerine sahne oldu.⁵⁵ Bu dönemde kira gelirleri olanlar ödemelerini alamadılar. Ordu, askerlerin masraflarını karşılayamayacak duruma geldi.⁵⁶

Devlet, dış borçlara ek olarak iç borçlanmaya da giderek Beyoğlu sarraflarından %45 faizle borç alma yoluna gitti. Borçlar, çok hızlı artarak seksen milyon altın lirayı aştı. Cevdet Paşa durumu şöyle özetlemiştir:

*“Keşke Fuat Paşa borç işinde başarılı olmasaydı da, biz biraz kendi kendimizi toplayabilseydik. Borç para bulup da hazine biraz rahatlayınca sefahata dalacağımız belliydi ve öylede oldu.”*⁵⁷

Dönemin ekonomisini özetleyecek olursak bu dönemde devletin başlıca giderleri: savunma finansmanları, maliye ve vakıflar gibi idari birimlerin memur maaşları ile saray harcamalarından oluşan idari giderler; dış borçlara ve iç borçlara

⁵³ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.499.

⁵⁴ Cevdet Paşa(1986), **a.g.e.**,s.8.

⁵⁵ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.500.

⁵⁶ Topuz, **a.g.e.**, s.186.

⁵⁷ Cevdet Paşa (1986), **a.g.e.**, s.8.

ödenecek anapara ve faizler; devlet tarafından geri alınan tımar ve mukataaların sahiplerine ödenen tazminatlardan meydana gelmektedir.⁵⁸

1.1.2 Sultan Abdülaziz Dönemi (1861-1876)

Abdülmeccid 1861 yılında vefat edince yerine biraderi Abdülaziz geçti. Abdülaziz Dönemi, Tanzimat Dönemi'nin ikinci evresini oluşturur. Bu dönemde sarayın eskiden kalan borçları etkili oldu, borçların ödenmesi için kısıtlamalara gidildi.⁵⁹ Hanedan mensuplarının maaşlarının azaltılması kararı alındı. Bunun yanı sıra padişahın maaşı da azaltıldı. Sarayda altın ve gümüşten başka ziynet eşyası kullanılması yasaklandı.⁶⁰

Dönemin sosyo-ekonomik yapısını etkileyen bir diğer olay Mısır'dan İstanbul'a göç eden Kavalalı Hanedanı'nın bireyleriydi. Mısır'da veraset sorunu ortaya çıktığından, veraset hakları ellerinden alınan Kavalalılar İstanbul'a göç ettiler. Bu kişiler de tıpkı Sultan Abdülmeccid Döneminde gelenler gibi lüks alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını da beraberlerinde getirdiler.⁶¹

Sultan Abdülaziz döneminde Süveyş Kanalı açıldı. Abdülaziz, yenilik taraftarıydı fakat eskiden gelen borçlar elini kolunu bağıladı. Ordunun ve donanmanın güçlendirilmesini istedi. Dönemin Sadrazamı Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa: *"Kabuksuz bir yumurtaya benzeyen bir hazine ile bunun mümkün olmayacağını"* söylemişti.⁶² Zira Paşa, bunu dedikten sonra görevinden azledildi. Dönemin ilginç bir olgusu padişahın önce harcamaları kısıtlayıcı politikalar izlemesi sonra da devlet harcamalarının kısılmasını isteyen devlet adamlarının saraydan uzaklaştırılması ve saray harcamalarının daha da artmasıdır.⁶³

⁵⁸ Güran, **a.g.e.**, s.6-7.

⁵⁹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.505.

⁶⁰ Vasfi Şenözen, **Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki**, İstanbul: Okyanus Yayınevi, 2013, s.53.

⁶¹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.506.

⁶² **A.e.**, s.509.

⁶³ Şenözen, **a.g.e.**,s. 53.

Bu dönem fiyat artışlarına sahne oldu. Enflasyonun nedeni olarak görülen, 22 yıl yürürlükte kalan kaimeler tedavülden kaldırılarak 1862 yılında yerini madeni paralara bıraktı.⁶⁴

Dönem, renkli uygulamalara da sahne oldu. Osmanlı tarihinde ilk fuar olarak adledilebilecek “Sergi-yi Umumi Osmanî” bu dönemde gerçekleştirildi. Yine bu dönemde ithalatı azaltmak, yerli tezgahları canlandırmak gayesiyle, esnafa Hazine-i Hassa’dan düşük faizli kredi veren Islah-ı Sanayi Komisyonu kuruldu.⁶⁵

Uzun gezilere çıkan Abdülaziz, Avrupa’daki yapılardan fazlasıyla etkilenmişti. Seyahati sonrasında Avrupa Bankalarından borç alarak Çırağan ve Beylerbeyi Sarayları ile birlikte pek çok köşkün yapımını başlattı. Çırağan Sarayı’nın yapımında dünyanın dört bir yanından getirtilen değerli taşlar kullanıldı. Sarayın inşası 400.000 Osmanlı lirası, tüm maliyetleriyle 2,5 milyon Osmanlı lirası tuttu.⁶⁶ Beylerbeyi Sarayı’nın da inşası için tefriş masrafları haricinde 38.488.723 kuruş yani yaklaşık 380 bin lira ödendi.⁶⁷

Abdülaziz, tıpkı diğer Osmanlı padişahları gibi tahta çıkar çıkmaz gelenek olduğu üzere saray eşyalarını yeniletti, bu yenileme için milyonlarca kuruş harcandı.⁶⁸ Bu dönemde saray kadroları da bir hayli arttırıldı. Binlerce kişi sarayda hizmet etmekteydi.

Abdülaziz yılları mali buhranın hat safhada olduğu yıllar olduğundan bayındırlık faaliyetleri yerli sermaye ile pek gerçekleşemedi. Bayındırlık hizmetleridaha çok yabancı kumpanyalara imtiyazlar verilmek suretiyle yapıldı. Demiryolları, tramvay ve tünel gibi hizmetler bu kumpanyalar tarafından sağlandı.⁶⁹

⁶⁴ Çakır, **a.g.e.**, s.82.

⁶⁵ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.509.

⁶⁶ Bahadıroğlu, **a.g.e.**, s.51.

⁶⁷ **Beylerbeyi Sarayı**, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayını, 2013, s.23.

⁶⁸ Melek Hanım, **a.g.e.**, s.154.

⁶⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri 1861-1876**, Ankara:, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.VII, 1956, s.275.

Abdülaziz, Batı ve Doğu sentezine uygun yaşayan bir padişahtı. Mevlevi eğilimli olup ney çalan padişah, aynı zamanda iyi bir bestekârdı. Döneminde “Aziziye” tarzı denilen fes modasına da öncülük etti.⁷⁰

Yabancılara mülkiyet ve uyrukluk hakkının tanınması da bu dönemin uygulamalarındandır. Bu dönemde borçlar hızla arttı, hazinenin gelirleri borç faizlerini bile karşılayamayacak duruma geldi.⁷¹

1875 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borç toplamı 239 milyon Osmanlı lirasına yaklaşmıştı. 1874-1875 yılı bütçe geliri ise 25 milyon lira idi.⁷² Borç miktarı sterlin olarak 200 milyon Sterlin tutmakta olup anapara ve faiz ödemeleri de 11milyon sterlindi.⁷³ Bu borçlanmaların sonunda 30 Ekim 1875 tarihinde “Ramazan Kararnamesi” ile maliyenin iflası ilan edildi ve borçların ödenmesi için planlar oluşturuldu.⁷⁴

⁷⁰ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.513-514.

⁷¹ Şenözen, **a.g.e.**, s. 53.

⁷² Yeniay, **a.g.e.**, s. 52.

⁷³ Pamuk, **a.g.e.**, s. 231; Refii Şükrü Sulva, “Tanzimat Devrinde İstikrazlar”, **Tanzimat I**: İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s. 274-275.

⁷⁴ Yeniay, **a.g.e.**, s. 54-55; Donald C. Blaisdell, **Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Denetimi “Düyunu Umumiye”**, Çev. Ali İhsan Dalgıç, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 1979, s. 78-79.

Tablo 1: Abdülaziz Döneminde Osmanlı Devleti’de Dış Borçlanma (1862-1874)

Sene	Borçlanma Miktarı	İhraç Fiyatı(%)	Ele Geçen Miktar (Osmanlı Lirası)	Faiz %	Borcun Kullanım Alanı
1862	8.800.000	68	5.984.000	6	Tedavüldeki kaimelerin kaldırılması için Osmanlı Bankası aracılığıyla alınmıştır. Tütün, tuz, damga ve temettü gelirleri karşılık olarak gösterilmiştir.
1863	8.800.000	71	6.248.000	6	Borçlanma ve ufaklık madeni paralar için alınan bu borca Osmanlı Bankası aracılık etmiş gümrük, ipek, zeytinyağı, tütün ve tuz aşarı karşılık gösterilmiştir. Alınan bu borç tamamen Galata Bankerlerine olan borçlara ayrılmıştır.
1865	6.600.00	66	4.356.000	6	Bütçe açığını kapatmak ve dış borçları düzenlemek için borca Osmanlı Bankası ve Stê. Gle aracı olmuş, borçlanmaya karşılık olarak Ergani madeni gösterilmiştir.
1865	40.000.000	50	20.000.000	5	Birinci tertip tahvili duyun için alınan borca General Credit and Finance Societe Gle. aracılık etmiş, karşılık gösterilmemiştir.
1869	24.444.442	54	13.200.000	6	Bu borçlanma bütçe açığını ve dalgalı borçları hafifletmek için alınmış, Comptorie d’Escompte aracılığıyla ve muhtelif vilayetlerin aşarı karşılık gösterilerek alınmıştır.
1870	34.480.001	32 1/8	11.194.820	3	Rumeli Demiryolu’nun inşası için, Baron Hirsch aracılığıyla alınmış, karşılık olarak Mısır vergisi gösterilmiştir.
1871	6.270.000	73	4.577.100	6	Bütçe açıklarını kapatmak için alınan bu borçlanmaya Lui Kohensos aracılık etmiş, Mısır vergisi karşılık gösterilmiştir.
1872	12.238.820	98,5	10.403.004	9	Osmanlı Bankası ve Credit General-Ostr. Aracılığıyla alınan bur borca karşılık Selânik, Edirne, Tuna vilâyetleri gelirleri ve Anadolu ağnam resmi gelirleri karşılık gösterilmiştir.
1873	12.611.995	55	6.936.600	5	1872 senesinde çıkarılan hazine tahvilleri konsolidasyonu için alınmıştır.

1873	30.555.558	54	16.500.001	6	Bütçe açıklarının kapatılması için alınan Cr�dit. M. De Paris, Credit General O.t tarafından aracılık edilen bu borca karşılık Tuna, Halep vilayetleri gelirleri ve Anadolu ağnam resmi karşılık olarak gösterilmiştir.
1874	44.000.000	43,5	19.140.000	5	Osmanlı Bankası aracılığıyla alınan ve dalgalı borçlarla diğer borçlanmaların faizlerinin ödenmesi için yapılan bu borçlanmaya karşılık gösterilmemiştir.

Kaynak: Refii şükrü Sulva, ‘‘Tanzimat Devrinde İstikrazlar’’, **Tanzimat I:** İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s. 274-275.

Tabloda 1’de görüldüğü gibi alınan yeni borçların çoğu devletin aldığı eski borçlarının ödenmesi için kullanılmıştır. Alınan borçlar; dalgalı borçların ödenmesi, borç faizlerinin ödenmesi, bütçe açığının kapatılması gibi amaçlarla alınmıştır. Diğer borçlanmalardan farklı olarak 1870 yılında alınan borç Rumeli Demiryolu’nun inşası için alınmıştır.

30 Mayıs 1876’da Abdülaziz yönetimine karşı bir grubun Dolmabahçe Sarayı’nı kuşatması ve yerine V. Murad’a biat etmeleriyle Sultan Abdülaziz Dönemi sona erdi. Sultan Abdülaziz kötü bir muamele ile tahttan indirildi, Topkapı Sarayı’na getirilen Sultan, kendi isteğiyle Fer’iye Sarayı’na nakl edilmiş bu saraydaki odasında 4 Haziran 1876 günü bilekleri kesilmiş halde  l  olarak bulundu.⁷⁵

1.1.3. Sultan V. Murad Dönemi (30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876)

Sultan Abdülaziz’in alaturka yaşam tarzının aksine Sultan Murad şehzadelıği süresince Avrupa fikir hayatıyla yakından alakalı olduğundan alafranga bir yaşam stilini seçmişti.⁷⁶ Sultan Murad tarihe, felsefeye, resime, mimarlığa ve marangozluğa meraklıydı. Sultan Abdülmecid ilk şehzadesi olan Sultan Murad’a ve bundan sonra doğan diğer çocuklarına hem geleneksel hem de Fransızca, piyano gibi Batı temalı

⁷⁵ Arzu Terzi, **Saray Mücevher İktidar**, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2009, s. 72.

⁷⁶ A.e., s.36.

eğitimler aldirttı.⁷⁷ Sultan Murad amcası Abdülaziz döneminde Galata sarraflarına çok borçlandı.⁷⁸

V. Murad'ın cülusundan hemen sonra Abdülaziz'in annesine, eşlerine ve cariyelerine ait mücevherlerin bir kısmı müsadere edildi, diğer kısmıysa Damad Nuri Paşa ile iş birliği yapan Sultan Murad'ın validesi Şevk-i Evsar Valide Sultan tarafından adeta yağmalandı.⁷⁹ Bu mücevherlerin bir kısmı, Sultan Murad'ın sarraf Hristaki'ye olan borcuna karşılık rehin olarak verildi.⁸⁰

Sultan Murad hükümdarlığının ilk günlerinde kardeşlerine verilen ödeneklerin arttırılmasını ve kendisinin de yaşayacağı Dolmabahçe Sarayı'nda kız kardeşleri Fatma ve Seniha Sultan içinde birer daire hazırlanmasını istedi.⁸¹ Sultan cülusunun beşinci günü amcasının feci ölümüne üzüntüsünden asabi bir hastalığa yakalandı.⁸² Meşrutiyet isteğinde olan Mehmet Rüştü Paşa ve Mithat Paşa, Sultan V. Murad'ı tahttan indirerek Sultan II. Abdülhamid'i tahta çıkardılar.⁸³

1.1.4. Sultan II. Abdülhamid Dönemi(1876-1909)

II. Abdülhamid'in saltanatı 33 yıl sürdü.⁸⁴ Sultan Abdülhamid'in dış sorunlar nedeniyle hemen hemen her alanda kontrolcü bir yönetim anlayışını benimsemesi, 1878-1908 yılları arasındaki dönemin "İstibdat Devri" olarak adlandırılmasına neden oldu.⁸⁵

Sultan Abdülhamid de ağabeyi Sultan Murad'a benzer bir eğitim almasına rağmen diğer hanedan üyelerinin aksine yaşamını saraydan ve sefahatden uzak bir

⁷⁷ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.516.

⁷⁸ **A.e.**, s.519.

⁷⁹ Terzi, **a.g.e.**, s.80-81.

⁸⁰ **A.e.**, s. 91.

⁸¹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 523.

⁸² Enver Benhan Şapolyo, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, 1961, s.415.

⁸³ **A.e.**, s.417.

⁸⁴ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.529.

⁸⁵ **A.y.**

şekilde idame ettirdi.⁸⁶ Sarayda ve özellikle haremde değişiklikler yapan padişah, haremın geleneksel yapısını değiştirecek uygulamalara imza attı.⁸⁷

II. Abdülhamid kendine yönelik iç ve dış tehditlere ve muhalefet hareketlerine karşı geniş bir hafıye örgütü kurdu. Diğer bir ifadeyle kurduğu jurnal sistemiyle kendine ait bir istihbarat teşkilatı teşkil etti. Yerli ve yabancı yayınlara karşı da sansür kararları uyguladı.⁸⁸

İsmet Bozdağ tarafından yayımlanan Abdülhamid'in Hatıra Defteri'nde, padişah kurduğu bu teşkilatın amacını şöyle anlatır:

*“Evet, jurnal sistemini ben kurdum, ben idare ettim. Fakat vatandaşı değil, hazineden maaş aldıkları, Osmanlı nimeti ile gırtlaklarına kadar dolu oldukları hâlde, devletime ihanet edenleri tanımak, takip etmek için!.. Kendi devletini yıkmak, kendi Padişahı'nın canına kasdetmek karşılığı, yabancı devletten para alan Sadrazamları gördükten sonra !..”*⁸⁹

Kendisinden önce iki Sultan'ında tahttan indirilmiş olması yüzünden göz önünde olan Dolmabahçe Sarayı'nda yaşamayı tercih etmeyen Sultan Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda yaşamayı tercih etti.⁹⁰ Abdülhamid kendine Yıldız Sarayı'nda yeni bir dünya kurmuştu, bu sarayda yaklaşık 5 bin kişi yaşıyordu. Askerlerle birlikte bu sayı 12 bin civarındaydı. Sarayın masrafı yılda 7 milyon altın lirayı bulmaktaydı.⁹¹ Sultan, Yıldız Sarayı'nda kendine silah müzesi, marangozhane, demirhane ve porselen fabrikası inşa ettirdi.⁹²

Sultan Abdülhamid zamanında yapılan en büyük değişiklik yönetim tarzının değiştirilerek 23 Aralık 1876'da Meşrutiyet'in ilan edilmesidir.⁹³ Meşrutiyetin

⁸⁶ A.y.

⁸⁷ Haremağaları devlet protokolünden çıkarılarak, haremın sefahat ve rahat içinde yaşadığı dönemde son bulmuştu.,A.e., s.530.

⁸⁸ Âtîf Hüseyin Bey, **Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri**, Haz.M. Metin Hülâgü, İstanbul: Timaş Yayınları, 3. Bs. 2010, s.25.

⁸⁹ İsmet Bozdağ, **Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri**, İstanbul: Truva Yayıncılık, 2.Bs.2010, s.90.

⁹⁰ Sakaoğlu, a.g.e., s.533.

⁹¹ Şenözen, a.g.e., s.107.

⁹² Âtîf Hüseyin Bey, a.g.e., s.30.

⁹³ Sakaoğlu, a.g.e., s.530.

ilanıyla Ayan ve Mebusan Meclis'leri kuruldu, ilköğretim zorunlu olurken, kız ve erkek çocuklar için eğitimde eşitlik tanındı.⁹⁴

27 Nisan 1877'de Rusya'nın savaş ilanıyla tarihte 93 Harbi denilen süreç başlamış oldu. Tanzimat döneminin başlangıcından 93 Harbi denilen bu döneme kadar devlet gelirlerinde 4.32 kat, devlet giderlerinde ise 5.1 kat artış oldu.⁹⁵ Giderleri artan hazineye 93 Harbi yeni bir külfet oluştururken, savaş toplumsal yapıyı da değişikliğe uğrattı. Savaş süresince orduların yaşesinin sağlanması ve cephanelik ihtiyacı, Osmanlı ekonomisini zorlu bir sürece soktu; savaştan kaçan on binlerce Rumeli göçmeninin İstanbul'a gelmesi ve kalacak yer bulamayıp camilerde, medreselerde hayatlarını sürdürmeye çalışmaları, toplumsal yapıyı derinden etkiledi.⁹⁶ II. Abdülhamid savaş koşulları nedeniyle meclis çalışmalarını 13 Şubat 1878'de süresiz olarak erteletme kararı almıştır.⁹⁷ Bu ertelemeye tek iktidar padişah oldu.

Osmanlı Hazinesi bu dönemde de zorlu bir süreç geçirdi. Devlet içinde bulunduğu mali bunalımdan dolayı memur maaşlarını bile düzenli bir şekilde ödeyemedi, bütçe her yıl açık verdi.⁹⁸

Ödenemeyen borçlar sebebiyle dış piyasalarda mali itibarı sarsılan devlet, yeni dış borçlanma yapamadı. Hazine, 16 milyon liralık kaime çıkararak bu süreci emisyon hacmini arttırarak atlatmak istendi. Fakat halkın altın liraya bağlı kalması nedeniyle kaimelerin değeri hızla düştü. Bu uygulama hazineye yarardan çok zarar getirdi.⁹⁹

Sözü edilen kaimeler üç aşamada çıkarıldı. İlk çıkarılan kaimeler 3 milyon olarak tertip edildi ve piyasalarca olumlu karşılandı. Daha sonra bitmek bilmeyen askeri harcamalardan dolayı 7 milyon ve son olarak da 6 milyon olmak üzere yeni kaimeler piyasaya sürüldü. Kaimelerin kontrolsüzce piyasada yaygınlaşması,

⁹⁴ Güldal Okuducu, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Kadınının Kısa Tarihi**, İstanbul:2014, s.130.

⁹⁵ Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s.23.

⁹⁶ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 530.

⁹⁷ **A.e.**, s.533.

⁹⁸ Âtîf Hüseyin Bey, **a.g.e.**, s.31.

⁹⁹ Karal(1956), **a.g.e.**, s. 425-426.

kaimelerin değerinin hızla düşmesine sebebiyet verdi.¹⁰⁰ Bu başarısızlıktan sonra hazineye yeniden borçlanma sürecine gidildi. Osmanlı Bankası aracılığıyla Londra'ya başvuruldu, 125 milyon Frank istenerek karşılık olarak Mısır'ın vergi gelirleri gösterildi. Mali piyasalardaki itibar kaybıyla alakalı olarak istenen borcun ancak %60,9'luk bölümü alınabildi.¹⁰¹

Meclislerin kapanmasıyla da tek iktidar haline gelen Sultan Abdülhamid, her yeri denetimi altına aldı. Bu dönemde Sultan'ın denetimi altında olmayan tek kurum; Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz döneminde borçlanılan ama ödenemeyen yaklaşık 239 milyon altın lira tutarındaki borçların ödenmesi için 1881 yılında kurulan Duyun-u Umumiye İdaresiydi.¹⁰²

1854 yılında başlayan ilk uzun vadeli dış borçlanma süreci 1855, 1858 yıllarında da devam ederek alınan bu borçların savaş masraflarına ödenip ödenmemesinin kontrolü amacıyla borç veren ülkelere komisyonlar kurulmak istenmişti ve sözü geçen bu komisyonlar kuruldu. 1858 yılında alınan kredilere karşı kurulması istenen bu komisyon Duyun-u Umumiye idaresinin ilk örneği olarak yorumlanabilir.¹⁰³

6 Ekim 1875 tarihinde Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın Rus elçisinin baskısıyla hazırladığı Ramazan Kararnamesi ilan edilerek, borçlanılan tahvillerin birikmiş anapara ve faiz tutarlarının 5 yıl boyunca yarısının ödenebileceği, ödenmeyen tahviller için %5 faizli yeni tahviller verileceğini ilan edilmiş, 1876 yılının Nisan ayında ise dış borç ödemeleri tamamen durduruldu.¹⁰⁴

93 Harbi'nin bitmesiyle Rusya ile bir antlaşma yapılması gündeme gelmiş, Rusya ile Ayestafanos antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti mali gücünü tamamen kaybetti.¹⁰⁵ Maliyenin içine girdiği bunalım, Osmanlı

¹⁰⁰ Ömer Faruk Bölükbaşı: "II.Abdülhamid Dönemi Maliyesine Genel Bir Bakış", **Milli Saraylar Dergisi**, S.10, 2013, s.39.

¹⁰¹ Karal, (1956), **a.g.e.**, s.426.

¹⁰² Sakaoglu, **a.g.e.**, s.534.

¹⁰³ Hüseyin Al, **Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007, s.106.

¹⁰⁴ Çakır, **a.g.e.**, s. 751.

¹⁰⁵ Karal (1956), **a.g.e.**, s.429.

Devleti'nden alacaklı konumunda olan devletleri endişelendirmiş bunun sonucunda bu devletler, Osmanlı maliyesi hakkındaki fikirlerini 1878 yılında toplanan Berlin Konferansı'nda beyan ettiler.¹⁰⁶ Konferansta Osmanlı hükümeti, yabancı devletlerin baskısından kurtulmak için uzlaşmacı bir tavır sergileyerek alacaklı temsilcileriyle görüştü ve altı vasıtasız vergiyi borçların ödenmesi için alacaklılara tahsis etmeye karar verdi.¹⁰⁷

İlk borcun alınmasından itibaren alacaklı ülkeler tarafından yakından izlenen Osmanlı Maliyesi, yapılan bu antlaşmayla daha da müdahale edilebilir hale gelmişti. 20 Aralık 1881'de Duyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasıyla bazı vergileri bu kuruluşa bırakan devletin, bağımsızlık haklarından olan vergi toplama yetkisini bu kuruluşa vermesi, devletin ekonomik iktidarının elinden alındığı anlamına gelir¹⁰⁸

Duyun-u Umumiye İdaresi'ne bırakılan kaynaklar tütün tekelleri, tuz tekelleri, damga resmi, alkolden ve balıkçılıktan alınan vergiler, ham ipekten alınan öşür, Doğu Rumeli Vilayetinin ödediği yıllık vergi gelirleridir.¹⁰⁹ Bu olumsuz özelliğine rağmen bu idare sayesinde borçlar belirli bir şablona oturtuldu. Rusya'ya savaş tazminatı da belirli bir zamana ayarlandı.¹¹⁰

Düyunu Umumiye İdaresi uluslar arası bir kuruluş olmuştur. Kuruluşun "*idare meclisi (konsey) İngiliz, Fransız, Hollanda, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı tahvilleri hamillerini temsil eden altı delegayla çoğunluğunu Osmanlı Bankası elinde bulunan öncelikli tahvil sahiplerini temsil eden yedinci delegeden*" müteşekkildi.¹¹¹ Konsey, belirlenen vergileri toplayarak bu vergilerle dış borçların faiz ve amortismanlarının ödenmesini sağlayacaktı.

Duyun-u Umumiye aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden borçların ödenmesi için ele aldığı kaynaklarla bir ihtiyat fonu oluşturmuş, başka ülkelerin piyasaya sürdükleri tahvilleri alarak bu ülkelerin finansmanına kaynak sağlamıştır. Bu

¹⁰⁶ Karal (1956), **a.g.e.**, s. 426.

¹⁰⁷ **A.e.**, s.427.

¹⁰⁸ Çakır, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁰⁹ Pamuk, **a.g.e.**, s. 232

¹¹⁰ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.276.

¹¹¹ Blaisdell, **a.g.e.**, s. V.

uygulama İtalya'nın Osmanlı'yla savaştığı Trablusgarp Savaşı'nın finansmanını Osmanlı'dan aldığı borçlarla sağlaması gibi tuhaf uygulamalara sahne olmuştu.¹¹²

Duyun-u Umumiye'den sonra da Osmanlı Devleti, Avrupa piyasalarına tahvil ihraç ederek borç alma sürecini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti bu idarenin etkin denetimi ve dış piyasalara verdiği güvenle daha düşük faizlerle borç bulabildi. Avrupa'dan aldığı borçların iki katını, anapara ve faiz ödemeleri olarak Avrupa'ya aktardı.¹¹³

Bu dönemde kentlerin imarına ve kentsel sorunların çözümüne önem verildi. Belediye Kanunu çıkarıldı. Terkos ve Hamidiye su şebekelerinin tesisi, havagazının yaygın bir şekilde kullanılması için çalışmalar yapıldı. Kentlere idadi ve rüşdiye mektepleri, saat kuleleri, hükümet konakları gibi birçok yapı yaptırılarak hizmet sağlandı.¹¹⁴

Bu dönemde kadınların çarşaf giyerek işlek yerlere çıkmaları ve fotoğraf çekmek yasaklandı.¹¹⁵ Yaşamak ve ferace de sadece saray kadınlarının giysileri olarak belirlendi. Erkeklerde ise bu dönemde tepesi dar, uzun püsküllü fesler, devrik yakalı kolasız gömlekler, pike yelek, sof ceketler giyiliyordu. Resmi dairelerde görev yapanlar redingot ve yollu pantolon giyiyorlardı. Yıldız Sarayı'nda görev yapanlarınsa İstanbulun, fotin, rugan, kaloş, kamsele, sako gibi farklı bir giyim tarzları vardı.

Sultan Abdülhamid tarımın ilerlemesi, sanayinin gelişmesi için birçok çalışma yaptı. Bu dönemde eğitim alanında da yenilikler yapılarak, birçok okul açıldı. Bunların başlıcaları rüştiye, idâdi, hukuk, Sanayi-i Nefise, Ticaret ve Hendese-i Mülkiye mektepleri ve Dârülfünun gibi okullardı. Yine bu dönemde bazı

¹¹² Çakır, **a.g.e.**, s.76.

¹¹³ Pamuk, **a.g.e.**, s.233.

¹¹⁴ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.534.

¹¹⁵ Kapalıçarşı Kapılarında, köprübaşlarında polisler ellerinde makasla çarşaf keserlerdi. Bunun nedeni suikastçıların ve aranan kişilerin çarşaf giyerek tanınmama olasılıklarıdır. **Bkz.**, Sakaoğlu, **A.e.**, s.535-536.

yerlerde vakıf kütüphaneleri açıldı.¹¹⁶ İstanbul’da açılan rüşdiyelerde Arapça ve Farsça’nın yanı sıra Fransızca’da öğretilmeye başlandı.¹¹⁷

Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi), Beyazıt Umumi Kütüphanesi, Yıldız Arşivi ve Kütüphanesi, Hazine-i Evrak’ın (Bugünkü Osmanlı Arşivi) kurulması da bu dönemde gerçekleştirilmişti. II. Abdülhamid kendi parasıyla Şişli Etfal Hastanesi ve Darülaceze’yi yaptırmıştı.¹¹⁸

1889 yılında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rumeli’de başlattığı eylemlerin İstanbul’da da vuku bulmasıyla 24 Temmuz 1908’de İkinci Meşrutiyet ilan edildi. Böylece II. Abdülhamid’in tek güç olduğu iktidarı sona erdi. 1908 yılında Meclis-i Mebusan, seçilen yeni üyeleriyle toplandı. Aynı zamanda İstanbul’da birçok grev ve suikast gerçekleşti. 27 Nisan 1909’da eski Meclis-i Mebusan yani Meclis-i Milli kararıyla Sultan Abdülhamid’in tahttan indirilmesine karar verildi. Sultan tahttan indirildikten sonra 1912 yılına kadar ailesiyle birlikte Selanik’e gönderildi.¹¹⁹

1.2. SENİHA SULTAN’IN DOĞUMU VE ÇOCUKLUK YILLARI

1.2.1. Seniha Sultan’ın Doğumu

Padişahların çocuklarının doğmasına “velâdet-i hümayun” adı verilirdi.¹²⁰ Doğum için haremde bir daire tahsis edilerek burada ebe, daye gibi kişiler bebeğin hizmetine hazır bulundurulurdu.¹²¹

Doğum için padişahların anneleri evlatlarıyla konuşur, alınacak mücevherlerle, takımlarla bizzat kendileri ilgilenirlerdi.¹²² Doğum odası çok gösterişli döşenir, inci, pırlanta gibi değerli taşlarla takımlar yapılırdı. Beşik takımları, yatak takımları da en ağır kumaşlardan yapılır, sirmalarla ve altınlarla

¹¹⁶ Âtîf Hüseyin Bey, **a.g.e.**, s. 30.

¹¹⁷ Karal (1956), **a.g.e.**, s.390.

¹¹⁸ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.539.

¹¹⁹ **A.e.**, s.540.

¹²⁰ Mehmet Arslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri, C.VI-VII**, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2011, s.16.

¹²¹ Ahmed Akgündüz, **Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, s. 171-172.

¹²² Mustafa Çağatay Uluçay, İstanbul’da XIII. ve XIX Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair”, **İstanbul Tarih Enstitüsü Mecmuası**, İstanbul:1958,S: IV, s. 201.

işlenirdi.¹²³ Yeni doğan sultanların odalarında en gösterişli eşyalar altından yapılan beşiklerdi.¹²⁴ Beşiklerin başucuna Kur'an kesesi, pırlanta ve elmastan yapılan Maşallah, pırlanta, elmas, zümrüt, yakut ve firuzelerle işlenmiş nazarlık takımı asılırdı.¹²⁵

Kadın efendilerin giyimi içinde hayli paralar harcanır, onlara da mücevherler alınırdı. Doğumdan sonra haremden yaşayanlara ve bebeği görmeye gelen kadınlara verilmek üzere atlaslar, canfesler, bohçalıklar, astarlıklar, tülbentlikler gibi hediyelerde hazır bulundurulurdu.¹²⁶

Sultanların doğumu ilk önce Darüssaade Ağası'na duyurulur daha sonra silâhtar ağa bu haberi alır saraya ilan ederdi.¹²⁷ Doğan bebek erkek ise 7, kız ise 3 top atışıyla İstanbul halkına da doğum müjdelenirdi. Bu top atışları günde beş kez tekrarlanırdı.¹²⁸ Doğum dellâllar aracılığıyla sokakta halka duyurulurdu. Başka bir adet ise; Enderunda bulunan odaların yeni doğan bebek için kurban kestirmesiydi. Enderunda bulunan her oda doğan bebek erkek ise 5, kız ise 3 kurban keserek doğumu kutlardı.¹²⁹

Doğum haberleri bir hatt-ı hümayunla saray tarafından Babı-âli'ye bildirilirdi. Burada bulunan ulema, vükela ve memurlar bu hatt-ı hümayunun okunmasıyla hayır duaları ederlerdi. Rikab resmi denilen törenle önde gelen devlet adamları, padişahı tebrik ederlerdi.¹³⁰ Haremden doğum şenlikleri günlerce sürer, renkli eğlencelere sahne olurdu.¹³¹ Bu eğlencelere örnek olarak "Beşik Alaylarını" verebiliriz. Doğumdan sonra birincisi valide sultandan, ikincisi sadrazamdan üçüncüsü de hazinedardan olmak üzere üç beşik, doğuran kadına ve çocuğa hediye olarak saraya

¹²³ A.y.

¹²⁴ Akgündüz, a.g.e., s. 172; Uluçay a.g.m., s.203.

¹²⁵ a.g.m., 203; Akgündüz, s.171.

¹²⁶ Uluçay, a.g.m., s. 204.

¹²⁷ A.y.

¹²⁸ Mehmet Arslan, a.g.e. , s.20.

¹²⁹ Uluçay, a.g.m.,s.204; Akgündüz a.g.e., s. 171; Ali Akyıldız, **Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Bs., 2003, s. 8.

¹³⁰ Akyıldız, a.g.e.,s. 8.

¹³¹ Uluçay, a.g.m., s. 210-213.

getirilirdi. Harem-i Hümayun'a getirilen bu beşiklerin yanında mutlaka hediyelerde koyulur, haremde sultana sunulurdu.¹³²

Sultanların doğumuyla sarayın dışı, harem, devlet adamlarının evleri, memurların konakları, yalıları, karakolhaneler fanuslarla süslenir fenerler, kandiller yakılırdı.¹³³ Konaklara asılan kandillerin sayısının fazlalığı sahibinin zenginliğiyle ilişkilendirildiğinden, devlet adamları birbirleriyle yarışırcaasına konaklarını en fazla kandille süsleme yarışına girerlerdi.¹³⁴

Seniha Sultan, Abdülmecid'in kızı olarak 10 Safer 1268 (5 Aralık 1851) tarihinde, Pazartesi günü Çırağan Sarayı'nda dünyaya geldi.¹³⁵ Annesi Nâlandil Hanım'dır.

Seniha Sultan'ın doğumu münasebetiyle babası Sultan Abdülmecid bir kıt'a hattı hümayun yayınladı:

*“Cenab-ı vâcibül vücud-u inayet ve baniyesi olarak iş bu şehri-i Saferü'l-hayrın onuncu Düşenbe günü bir kerimem dünyaya gelmiş ve ismi Seniha Sultan tesmiye kılınmış olmağla bu balada hâsıl olan masarrafirmızdan hissemend olmak üzere iş bu hatt-ı hümayunumuz tastir ve taraf-ı meâlîsine tesyir olundu ve mezîd-i Teala ve takdis hazretleri bu hususu mucceb-iyemin ve sadık buyura emin-i bi hürrmet seyide-i mürselin. Fi 10 Cemaziyel'ahir sene 68”*¹³⁶

Haremde padişahın zevcelerine kadın efendi adı verilirdi. Evlat annesi olan cariyelere de ikbal denilirdi.¹³⁷ Seniha Sultan, Abdülmecid'in dördüncü ikbali olan

¹³² Mehرداد Kıa, **Osmanlı İmparatorluğunda Gündelik Hayat**, Çev.Özgür Özol, İstanbul:Pozitif Yayınları, 2013, s.216.

¹³³ Uluçay, **a.g.m.**,s. 206; Akgündüz, **a.g.e.**, s. 8.

¹³⁴ Uluçay, **a.g.m.**, s. 206.

¹³⁵ Ahmed Lütfî Efedî Seniha Sultan'ın doğumu 19 Aralık 1849 olarak verilmiştir. **Bkz.,Vak'a nüvis Ahmed Lütfî Efedî Tarihi**, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, C. IX, 1984, s. 24-25; Çağatay Uluçay ise Sultan'ın doğumu 7 Aralık 1851 Çarşamba günü olarak vermektedir. **Bkz. M. Çağatay Uluçay, Padişahın Kadınları ve Kızları**, Ankara: Ötügen Neşriyat, 6. Bs. 2011, s. 227.

¹³⁶ BOA. İ.DH. 245/14975, 10 S. 1268 [5 Aralık 1851].

¹³⁷ Örikağasızade Hasan Sırrı Bey, **Sultan Abdülhamit Devri, Hatıraları ve Saray İdaresi**, Haz. Ali Adem Yörük, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007, s.166, 167; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.148.

Nâlandil Hanım'dan dünyaya gelmişti.¹³⁸ Nâlandil Hanım, Seniha Sultan'ın doğumuyla ikinci ikballiğe yükselmişti.¹³⁹ Seniha Sultan'dan sonra 20 Mart 1853'te Mehmed Abdülsamed Efendiyi doğuran Nâlandil Hanım, baş ikbal Bezmiâra'nın altıncı kadın efendiliğe yükselmesiyle Sultan Abdülmecid'in baş ikbali oldu.¹⁴⁰

Seniha Sultan'ın anneleri aynı olan tek kardeşi Abdüssamed Efendi iki yaşında hayata gözlerini kapadı. Nâlandil Hanım, kızı henüz yedi yaşında iken genç yaşında vefat etti. Naaşı, Yeni Camii havatin Türbesi'ne defnedildi.¹⁴¹ Seniha Sultan da validesinin vefatıyla abisi Sultan Murad'ın dairesine verildi.¹⁴²

1.2.2. Seniha Sultan'ın Çocukluğu ve Eğitimi

Sultanlar çocukluklarını valideleriyle geçirirlerdi. Sultanların validelerinin kendilerine ait daireleri vardı. Bu dairelerde de sultanlara iyi hizmet edilebilmesi için hususi taya (süt nine), müteaddit cariyeleri, ağalar görevlendirilirdi.¹⁴³

Sultanlar doğduktan sonra ilk eğitimlerini annelerinin yanlarındaki tayalardan alırlardı.¹⁴⁴ Tayaların sağlam kişilikli, güvenilir ve iyi ailelerden olmalarına dikkat edilirdi.¹⁴⁵ Tayalar tarafından çocuk sultanlara dini hikayeler anlatılırdı. El işleri ve musikiyle eğlenceli bir şekilde vakit geçiren sultanlara oyun arkadaşları olarak da kendi yaşlarındaki kalfalar eşlik ederlerdi.¹⁴⁶

¹³⁸ Uluçay(2011), **a.g.e.**, s. 227; Semih Mümtaz, Sultan V. Murad ve Seniha Sultan'ın annelerinin aynı olduğundan bahseder. **Bkz.** Semih Mümtaz, **Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler**, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1948, s.118.

¹³⁹ Uluçay **a.g.m.**,s. 204; Pars Tuğlacı, **Osmanlı Saray Kadınları**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1985, s.237.

¹⁴⁰ Haremde hiyerarşik bir düzen söz konusuydu. Kadın efendilik mertebesi en üst rütbede yer alır, bir alt basamağında ikballik mertebesi bulunurdu. Nâlandil Hanım örneğinde görüldüğü gibi çocuk doğurma, ölüm ve benzeri sebeplerle mertebeler arasında yükselme görülebilirdi. **Bkz.** Uluçay (2011), **a.g.e.**, s.212.

¹⁴¹ Nazım Tektaş, **Harem'den Taşanlar**, İstanbul: Çatı Kitapları, 2004, s.435.

¹⁴² Naciye Neyyal, **Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanımefendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları**, Haz. Fatma Rezzan Hürmen, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000, s.168.

¹⁴³ Safiye Ünüvar, **Saray Hatıralarım**, İstanbul:L&M Yayınları, 2007, 2.Bs., s.85.

¹⁴⁴ Cevdet Kırpık, **Harem'in Son Yüzyılı Sultanlar ve Damatlar**, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012, s.23.

¹⁴⁵ Yıldırım Kaya, **Osmanlı'da Kadın Saltanatı**: İstanbul, Yeditepe Yayıncılık, 2010, s.18.

¹⁴⁶ Ünüvar, **a.g.e.**, s. 85.

Çocukluk döneminin bir kısmını anne ve tayasının verdikleri eğitimle tamamlayan sultanların asıl eğitim süreçlerini haremde aldıkları dersler oluştururdu. Haremde dersler Darüsaade Ağası Dairesi üzerindeki Şehzadeler Mektebi'nde yapılırdı. Okuma çağına gelen sultanlar irade-i seniyye ile derslerine başlarlardı.¹⁴⁷

Sultanlar ve şehzadeler “Bed-i Besmele” denilen bir törenle derslerine başlarlardı.¹⁴⁸ Derslerde öncelik Kur’an-ı Kerim’i tam ve doğru okumaktı. Daha sonra okuma yazma, matematik, tarih ve coğrafya gibi dersler okutulurdu.¹⁴⁹

Derse başlanmadan önce sultanlara “Hocalık Takımı” yapılırdı. Hocalık takımında bir cüz elifba, bir Amme cüzü, kapakları tuğralı, inci, sırma, tırtıl işlemeli, üzeri pırlanta elmasla süslü kadife cüz kesesi, elmasla süslenmiş gümüşten yapılmış küre rahle, inci, sırma ve tırtıl işlemeli atlas minder, iki tane pırlanta elmaslı altın hilal, birisi sadece sırma işlemeli, sırma saçaklı, gümüş bürümcük telli rahle örtüsü, beş tane pırlanta elmaslı iğne, inci sırma ve tırtıl işlemeli harçlı mor atlas, mor atlas baş başlığı, bir tane femayiş şal, bir tane telli bohça bulunurdu. Bunların sultanlara padişah tarafından verilmesi gelenektir.¹⁵⁰ Sultanlar, Kur’an-ı Kerim’i bitirince hatim töreni yapılırdı.

II.Mahmud’la başlayan yenileşme hareketleri sultanların eğitimine de yansımıştı. II. Mahmud oğlu Sultan Abdülmecid’e geleneksel eğitimin yanında Batı eğitimi de aldırarak bir ilke imza attı.¹⁵¹ Abdülmecid’in de kendi evlatlarına bu doğrultuda bir eğitim aldırıldığından bahsedebiliriz. Bu dönemde sultan ve şehzadelerin eğitimlerinde birçok yenilik söz konusuydu. Batı musiki aletlerine, özellikle piyanoya önem verilmiş, çoğu sultan piyano çalmayı öğrenmişti. Ayrıca Fransızca dersleri de yine bu dönemde şehzadelerin ve sultanların aldıkları bir ders haline gelmişti.¹⁵² Sultan Abdülmecid çocuklarının dil ve musiki eğitimleri için

¹⁴⁷ Akgündüz, **a.g.e.**, s.172.

¹⁴⁸ Bahadıroğlu, **a.g.e.**, s.123.

¹⁴⁹ İlhan Akşit, **Osmanlı'nın Gizemi Harem**, İstanbul: Akşit Yayınları, 2000, s.62.

¹⁵⁰ Çağatay Uluçay, **Harem II**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Bs., 1985, s.159.

¹⁵¹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.485.

¹⁵² Uluçay(1985), **a.g.e.**,s. 161.

yabancı hocaları görevlendirmiş, ilerleme kaydetmeleri için yoğun çaba harcamıştı.¹⁵³

Seniha Sultan'ın eğitimi hakkında elimizde şahsına münasır bir belge yoktur. Fakat bu dönemde sultanların eğitimleri genellikle standart özellikler taşımaktaydı. Kitaplarda Seniha Sultan'ın Sardunya elçiliğinde görevli olan Korsikalı bir Fransız kadından ders aldığı, ayrıca bir de muzik hocasının olduğu yazılmıştır.¹⁵⁴

Seniha Sultan'ın sporu çok sevdiği, ata bindiği ve kürek çektiği de bilinmektedir.¹⁵⁵ İncelediğimiz arşiv belgelerinde de Sultan'ın piyanosunun olduğu bilinmektedir.¹⁵⁶ Ayrıca Seniha Sultan'ın yazdığı mektuplarda kullandığı akıcı dil, iyi bir eğitim aldığı kanıtlar niteliktedir.

1.2.3. Sultan'ın Kişiliği ve Yaşam Tarzı

Seniha Sultan'ın kişiliği hakkında yapılan değerlendirmelerde onun alafranga ve müsrifane bir yaşam sürdüğü, aldırılmaz tavırlarıyla parasızlık ortamında bile lüksünden vazgeçmediği, ortak bir kanıdır.¹⁵⁷

Sultan Abdülhamid'in kerimelerinden Ayşe Osmanoğlu halasını şöyle tasvir etmiştir:

“Seniha Sultan, fevkalâde kumaşlardan elbiseler giyer, merasimlerde başına tacını koyar, alafranga usûlde uzun etekli elbiseler giyer, eteğini arkasına bırakırdı. Saltanatlı görünüşü vardı. Yüzü de güzeldi. Saçları erkek gibi kesikti, hiç uzatmazdı. Gayet serbest tavırlı idi. Çok ve sık kahkahalarla güler hızlı ve kalın bir sesle konuşurdu. Seniha Sultan sarayda hoş görülmezdi. Çünkü bazı hareketleri laubalice idi”.¹⁵⁸

¹⁵³ Cemal Kutay, **Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihad ve Terakki**, Yay. Mustafa Unan, İstanbul: Tarih Yayınları, 1964, s.13.

¹⁵⁴ **A.y.**

¹⁵⁵ **A.e.**, s.14.

¹⁵⁶ BOA. BEO. 3834/287508, 15 Z. 1318[5 Nisan 1901].

¹⁵⁷ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.458.

¹⁵⁸ Ayşe Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım**, İstanbul: Selçuk Yayınları 1984, s.49-50.

Yine Ayşe Osmanoğlu hatıralarında Seniha ve Mediha Sultan'ların dairelerinde oyuncularını olduğunu anlatır. Bu oyuncuların köçek, matrak, kalyonça gibi oyunlar oynadıklarını, sarayda musiki ve bu oyunların eşliğinde keyifli zamanlar geçirildiğini anlatmıştır.¹⁵⁹

Sultan Abdülhamid'in eşlerinden Behice Sultan ise Seniha Sultan'ı şöyle anlatır:

“Seniha Sultan çok acaip bir insandı. Ata biner, erkek gibi giyinir, deli dolu bir şeydi. Son derece eli açık idi. Bir gün kocası ve iki çocuğu gemi ile Avrupa'ya kaçtılar. Bu yalnız kaldı. Sonraları Cennetmekân bunu da saraya almıştı. Her aksiliklerine tahammül eder, Beyoğlu'ndaki mağazalara yaptığı borçları öderdi. Çok canı sıkılırdı, fakat bir şey demezdi. Bir gün gene ata bindiği günlerde, en küçük kardeşi olan Vahîdeddin Efendi, “Abla, bir daha ata bindiğini, korulukta dolaştığını görürsem, seni vururum” demişti. Çamlıca'da kendilerinin korulukları vardı. Bir gün bu yine ata binmiş gezerken, son derece kıskanç ve namus düşkününü Şehzâde Vahîdeddin Efendi tüfeği çekmiş ve atı vurmuş. Ablası da yere yuvarlanmış. O kadar dîni gayreti fazlaydı.”¹⁶⁰

La Turque gazetesinin sahibi Şarl Mismar de Sultan'ı yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Mismar'e göre Abdülmecid Han evlatları içerisinde en çok Murad Efendi ve Seniha Sultan'ı severdi. Padişahın açık fikirli olduğunu anlatan Mismar, tanıştıkları tarihte beş yaşlarında olan Seniha Sultan'ın padişahın yabancı tebaayla olan görüşmelerinde babasına eşlik ettiğini anlatır. Mismar, Sultan'ın kızına Avrupalıları tanıtmak isteğinde olabileceğini düşünmüştür. Mismar, Seniha Sultan'ın; zeki bakışlı, vakur, her şeyi öğrenmek isteyen bir mizaçta olduğundan bahseder. Ayrıca babasının kızına bir mürebbi gibi çok ilgili olduğunu anlatır.¹⁶¹

Mismar yine hatıratında Sultan Abdülmecid'in kızı Seniha Sultan için şu sözlerine yer verir:

¹⁵⁹ A.e., s. 74.

¹⁶⁰ Ekrem Buğra Ekinci, “Behice Sultanla Altı Ay”, **Tarih ve Düşünce Dergisi**, Ocak-Şubat, S.1, 2005, s. 36-46.

¹⁶¹ Kutay, a.g.e., s.10.

“Herşeyi öğrenmek arzusunda olanlarınıyi insan olmaya istidadları var demektir. Çünkü öğrendikleri içinde iyiyi fenadan ayırabilme şuur ve hassasına da sahip olurlar. Bu fitri bir meziyettir. Nitekim benim bütün çocuklarımda yoktur. Bu kızım kiminle evlenirse onu mes’ut edecektir. Fedâkar ve feragatkâr olacağımı tahmin ediyorum.”¹⁶²

Sultan Abdülmecid kerimesinin istikbalini adeta görmüş gibidir. Zira Seniha Sultan ailesi için birçok fedâkarlıkta bulunmuş, zorluklarla dolu bir hayat geçirmişti. Sultan, başına gelen şanssız olaylara rağmen yılmayan güçlü bir kadındır.

Seniha Sultan hayvanlara çok düşküdü özellikle atlara karşı ayrı bir ilgisi vardı. Hatta Sultan attan düşüp topal olmuştu.¹⁶³ Sultan spora meraklı, Batı musikisinde de büyük yeteneğe sahipti. Zeki, faal ve siyasetle ilgiliydi.¹⁶⁴ Elimizdeki belgelere göre; Sultanın gençliğinde müsrif bir yaşam sürdüğünü görmekteyiz. Gençliğinde yaşadığı bu sefahatli dönemi evliliğinden sonra başına gelen olaylarla yerini hasret ve özleme bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşayan saray kadınlarının çoğunun hayatında lüks tüketim, israf gibi ortak noktalar mevcuttur.

1.3.1. Sultan’ın Yardımseverliği

Seniha Sultan incelediğimiz belgelere göre hassas, duyarlı ve yardımseverdi. Çocuklar Cemiyeti için padişahıtan şöyle yardım istemişti:

“EfendimizHazretleri

*Seniha Sultan Hakpayi şahânelerine nice bin kere yüz sürer çocukların yemeni için iki bin lira matlub idub rica ve niyaz ideyor emr-ü ferman efendimiz hazretlerininindir.”*¹⁶⁵

Yine incelediğimiz belgelerde Sultan’ın vefakâr ve yardımsever davranışını görmekteyiz. Sultan her sene Ramazan ayında Kuruçeşme yakınında bulunan

¹⁶² Kutay, a.g.e., s.10.

¹⁶³ Nahid Sırrı Örik, **Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar**, Haz: Alpay Kabacalı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s.68.

¹⁶⁴ Nezahet Nurettin Ege, **Prens Sabahaddin Hayatı ve İlmi Müdafaaları**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977, s.5.

¹⁶⁵ BOA. Y.PRK.SGE. 11/69, 29 Ra. 1330[2 Kasım 1891].

Ekmekçioglu Deresi Jandarma Karakolhanesi askerlerine dirhemle yemek verirdi. 1889 yılı Ramazan ayında Çamlıca'ya taşınmasıyla, Sultan yine geleneğini bozmadı ve burada bulunan 9 askere çavuşları vasıtasıyla 5 lira olan yemek paralarını yolladı.¹⁶⁶

1.3.2.Sultan'ın Diğer Hanedan Üyeleriyle İlişkileri ve Mektuplar

Seniha Sultan 7 yaşında annesini, 10 yaşında ise babası Sultan Abdülmecid'i kaybetti.¹⁶⁷ Anne ve babasını kaybeden sultan yetiştirilmesi için Sultan Murad'ın annesine verilmişti. Bu yüzden Sultan Murad ve Seniha Sultan yanyana büyümüşler, aynı annenin evlatları gibi birbirlerini sevmişlerdir.¹⁶⁸

Abdülhamid'in cülusuyla, Abdülhamid ve Seniha Sultan'ın arasındaki muhabbet ilerledi. Hatta bu dönemde Seniha Sultan'ın Abdülhamid'i eğlendirmek için adeta komedy düzenlediği kaynaklarda yazmaktadır.¹⁶⁹

Sultan'ın ağabeyi Sultan Reşat ile de iyi bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Reşat, 22 Kasım 1909 tarihinde yani cülusundan sonra kız kardeşinin Pendik Köşkü'ne yaptığı ziyaretde; Seniha Sultan padişah kardeşine saray geleneği olarak padişahların güzergahlarına koyulan şallar ve küçük halılar koydurmuş, ona olan saygısını ve sevgisini ihtimamla göstermişti.¹⁷⁰

Dergilerde Seniha Sultan'a ait olduğu iddia edilen mektuplar vardır. İddia edilen bu mektuplar, 1911 yılında Seniha Sultan ile Madam Simone de La Cherte arasında geçen yazışmalardır. Bu mektuplarda geçen şahsın Leyla adında bir kızının olması, eşinin Ahmet Paşa olması ve Prensese diye adledilen kişinin kendisini

¹⁶⁶ BOA. Y.PRK.ZB. 4/80, 27 Ş. 1306 [28 Nisan 1889].

¹⁶⁷ Ege, **a.g.e.**, s.5.

¹⁶⁸ Neyyal, **a.g.e.**, s.168.

¹⁶⁹ Leyla Açıba, **Bir Çerkes Prensese'nin Harem Hatıraları**, Haz.Edadil Açıba, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, 4. Bs., s.144.

¹⁷⁰ Lütfü Simavî, **Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim(Osmanlı Sarayı 1909-1919)**, Haz. Sevdâ Şakar, İstanbul:Şehir Yayınları, 2007, s.101.

padişahın yeğeni olarak takdim etmesi, bize bu mektupların Seniha Sultan'a yani Abdülmecid'in kızı olan Seniha Sultan'a ait olmadığını kanıtlar niteliktedir.¹⁷¹

Sultan'ın Berat Kandili, bayram ve doğum günü münasebetiyle padişaha tebrik yazıları yazdığı ve bu tebriklere padişah tarafından teşekkür edildiğini belgelerimizde görmekteyiz. Sultan'ın ağabeyi Abdülhamid'e 1880 yılında yolladığı bayram tebriği şöyledir:

“Cenâb-ı Hakk velî-ni ‘met-i bî-minnetimiz pâdişâh-ı âlempenâh ve şehinşâh-ı adâlet-iktinâh efendimiz hazretlerine bitmez ve tükenmez ömürler ihsân buyursun hâkipâ-yı hümayûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîlerine arz-ı hâl-i cariyeleridir.

Şeref-duhûlüyle teşerrüf olunan îyd-ı fitr-ı sa‘îd-i mes‘adet-bedîdin tebrîk ve tes‘îdi emniyesiyle kemâl-i ayn-ı âlem ve âlem-penâh ve bi‘l-hâssa tûtiyâ-yı çeşm-i dil ve cân-ı câriyânem olan hâkipâ-yı uyûn-ârâ-yı hazret-i hilâfet-penâhîlerine yüz ve gözlerimi sürerek mesned-i celîl-i hilâfetde erîke-pîrâ-yı saltanat oldukları hâlde nice nice emsâl-i kesîresiyle müşerref eylemek du‘âsı gice ve gündüz evrâd-ı zebânım olan du‘â-yı tezâyüd eyyâm-ı ömr ve ikbâl-i mülûkânelerine terdîf-i merfû‘-ı bârgâh-ı izzet kılındığının arz u beyânına mucâseret kılınmıştır ol bâbda ve her hâlde emr u fermân şevketlü kudretlü velî-ni ‘met-i bî-minnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerindir. Fî 1 Şevvâl sene 97.

Seniha câriyeleri”¹⁷².

II. Abdülhamid kız kardeşinin bu tebriğine teşekkürlerini şöyle belirtir:

“İzzetli İsmetli Kadınefendi Hazretleri,

‘İyd-i said-i fitrın tebrik ve tehniyetini mutâzamın vârid olan tezkire-i azizaneleri meal ve müeddası malumunuz olmuştur. Mukaddema zat-ı ismetanelerine Çadır Köşkü'nde verilen teminat hiçbir vakit sektedar olmayıp ân-be-ân vasıl-ı terakkiyat olmakta olduğu gibi kimi hanedan-ı zişân-ı vâlâları hakkında olan hürmet

¹⁷¹ Söz konusu mektuplar için **Bkz.**Claude Farrere, “Prenses Seniha'nın Yedi Mektubu”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C.II, S.8, 1971, s. 52-59; **A.g.me.**, S. 9, s. 45-52;**A.g.me.**, S. 10, s. 48-54; **A.g.me.**, S. 11, s.64-67.

¹⁷² BOA. Y.PRK.SGE. 1/53, 02.L.1297 [7 Eylül 1880].

*ve hüsn-i niyet-i samimiye-i halisanemin derecatının nezd-i ismet-şiarilerinde dahi
derece-i cezme iktiranı işbu...’’¹⁷³*

¹⁷³ BOA. Y.PRK.SGE. 1/53, 02.L.1297 [7 Eylül 1880].

İKİNCİ BÖLÜM

SENİHA SULTAN'IN EVLİLİĞİ

2.1. SULTAN'IN EVLİLİĞİ VE YAPILAN ÇEYİZ HARCAMALARI

Sultanların evlilikleri ve öncesinde yapılan hazırlıklar uzun zaman alırdı.¹ Öncelikle padişahlar sultanın evlenme zamanının geldiğini gösteren bir hattı hümayunu sadrazama yollar daha sonra da sadrazamla konuşarak uygun damat adaylarının bulunmasını isterlerdi. Sonunda sadrazam birkaç aday belirler, bu adaylardan biri seçilir ve damattan bir fermanla nişan takımlarını yollaması istenirdi. Seçilen damat adayı evli ise fermanı kendisine ulaştığında eşini boşar ve sultanla evliliği gerçekleştirilirdi.²

Sarayda yapılan düğünler “Sûr-ı Hümayun” denilmekteydi.³ Sarayda yapılan sultan düğünleri çok gösterişli olur, sofralar kurulur, canbazlar, pandomimacılar gösteriler yapar, donanma fişekleri atılırdı.⁴ Günlerce sürebilen bu düğünler için para su gibi akardı. Saray meşalalerle, vezirlerin konakları kandillerle aydınlatılır, deniz üzerinde ateş oyunları yapılır, bayraklar ve değerli taşlarla bezenen kumaşlar saray duvarlarına asılırdı.⁵

Düğünler padişahın üstünlüğünün ve ihtişamının gerek halka gerekse de dış ülkelere karşı sergilenmesi anlamına geldiğinden, ekstra ihtimam gösterilerek gerçekleştirilirdi.⁶

19. yüzyılda bu ihtişamlı düğünlerin yerini daha sade düğünler aldı.⁷ Bu sadeleşmeye aykırı olarak Sultan Abdülmecid'in kızlarından Fatma, Refia, Cemile ve Münire Sultan için hiç de sade olmayan düğünler yapıldı. Bu düğünlerde gösteriş ve

¹ Akşit, **a.g.e.**, s.64.

² Kaya, **a.g.e.**, s.17.

³ Bahadıroğlu, **a.g.e.**, s.110.

⁴ Helmuth Von Moltke, **Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar**, Çev. Hayrullah Örs, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960, s.46.

⁵ Uluçay(1959), **a.g.e.**, s.69.

⁶ Mehmet Arslan, **Türk Edebiyatında Manzum Surnameler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1999, s.117.

⁷ Uluçay(1959), **a.g.e.**, s.73.

israf had safhadaydı.⁸ Ağabeyinin vefatıyla, Sultan Abdülmecid'in diğer dört kızının (Behice, Seniha, Naile ve Mediha Sultanlar) evlendirilmesi görevi Abdülaziz'e düştü.

Seniha Sultan'ın evlendirilmesi için uygun bir damat arayışı başladı. Sultan Abdülaziz'e, Mahmud Celâleddin Paşa'dan bahsedildi, padişahın huzuruna çıkan Paşa kibarlığı ve ağırbaşlılığı ile padişahın övgüsünü kazandı.⁹

Söylenenlere göre Paşa, Beylerbeyi'ndeki sahilhanesinde ikamet ederken Sultan Abdülmecid'in evlatlarından Kemâlüddin Efendi'nin ikametgâhının önünden geçtikçe arabasından iner, hürmet gösterirdi. Paşa'nın bu hali Kemâlüddin Bey'in dikkatini celbedereksarayadamat olarak paşayı göstermesini sağladı.¹⁰ Böylece Mahmud Celâleddin Paşa, Seniha Sultan'a damat olarak seçildi.¹¹ Mahmud Paşa da tıpkı diğer Sultanların eşleri gibi evliydi. İlk evliliğini İffet Hanım'la gerçekleştiren Paşa'nın bu evlilikten Rıfat, Fuat ve Ali Bidar adında üç evladı vardı.¹²

Seniha Sultan ise Mahmud Celâleddin Paşa'dan önce Necib Paşa'ya namzed oldu fakat Sultan Abdülhamid'in tahta geçmesiyle durum değişerek, Sultan Mahmud Paşa'ya namzet oldu¹³

Seniha Sultan'ın çeyizi amcası Abdülaziz Döneminde hazırlandı, hazinenin parasız kaldığı bu dönemde Paşa ile nişanından yirmi iki ay sonra düğünleri gerçekleşti.¹⁴ Seniha Sultan'ın evliliği, Abdülhamid döneminde padişahın şu iradesiyle gerçekleşmişti:

⁸ Örik, **a.g.e.**, s.37.

⁹ Kutay, **a.g.e.**, s.27.

¹⁰ Ömür Ceylan, **Hanedanda Bir Asi Âsaf**, Ankara: Akçağ Basım, 2003, s.3.

¹¹ Ege, **a.g.e.**, s.5.

¹² Belkıs Altuniş Gürsoy, "Damad Mahmud Celaleddin Paşa", **Tarihi, Kültürü Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX Tebliğler**, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları 35, 2005, s. 269.

¹³ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, C. XI-XIV, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 2032; Gültekin Oransay, **Osmanoğulları**, Ankara: Küğ Yayını, 1969, s.268.

¹⁴ Fiğen Satar, "Damad Mahmud Celaleddin Paşanın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2000, s.16.

“Mâruz-ı Çâker-i Kemineleridir ki,

Devletlû ismetlû Behice ve Seniha Sultanlar Hazaratının bir mennihi Teâla işbu Pazartesi günü nikâhlarının ve Perşembe günü dahi zifaflarının akd ve icrası şeref efzay-ı sünuh ve sudur buyrulan emr ve irade-i meâli’ade-i cenab-ı cihanbânî iktizây-i âlîsinden olmağla olbabda emr-ü ferman hezret-i veliyyülemrindir. Fi 15 Zilkade sene 93’’¹⁵.

Seniha Sultan’ın nikahı kardeşi Behice Sultan’la birlikte Pazartesi günü Hırka-i Saadet Dâiresinde kıyılmış, evlilikleri ise Perşembe günü gerçekleşmiştir.¹⁶ Yukarıdaki belgeye göre Sultan’ın nikahı 4 Aralık 1876’da kıyılmıştır.

Seniha Sultan’ın evlendiği yıl çok karışık bir döneme tekabül eder. Bu yıl Sultan’ın amcası Abdülaziz tahttan indirilip, yerine Sultan V.Murad getirilmiş onunda tahttan inmesiyle Sultan Abdülhamid tahtın yeni sahibi olmuştur.¹⁷

Mahmud Paşa, Seniha Sultan’la evlendiğinde 23, Seniha Sultan ise 25 yaşındaydı.¹⁸ Kaynaklarda Seniha Sultan’ın bu evliliği istediği ve Paşa’yı sevdiğinden bahsedilir.¹⁹

Seniha Sultan’ın kız kardeşi Behice Sultan’a yazdığı bir mektup Sultan’ın Paşa’ya karşı duygularını açıklar niteliktedir:

“Devletlû iffetlû, hemşire-i muhteremem efendim hazretleri,

Nasılısınız, inşallah istediğimden âlâsınız efendim. Hemşireciğim, şu bizim hilâfsız olarak zuhur eden havadisimiz nasıl oldu, bir malumatın var mı? Artık gezmek havadisi çıkdı. Bizim havadis kıraat olunur, daima onun tefekkürüneyim ve bir de benim işitdiğim beyan edeyim. Cuma günü zat-ı şahane ile Sadr-ı âzam

¹⁵ Tuğlacı **a.g.e.**, s.329.

¹⁶ Satar, **a.g.e.**,s.16.

¹⁷ M.Çağatay Uluçay, **Haremde Mektuplar**, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1956, s.168.

¹⁸ Sultan’ın dönem şartlarına göre geç sayılabilecek bir yaşta evlenmesi Uluçay’a göre amcası Sultan Abdülaziz’in masraftan kaçması ve Sultan’ın çirkin olmasındandır. **Bkz.** Uluçay(1956),**a.g.e.**, s.167; başka bir sayfada Uluçay, Sultan’ın çeyizinin çok erken hazırlandığını fakat düğününün yapılamamasını kardeşi Behice Sultan’ın hastalığına bağlar. **Bkz.,A.e.**, s.170.

¹⁹ **A.e.**, s.168; Açba, **a.g.e.**, s.143.

müzakere etmişler; fakat bizim hikâyemizi söyleştiler mi bilmiyorum. Merakdan helâk oluyorum. Aman hemşireciğim, beni sual ederseniz doksan yaşındaki koca karıya döndüm. Adeta bunaldım, gelen giden müjde dedikleri kadar (?) aklım başımdan gidüb geliyor. Anlar müjde deye koşuyorlar, bendeniz ne olacağım deye düşünüyorum. Artık her taraftan halim perişan oldu. Niçin perişan olduğum zat-ı devletinize ma'lumdur. Canım hemşireciğim pek reca ederim, iki satır yazı ile cevab karşuluğu ihsan buyurunuz, aman efendim.

Bir rüya gördüm, gözüm açmadan helecan-ı kalbe uğradım efendim. Hemşireciğim böyle sözler size yazmak hatadır, bilerek yazdım, fakat kusurumun affını rica ederim”.

Seniha

“Aman hemşireciğim pek reca ederim bu arızamı zatınızdan ma'da bir kimse görmesin”

[Sol tarafta :] *“Vallah hilaf olmayarak, politika olmayarak Hamid Bey eniştem için nihayet mesrur oldum. Cenab-ı Allah Murad-ı devletiniz ile birlikte daim buyursun amin”*,²⁰

Seniha Sultan ve Mahmud Paşa'nın düğününü, Sultan'ın kalfası şöyle anlatır:

*“Saz takımı pek güzel havalar çalıyordu. Seniha Sultanefendimiz gelin koltuğunda adeta bir melike gibi oturmuş tebrikleri kabul ediyordu. Saray tıka basa dolu idi. Her tarafta türlü cevahir takınmış vükela ve vüzera haremleri boy gösteriyordu. Bizim saraylılar mağrur, onlarla adeta rekabet ediyordu. Ben o zamanlar tabii pek gencim ve Sultanefendimizin dairesinde en rütbelilerden biriyim, bu sebepten koltuğun yanında dikiliyorum. Üzerimde şaşaalı bir tuvalet, tamamen Avrupa usulü, zaten Sultanefendimiz alafranga idi, böyle alaturka falan sevmezdi.”*²¹

²⁰ Uluçay (1956), **a.g.e.**, s. 167-168.

²¹ Açıba, **a.g.e.**, s.142.

Seniha Sultan ve Mahmud Celâleddin Paşa'nın evlilikleri boyunca birbirlerine saygılı davrandıkları, Seniha Sultan'ın da eşine çok itibarlı davrandığı bilinmektedir.²²

2.1.1 Sultan'ın Çeyiz Harcamaları

Sultanlar evlenmeden önce çeyizleri bir merasimle sergilenir, devlet görevlileri düğün hediyelerini buraya gönderirlerdi. Bu merasiminden sonra çeyizler alay eşliğinde sultanın ikamet edeceği konağa taşınırdı.²³

Sultanlara hazırlanan çeyizler adeta devletin gücünü temsil edecek şekilde ihtişamlı olurdu. Moltke anılarını anlattığı kitabında II. Mahmud zamanında gerçekleşen Mihrimah Sultan'ın çeyizinin taşındığı alay törenini şöyle anlatır:

“Dün Hanım Sultan'ın cihazı yeni ikametgâhına götürüldü. Suvarilerin himayesi altında ve önden birkaç paşa giderek, büyük kıymetli kumaş denkleri yüklü 40 katır, bunun arkasından şallar, halılar, ipekli elbiseler ve saire dolu 20 kadar araba, nihayet başlarının üstünde büyük gümüş tepsilerle 160 hamal geçti. Bu tepsilerin en önde cildi altın ve inci süslü muhteşem bir Kuran vardı, sonra büyük gümüş sandalyeler, mangallar, mücevher dolu çekmeceler ve kutular, altın kuş kafesleri ve Allah bilir ne takımlar geliyordu. Bu eşyadan bir kısmı herhalde gizlice tekrar hazineye dönecekti ve yine bir prenses evlendiği zaman tekrar halkın önünden geçirilecekti.”²⁴

Çeyizlerde ve düğünlerde sözü edilen bu harcamalar, Osmanlı hazinesine yüklü meblağlar yüklediğinden zamanla bu eğlencelerde sadeleşme görülmüştür. Örneğin; Sultan Abdülhamid Dönemi'nde özellikle saray düğünlerinde ve çeyizlerde tasarruf yapılması gündeme gelmiş, Sultan düğünlerde gelin, damad ve davetlilerin çok sayıda hediye vermesi ve bunlara sarayın verdiği karşılıklaryasaklanmış buna ek olarak gelin alayının ardından ziyafet verilmeside yasaklanmıştı.²⁵ Başka bir tasarruf

²² Neyyal, a.g.e., s.485.

²³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.163.

²⁴ Moltke, a.g.e., s. 46.

²⁵ **Sabah**, nr:237, 26 Teşrin-i Sani 1876 [26 Kasım 1876], s.2.

tedbiri olarak, Sultan'ların ikisinin, üçünün düğünlerinin aynı anda yapılması uygulaması da görülmüştür.

İki sultanın aynı anda evlenmesi uygulaması Seniha Sultan'ın düğününde de uygulanmıştı. Sultan'ın düğünü kardeşi Behice Sultan'la aynı zamanda yapılmıştı.²⁶ Bu iki Sultan'ın çeyiz hazırlıkları da birlikte yapılmış, sultanların çeyiz harcamaları için ödeme emirleri şöyle verilmişti:

*“Tezvîcleri muktezâ-yı emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîdem bulunmuş olan ismetlü Behîce ve Seniha Sultânlar hazerâtının levâzımât-ı cihâziyesiyle sâir i'mâl ve mübâya'ası lâzım gelen eşyâ ve mefruşâtın kemiyet ve kıymetleri zât-ı devletleri devletlü Ferîd Paşa hazretleriyle müzâkere olunarak sevâbık ve emsâline tevfikân yapılan deftere göre bunların tesviye-i esmâni için tahsîsi iktiza iden kırk bin kise mikdarı akçenin bi'tedrîc hazîne-i celîle-i mâliyeden i'tâsı ev edevât ve eşyâ-yı mukteziye refte refte tesviye ve tanzim etdirilmek üzere hazîne-i hâssa-i şâhânedede mâhsus bir komisyon teşkîliyle bir taraftan tedârikât ve i'mâlâta mübâşeret itdirilmesi husûsuna bi'istîzân irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî müte'allik buyrulmuş ve keyfiyet nezâret-i müşârûn ileyhâya bildirilmiş olmağla hazînece ifâ-yı mu'âmele-i mukteziyeye himmet buyrulması ve meblağ-ı mezbûrun ol vechile tesviyesi hakkında Mâliye Nezâret-i Celîlesine tasdîr ittirelen buyrulduğu ile mezkûr defter leffen savb-ı sâmîlerine tesy'ir kılınmış olmağla icâbının icrâsına himmet buyrulması siyâkında tezkere-i senâverî olundu efendim”*²⁷

Belgede Sultan'ların çeyiz ve mefruşat harcamaları için 40 bin kese* akçenin gerekli olduğu Maliye Hazinesi'ne bildiriliyor. Fakat hazinenin içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı ödemelerin taksitler halinde yapılacağı anlaşılıyor.

Seniha Sultan ve Behice Sultan yaşadıkları dönem içerisinde çeyizlerine en çok masraf yapılan sultanlar oldular, hatta çeyiz harcamalarının ödenmesi 1886 yılına kadar devam etti.²⁸

²⁶ Uluçay (1956), **a.g.e.**, s.167.

²⁷ BOA. MKT.MHM. 466/50, 21 Ş.1290 [14 Ekim 1873].

* Bir kese 500 akçedir

Devletin içinde olduğu mali bunalımdan dolayı yapılan düğünlerin masraflarında devlet hazinesi niteliğinde olan Maliye Hazinesi'nin kullanılmamasına özen gösterildi ve harcamaların Hazine-i Hassa tarafından karşılanması uygun görüldü.

Seniha ve Behice Sultanların çeyizleri de bu dönemde tam olarak tamamlanamadığından daha fazla paraya ihtiyaç duyuldu. Çeyiz için gerekli olan bu meblağı, sultanların ağabeyleri Sultan Abdülhamid, Ceyb-i hümayun denilen kendisine ait olan hazinesinden karşıladı.²⁹

Sultanların çeyiz giderleri için Mösyö Baha'dan satın alınan arazi ile Kavala, Kerk, Humus, Aydın ve Musul'da emlakı mahsusalardan padişaha alınan arazi ve muacellelerinden 3.248.000 kuruş Seniha ve Behice Sultanların çeyizlerine ödenmiştir.³⁰

Sultanlar evlendiklerinde kendilerine saray, köşk ve sahilhane gibi mekanlar tahsis edilirdi. Seniha Sultan ve Mahmud Celâleddin Paşa'ya ikamet etmeleri için Tarlabası'nda bir konak, saray tarafından uygun görülmüştü.³¹

2.2. SENİHA SULTAN'IN EŞİ MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA

Mahmud Celâleddin Paşa**, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde Meclis-i Vâlâ reisliği, kaptan-ı deryalık, elçilik gibi devlet görevlerinde bulunmuş Halil Rıfat Paşa'nın oğludur. Halil Rıfat Paşa, Gürcü asıllıdır. Yenilik taraftarı olarak bilinen paşayı Koca Hüsrev Paşa yetiştirmiştir.³²

²⁸ Kırpık, **a.g.e.**, s.127.

²⁹ **A.e.**, s.119-120.

³⁰ Arzu T. Terzi, **Hazine-i Hassa Nezareti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.96 dipnot: 449; BOA. Y.MTV. 235/118, 23 B.1320[26 Ekim 1902].

³¹ BOA. İ.DH. 731/50936, 28 Ş. 1293 [17 Eylül 1876].

^{**} Aynı dönemde yaşamış üç Mahmud Celâleddin Paşa vardır. Bunlardan birincisi Cemile Sultan'ın eşi yani Ahmet Fethi Paşa'nın oğludur. İkincisi Mirât-ı Hakikat isimli eserin sahibi aynı zamanda şair ve bestekâr olan Mahmud Celâleddin Paşa'dır. Üçüncüsü ise Seniha Sultan'ın eşi Halil Rıfat Paşa'nın oğlu olan Mahmud Celâleddin Paşa'dır. **Bkz.** Ayşe Osmanoğlu, **Babam Sultan Abdülhamid**, İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984, s.50.

³² Gürsoy, **a.g.m.**, s.269.

İlk evliliğini II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan'la yapan Halil Rıfat Paşa, Sultan'ın genç yaşta vefat etmesiyle İsmet Hanım'la izdivaç etmiştir. Bu evlilikten 1853 yılında Mahmud Celâleddin doğmuştur.³³

Babasının 1855 yılında vefatıyla Mahmud Celâleddin, henüz 2 yaşında babasız kalmış, velayeti de babasının kâhyası olan Konya Valisi Ali Kemal Paşa'ya verilmişti.³⁴ Mahmud Celâleddin ile yakından ilgilenen Ali Kemal Paşa, Halil Bey'in servetini Tophane Müşiri olan Damad Fethi Paşa'ya takdim etmek istemiştir. Bu olayın üzerine Paşa'nın velayeti Hacı Bekir Efendi'ye verilmişti.³⁵

Mahmud Celâleddin, tahsil hayatına yeni açılmış bir mektepte başlamıştır. Daha sonra buradan alınarak eve gelen özel hocalarla tahsilini sürdürmüştür. Önce Bâb-ı Âlî kalemlerinden birine devam etmiştir. Daha sonra Fethi Paşanın öncülüğüyle Paris Sefareti Katipliği'nde iki yıl görev almış, Fransızcası'nı geliştirme imkanı bulmuştu.³⁶

Mahmud Celâleddin Bey, Seniha Sultan'la yaptığı evlilikle rütbesini paşalığa yükseltmiş ve Damad-ı Hazret-i Şehriyâri olmuştur.³⁷ Bu dönemde damatlar devlet yönetiminde hep ön safhalarda yer almışlardır. Mahmud Paşa'da bu evlilikle "Rütbe-i ûlâ" sınıf-ı evvel payesine yükseltilmiştir. 20.000 kuruş maaşı ile Şûrâ-yı Devlet üyeleri arasında yerini almıştır.³⁸

Paşa, 16 Mart 1877'de vezir, 18 Nisan 1878'de de Sâdık Paşa kabinesinde Adliye Nazırı oldu.³⁹ Paşanın adı Sultan Murad'ı tekrar tahta geçirme emelinde olan Kleanti Skalyeri Komitesi'yle anılmıştı. Bu olay, Seniha Sultan ve Mahmud Celâleddin Paşa'nın hayatlarındaki talihsiz olayların başlangıcıdır.

³³ Gürsoy, **a.g.m.**, s.269.

³⁴ Kutay, **a.g.e.**,s.24; Gürsoy, **a.g.m.**, s.269.

³⁵ Kutay, **a.g.e.**,s.24; Ceylan, **a.g.e.**, s.3.

³⁶ Gürsoy, **a.g.m.**, s.269.

³⁷ Kutay, **a.g.e.**,s.27.

³⁸ Gürsoy, **a.g.m.**,s.270.

³⁹ Ahmet Bedevi Kuran, "Damat Mahmut Paşa", **Resimli Tarih Mecmuası**, C.III, S.31, s.1613.

2.2.1.Kleanti Skaliyeri Komitesi

Komitenin kurucuları İtalyan tebaasından Kleanti Skalyeri ve Sultan Murad'ın sadık adamlarından olan Aziz Bey'di. Komitenin üyeleri: Nakşibend Kalfa, Ali Şefkati Bey ve Seniha Sultan'ın kethüdası Hacı Bekir Efendi'dir. Komitenin amacı Sultan Murad'ı öncelikle Çırağan Sarayı'ndan Avrupa'ya kaçırarak, ona hükümdarlığını yeniden kazandırmaktı. Komitenin Aziz Bey'in Cerrahpaşa'da bulunan evinde toplandığı haber alındı ve gece yapılan baskında komite üyelerinden bir kısmı yakalandı fakat komitenin asıl üyeleri sayılabilecek Nakşibend Kalfa ve Kleanti önceden kaçtıklarından yakalanamadılar.⁴⁰

Seniha Sultan'ın babasının vefatından sonra yanında büyüdüğü ağabeyine olan derin sevgisinden dolayı Kethüdası Hacı Bekir Efendi'yi komitenin içine fiilen soktuğu, Nakşibend Kalfa ile de ağabeyi ile görüşerek, komiteyle gizliden gizliye ilişkisi olduğu iddia edilir.⁴¹ Nakşibend Kalfa, V.Murad'ın cariyelerindendi, saraydan çıkarılmış başka bir yerde kalmış daha sonra da Paşa ve Seniha Sultan'ın yanına yerleştirilmişti. Ali Şefkati Bey de Paşa'nın yakınlarından.

Semih Mümtaz anılarını yazdığı kitabında Seniha Sultan'ın abisi Sultan V.Murad'dan haber alamadığı için abisinin hastalığından kurtulduğunu zannederek, tahtta ağabeyini görmek istediğinden eşinden habersiz bu komploların içinde yer aldığından bahseder.⁴²

Sultan V. Murad da bu olayın cereyan etmesiyle; ölünceye dek kardeşi Sultan Abdülhamid'in göz hapsinde yaşamıştır. 1904'te vefat etmiştir.⁴³

⁴⁰ İbnül Emin Mahmud Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, C. VI-X, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s.840.

⁴¹ Gürsoy, **a.g.m.** s. 270; Kutay, **a.g.e.**,s.32.

⁴² Mümtaz, **a.g.e.**,s.118.

⁴³ Âtîf Hüseyin Bey, **a.g.e.**, s.122.

2.2.2. Mahmud Celâleddin Paşa'nın Görevi'nden Azledilmesi

Mahmud Celâleddin Paşa bu komiteyle alakası olmamasına rağmen, yakınlarının komitede aktif yer almasından ve padişaha Paşa'nın komiteyle alakası olduğu yönünde pusulalar gelmesiyle suçlu sayılmıştı.⁴⁴ Paşa bu yüzden Adliye Nezareti'nden azledilerek Şurâ-yı Devlet Âzalığına getirilmiştir (1 Ağustos 1878).⁴⁵ Padişah, Paşa'nın bu komiteyle ilgisinin olmadığını sonradan anlamış, eniştesine 1881 yılında Paşa'ya "Murassa Nişân-ı Âlî" daha sonra da 1889 yılında "Murassa Nişân-ı Mecidi" vermişti.⁴⁶ Daha sonra Evkâf Nazırlığı'nı da teklif etmişse de Paşa bu görevi kabul etmemiştir.⁴⁷ Bu dönemde damatlara verilen "Sihriyyet Maaşı"nın da ödenmesinde aksaklıklar yaşanmış, Paşa bu aksaklıkların da kendisini mağdur etmek için yapıldığını düşünür.⁴⁸

Paşa, bu olaylardan önce Sultan Abdülhamid'le iyi bir dosttu.⁴⁹ Sultan Abdülhamid, Paşa'yı her zaman Batı kültüründeki bilgisiyle ve ilmi ile bir yol gösterici olarak görmüştü.⁵⁰ Bu nedenle Padişahın bu davranışı Paşa'yı oldukça gücendirmişti.⁵¹ Mahmud Paşa bu olaylardan sonra devlet işlerinden elini çekmiş, yazın Kuruçeşme'deki yalısından, kışın ise Nişantaşı'ndaki konağından çok ender çıkmıştır.⁵²

Edebiyatla ilgili olan Paşa birçok yazar, şairler ve edipleri yalısında ağırlamıştır. Kendisi de "Asaf" mahlasıyla şiirler yazmıştır.⁵³ Hayatını çocuklarının eğitimine adanmıştır.⁵⁴

Yönetimi beğenmeyen Paşa, Abdülhamid'i sık sık eleştirmiş ona yazdığı ıslahat lahiyaları da cevapsız kalmıştır.

⁴⁴ Gürsoy, **a.g.m.**,s.270.

⁴⁵ Ceylan,**a.g.e.**, s.4.

⁴⁶ Gürsoy **a.g.m.**,s.270.

⁴⁷ Kuran, **a.g.m.**, s.1613; Ceylan, **a.g.e.**, s.4.

⁴⁸ Gürsoy, **a.g.m.**,s.270.

⁴⁹ **A.y.**

⁵⁰ Kutay, **a.g.e.**,s.35.

⁵¹ Ceylan, **a.g.e.**,s.4.

⁵² Kutay, **a.g.e.**,s.33.

⁵³ Gürsoy, **a.g.m.**,s.270.

⁵⁴ Kuran, **a.g.m.**, s.1614; Kutay, **a.g.e.**, s.33; Ceylan, **a.g.e.**, s.5.

2.2.3. Mahmud Celâleddin Paşa ve Evlatlarının Yurtdışına Firar Etmeleri

Yönetimi beğenmeyen ve tenkit için sık sık lahiyalar yollayan Paşa'nın lahiyelerine cevap alamaması, haksızlığa gelemeyen bir mizaca sahip olan Paşa'yı ülkesini terk etmeye itmiştir. Padişahın Paşa ile arasının bozulmasıyla Seniha Sultan ve Paşa'nın ikamet ettikleri yalıları adeta hafiyelerin göz hapsine girmişti. Evlerine girenler padişaha raporlarla bildirilmiş, aile adeta bir hapis hayatı yaşamıştı.⁵⁵

Paşa bu olaylardan derinden etkilenmiş ve çocuklarını alarak Avrupa'ya kaçmaya karar vermiştir. Bu kaçışa neden olarak Paşa'nın Sultan Abdülhamid'in Bağdat Şimendiferi İmtiyazı'nı İngiltere'ye vermemesini gösterenlerde vardır. Paşa ve Seniha Sultan'ın büyük oğlu Sabahaddin Bey bu hususun asılsız olduğunu şöyle izah etmiştir:

*“Mösyö Maymon'la evvelâ ben ve biraderim görüşmüştük. Pederim daha sonra temas etmişti. Pederim, hiçbir mâli ve iktisadi teşebbüsün devletin müstakil harici siyasetini rahnedâr etmemesi fikrinde idi. Bu kanaatini sonuna kadar muhafaza etmiştir. Mr. Maymon'un teşebbüsüne delâlet etmesi sırf bu maksat ile idi. Alman grubunun karşısında, teknik ve mali kudret itibariyle kendisinden hiç de basit ve mütevazi olmayan kuvvetli bir İngiliz grubu çıkartmak ve memleket için en istifadeli mutavassıt yolu bulmak. Daha sonra, pederimin dayım Sultan Hamid'le arasının açılmasına bu hadisenin sebep olduğunu söyleyenler maalesef iftira etmişlerdir. Bu iftiranın babamı nasıl dilhun ettiğini bilirim. Hiçbir esası olmayan, şeni bir yalandan ibaret olan bu isnadın menfur sahiplerini, Cenab-ı Hakkında telin ettiğine kaniim.”*⁵⁶

Paşa'nın yurt dışına kaçmak istemesinin asıl nedenleri: Evinin sürekli Sultan Abdülhamid tarafından denetim altında tutulması, Paşa'nın ülke yönetiminde gördüğü aksaklıklar ve bu aksaklıkların çözümünün yurtdışında olduğu düşüncesi,

⁵⁵ Kutay, **a.g.e.**, s.35, Ceylan, **a.g.e.**, s.6.

⁵⁶ Kutay, **a.g.e.**, s.44-45, Paşa'nın bu imtiyazın İngilizlere verilmesi isteğindeki amaç: İngiltere ve Osmanlı arasındaki ilişkilerin iyi olmasını istemesiydi. Fakat bu istek yerine getirilmemiş, imtiyaz Almanlara verilmişti. **Bkz.**, Gürsoy, **a.g.m.**, s.271.

Jön Türklerin yurtdışındaki faaliyetlerine katılma isteği ve çocuklarına yurt dışında Fransız ekolüne uygun bir eğitim aldırmasıdır.⁵⁷

Kaçma isteğinde olan Paşa, ilk teşebbüsünü Lord Salisbury denen şahsın çıkardığı sahte pasaportlarla gerçekleştirmek ister ve başarısız olur.⁵⁸ Paşa ve oğullarının kaçıışı dostları Mösyö Charlier yardımıyla gerçekleşmiştir. Beyoğlu'nda piyano ticareti yapan Mösyö Komvendiger de onlara yardımcı olmuştur. Komvendiger aracılığıyla Paquet Şirketi'nin İstanbul Temsilcisi Reboul ile anlaşılmıştır.⁵⁹

14 Aralık 1899'da Paşa iki oğlu ile Fenerbahçe'deki Belvü Oteli'ne gittiler. Burada Rıhtım Şirketi'ne ait bir romörkörle otel rıhtımına Mösyö Charlier çıkmış, Paşa ile o gün tanışmış süsü vermiş ve Paşa ve çocuklarını deniz gezisine davet etmişti. Römorkörle gezintiye çıkan Paşa ve çocukları Ahırkapı açıklarında aynı gün hareket edecek olan Georgie vapuruna geçmişlerdi.⁶⁰ Paşa ve oğullarının yanında sadık bir hizmetkar ve Hüseyin Daniş Bey vardı.⁶¹

Saray'da Paşa ve çocuklarının kaçıışı büyük yankı uyandırmıştı.⁶² O gün tüm trenler ve Kongo Vapuru aratılmış fakat bir sonuca ulaşılamamıştı.⁶³ Bu kaçışın ardından Paşa ve çocukları, 21 Aralık 1899'da Marsilya'ya ulaştılar.⁶⁴ Marsilya'ya ayak basar basmaz karşılarında Osmanlı Hükümeti Baş Şehbenderi'ni gören Paşa, "*çocuklarını kaçırmış olmak, eşi Seniha Sultan'ın mücevherlerini çalmak*" gibi ağır ithamlarla Fransa Hükümeti'nden istenmişti.⁶⁵ Sultan Abdülhamid, Paşa'nın izlenmesi için yurt dışındaki pek çok görevliyi vazifelendirmişti. Bu olay öyle bir

⁵⁷ Erkul, **a.g.e.**, s.86.

⁵⁸ Gürsoy, **a.g.m.**, s.272.

⁵⁹ Ceylan, **a.g.e.**, s. 6; Gürsoy, **a.g.m.**, s.272.

⁶⁰ Ceylan, **a.g.e.**, s. 6-7; Gürsoy, **a.g.m.**, s.272.

⁶¹ Gürsoy, **A.e.**

⁶² Jöntürkler Paşa'nın Avrupa'ya bu kaçışını "Harekat-ı Necibane" olarak adlandırmışlardır. **Bkz.** Rukiye Akkaya, **Prens Sabahaddin**, İstanbul: Liberte Yayınları, 2005, s.20.

⁶³ Gürsoy, **a.g.m.**, s.272.

⁶⁴ Ceylan, **a.g.e.**, s.7.

⁶⁵ **A.e.**, s. 7; Kuran, **a.g.m.**, s.1614.

boyut almıştı ki; örneğin Paşa'nın Marsilya'ya varışında İstanbul'a gönderilen telgrafların masrafı konsolosluk gelirini aşmıştı.⁶⁶

Paşa kendisine yapılan suçlamalara çok sinirlenerek Sultan Abdülhamid'e şöyle serzenişte bulunmuştur:

*“...Haşmetmeabları, memur olarak, cahillerden, bunamış bulunanlardan, hilekâr ve bozuk ahlâklılardan hattâ çapulculardan başka kimse kullanmıyor... Maliyede, bahriyede ve diğer nezaretlerdeki yolsuzluklar, sefalet ve dehşetle kaynıyan kalblerdeki tehlike feryatları müstebitliğinizin hangi dereceye kadar yükseldiğini gösteren alâmetlerdendir. Siz, memleketin yıkılmasına sebep olan yegâne failsiniz. Benden sonra isterse tufan olsun diyorsunuz. Fakat adalet daima galebe çalar ve hiçbir vakit mağlub olmaz”*⁶⁷

Paşa'nın bu keskin cevabına karşılık Sultan Abdülhamid, Avrupa'da yayın yapan gazetelerde, *‘Türklerin yurtlarına dönmeleri, dönmeyenlerin, medeni haklarından yoksun kalacağını ve mülklerinin ellerinden alınacağını’* ilan eder. Paşa bu yaptırımı da reddeder.⁶⁸

Paşa, Marsilya'dan Paris'e geçti. Burada Jöntürkler tarafından karşılandı. 19. yüzyıl sonunda Sultan Abdülhamid ile yapılan antlaşmalar sonucunda, çoğu Jöntürk'ün elçiliklerde memuriyet görevine başlaması Jöntürk hareketinde bir gerileme yaşatmıştı. Jöntürkler, Paşa'nın Sultan'ın yönetimine karşı sergilediği tavır sonucunda kaçışıyla davalarına yeni bir soluk kazandıracığı düşüncesindeydiler.⁶⁹ Sürekli Saray tarafından takip edilen Paşa ve çocuklarının Paris'teki günleri, Paris Sefiri tarafından saraya şöyle rapor edildi:

“Mahmud Paşa bâzen Galata ve Beyoğlu'nda tesadüf olunan ve piyasada top atan, fıkara düşmanı tath su firenkleri gibi pejmürde kıyafetle ve yüzüne kadar inmiş yağlı bir şapka ile otuz beş derece sıcak havada bile röpdöşambiriye benzer kışlık ve

⁶⁶ M.ŞükrüHanioglu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük: (1889-1902)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.42.

⁶⁷ Kuran, **a.g.m.**, s.1614.

⁶⁸ Ceylan, **a.g.e.**, s.7.

⁶⁹ Mehmet Hacısalihoglu, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu**, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s.86.

*soluk paltolu ve kirli yakalıklı ve küçük yelek ve kirli alacalı palyaçovâri kostüm ve bir buçuk franklık didon şapkasıyla sokaklarda volta urmakda ve her üçü de (paşa iki oğlu) en âdi hânelerin tavan arası katında ve uşak makûlelerine mahsus ucuz odalarda ikişer olarak, yani paşa uşağıyla ve beyler dahi ikisi birlikte yatmakta ve fukara gürûhuna mahsus boyunbağı ve elde gözlükleri lokantalarda beygir kotletleri ve hunzır sucuğu yemekte.*⁷⁰

Paşa ve çocuklarının hayatı sefalet içinde geçse de amaçları ülkelerinin hürriyete kavuşmasıydı. Paşa, yurt dışında yaşadığı günlerde de Sultan Abdülhamid'e mektuplar yazarak; Avrupa'ya gelme amacının milleti aydınlatmak ve rejimin tehlikelerini göz önüne sermek olduğunu belirtmiştir.⁷¹

Paşa, Paris'ten oğullarıyla beraber Cenevre'ye geçmiştir.⁷² Sultan Abdülhamid'in Paşa'yı geri getirme çabaları karşılıksız kaldığından, Sultan kendi yaverlerinden Ferik Ahmet Celâlettin Paşa'yı bu hususta özel olarak görevlendirerek Cenevre'ye yollamıştı.⁷³ Ahmet Celâlettin Paşa, Mahmud Paşa'yla görüşmüş Mahmud Paşa dönüşünü belli şartlara bağlamıştı. Bu şartlar, Sultan Abdülhamid'in maaşının on beş bin liraya düşürülmesi ve Millet Meclisi teşkilidir. Paşa padişahın bunları yapmaması durumunda da istifa etmesini istemektedir. Bu şartları kabul etmeyen Sultan Abdülhamid ile Paşa arasında telgraflar yollanmış, Paşa ıslahat isteği üzerinde durmuştu.⁷⁴

Paşa, Cenevre'de Osmanlı hükümetine muhalif nitelikte olan Osmanlı Gazete'sinin masraf ve sorumluluğunu üzerine almıştır. Bu gazetede saraya karşı yazılar yazmıştı.⁷⁵

Yine bu dönemde Seniha Sultan'ın da ağabeyi Sultan Abdülhamid tarafından konağında denetim altında tutulduğu bilinmektedir. Bir ara çocuklarından ve eşinden ayrı olan Sultan'ın Ermeni bir kadın kılığında ülkeden kaçacağı haberleri yayılır.⁷⁶

⁷⁰ Ceylan, **a.g.e.**, s.8.

⁷¹ **A.e.**, s.10.

⁷² Gürsoy, **a.g.m.**, s.274.

⁷³ Kuran, **a.g.m.**, s. 1615; Ceylan **a.g.e.**, s.11.

⁷⁴ Kuran, **a.g.m.**, s.1615.

⁷⁵ Gürsoy, **a.g.m.**, s.274.

Bu haber, Avrupa'da hatta Amerika'da bile birçok gazete de yayınlanır.⁷⁷

Ren Frankfurt Gazetesi,9 Haziran 1900 tarihinde, “*Damad Mahmud Paşa'nın haremi devletlü İsmetlü Seniha Sultan hazretlerinin bir Avrupa'lı kadın kıyafetinde Fransaya firar etmek isteğinde olduğundan şüphelenildiğinden Masejeri Maritime Kumpanyası vapurunun polis tarafından nezaret altında bulundurulduğunu*” neşreder.⁷⁸

Firar hadisesi Saray tarafından şöyle yalanlanır:

“Çünkü

Müşarün ileyhuma tamamiyle mestur-u elvan olduğundan yakınında bulunanlardan mada hiç kimsenin kendisini teşhis etmesi mümkün değil idi...”⁷⁹

Dersaadet'den yollanan diğer bir telgraf ile de Sultan'ın Boğaziçiindeki ikametgahının firar için uygun olmadığı ve nezaret altında tutulduğu, zabıta tarafından korunduğu anlatılmıştır.

“... Dersaadetde mevrûd bir telgrafname münderic olub bunun müşarun ileyhuma hazretlerinin firariyi te'yid itmediği ve Boğaz içinde kain ikametgahlarının firare mekan bırakmayacak suretde taht-ı nezaret de bulundurulmak da idulub memurin zabıta tarafının id'a idibilmek olduğu muharrer bulunduğundan bu şayianın şek ahirini dahi tekzib ittirdim.”⁸⁰

Dersaadet tarafından bu haberlerin yapıldığı ülkelerin Sefaretlerine yazılar yazılmış, bu asılsız haberler tekzib ettirilmişti.⁸¹ Yine Dersaadet tarafından bu haberin kaynağı irdelenmiş, gazetelerin, Kamboc adında bir Fransız vapurunda bu haberi öğrendikleri yazılmıştır.⁸²

⁷⁶ A.e., s.275.

⁷⁷ BOA. Y.MTV.203 /7, 14 S. 1318 [13 Haziran 1900]; BOA, HR.SYS. 40/17, 14 S. 1318, [13 Haziran 1900].

⁷⁸ BOA. HR.SYS. 40/17, 14 S.1318 [13 Haziran 1900].

⁷⁹ A.b.

⁸⁰ A.b.

⁸¹ Bu haberi yayımlayan gazeteler: Ren Frankfurt, Karsiyondamni Polinfo, Berlin, Jurnal Üniversal, Şamil Bükreş ve Newyork Gazeteleri. **Bkz: A.b.**

⁸² A.b.

Bu hadiseler üzerine Berlin’de neşredilen Dufrankazurat Gazetesi, Ragıp Bey’in beraberinde bazı kimselerle Seniha Sultan’ı sarayından alıp Yıldız Sarayı’na götürdüğünü 13 Haziran 1900 tarihli sayısında yayımlar.⁸³

Paşa’nın dönmesi için Seniha Sultan birçok mektup yazar. Paşa’nın dönmesi için Salih Bey, Seniha Sultan’ın özel kâtibi Agop Bey gibi isimler görevlendirilir.⁸⁴ Agop Bey’in görevlendirilmesi arşiv belgelerinde şöyle geçmektedir:

“Mabeyn-i Hümayun Cenâb-ı Mülükane Baş Küttab Celilesine Ma’ruz-Çakerlerine

Mahmud Paşa ile görüşmek üzere devletlü, İsmetlü Seniha Sultan ‘Alemüş’şan hazretleri taraf-ı alilerinden buraya gelen Agob Bey Paşayı müşarun-ileyh ile mülakat itdikten ve uhdesine tahmil kılınan vazifeyi ifaya semi eyledikten sonra netice-i mülakatı gerek sultan müşarün-ileyha hazretleri gerek zâtı Samilerine şifahen ve bila te’hir arz zmnında bugün Dersaadete müteveccihen serien azimet itdüğü ma’ruzdur. Ol-babda vukuasına umürde emr-ü ferman hazret-i menlehül-emrindir. Fi 24 Mart Sene 1316.’’⁸⁵

Mahmud Celâleddin Paşa, Cenevre’den Londra’ya geçer. Ahmet Celalettin Paşa da Yıldız’dan gelen emir ile Londra’ya geçer. Mahmud Paşa ile her görüşmesinde red cevabı alan Ahmet Celalettin Paşa, Yıldız ‘a çektiği telgrafında Sultan Abdülhamid’den *“Bu arzularının kendisinin vasıtasıyla gerçekleşebileceğini kanât etmediğinden affını ister.”*⁸⁶

Yıldız Sarayı’ndan gelen bir emirle Paşa ve çocukları mahkum olduğundan, kendilerinin “Bey” ünvanını kullanmalarını yasaklanır.⁸⁷

Sultan Abdülhamid, Paşa’nın dönüşünü sağlamak için Mısır Hidivi Abbâs Hilmi Paşa ile anlaşır. Hidiv, Paşa ve oğullarını Kahire’ye davet eder.⁸⁸ Mahmud

⁸³ BOA HR.SYS. 40/18, 15 S. 1318, [14 Haziran 1900].

⁸⁴ Gürsoy, **a.g.m.**, s.275.

⁸⁵ BOA. Y.PRK.EŞA. 35/29, 05 Z. 1319 [6 Nisan 1900].

⁸⁶ Ceylan, **a.g.e.**, s.14.

⁸⁷ BOA. İ.HUS. 98/9, 18 Ra. 1320 [25 Haziran 1902].

⁸⁸ Ceylan, **a.g.e.**, s.14.

Paşa Londra'dan Kahire'ye geçer. Kahire'de Jön Türkler ile görüşmeler yapmış Tezkire-i Ulema adlı divanını da burada tamamlamıştır.⁸⁹ Burada yine Abdülhamid karşıtı eylemlerine devam eden Paşa, Kanun-i Esâsi gazetesine de yardım etmişti.⁹⁰ Jön Türkleri bir araya getirmek için kongre teşekkülü teklifleri yapmışlardır.⁹¹

Mısır Hidivi'nin Paşa ve oğullarına İstanbul'a dönmelerini tavsiye etmesiyle Hidiv'in niyetini anlayan Paşa tam da parasının bittiği sırada Osmanlı Bankası'nda şans eseri çıkan bir matlubuyla oğullarını Avrupa'ya yollamıştır. Kendisi de Mısır'da biraz daha kalarak Paris'e geçmişti.⁹²

Paris'ten Korfu'ya geçen Paşa burada ağır bir hastalığa yakalandı. Paşa için Mısır Hidiv'i memlekete dön çağrısını tekrarlamış, Mahrusa yatının da Paşa'nın dönüş için hizmetinde olduğunu belirtmiştir. Paşa'da bu teklife "*içeri girmek istemiyorum. Memleketin bu vaziyeti devam ettikçe dışarıda ölmeyi tercih ederim*" yanıtını vermişti.⁹³

Paşa'nın Hidiv'e verdiği bu cevap Sultan Abdülhamid'i hiddetlendirmiş, Paşa'yı Korfu'dan çıkarmak için Yunan hükümetiyle anlaşmıştı. Sultan'ın Paşa'nın idamına hükmettiği gazetelerde ilân edilmişti. Bunun üzerine Paşa Korfu'dan ayrılmak zorunda kaldı.⁹⁴

Paşa önce Paris'e döndü. Oğlu Sabahaddin Bey burada I.Jöntürk Kongresi'ni toplamıştı.⁹⁵ Paşa hava şartlarının da olumsuzluğundan dolayı buradan Brüksel'e geçti.⁹⁶

Paşa hasta olduğu dönemde bile "*bu devri istibdat ve zulüm devam ettiği müddetçe vatanımdan, ailemden uzak olarak burada ölmeyi, memleketimde refah ve*

⁸⁹ Kuran, **a.g.m.**, s.1615.

⁹⁰ Ceylan, **a.g.e.**, s.14.

⁹¹ **A.e.**, s. 15.

⁹² Kuran, **a.g.m.**, s.1615; Ceylan **a.g.e.**, s.16.

⁹³ Kuran, **a.g.m.**, s.1615.

⁹⁴ Ceylan, **a.g.e.**, s.17; Kuran, **a.g.m.**, s.1616.

⁹⁵ Kuran, **a.g.e.**, s.1616.

⁹⁶ Ceylan, **a.g.e.**, s.16.

saadet içinde yaşamaya tercihte ölüm döşeğinde bile tereddüt etmem'' beyanında bulunmuştur.⁹⁷

2.2.4. Paşa'nın Vefatı

Sultan Abdülhamid, Paşa'nın hastalandığını duymuş, Paşa'nın trenle İstanbul'a nakli görevini Paris Sefiri Münir Bey'e vermişti.⁹⁸ Sefir, Brüksel'de Paşa'nın yanına gider ve dönmesi için kendisiyle görüşür ve iki doktor nezaretinde trenle yurda dönüşünü sağlamak ister. Paşa bu isteğe cevap veremeyecek kadar hasta olduğundan, Paşa'nın bu isteği kabul ettiği sanılmıştı.⁹⁹ Paşa'nın döneceği gazetelerde yayımlanmıştı.¹⁰⁰ Bu haberleri gören Paşa'nın büyük oğlu Sabahaddin Bey, babasını ziyarete gidişini ve yaşadığı hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

*“Babacığımı ikamet ettiği eve geldiğim zaman saat gece yarısını çokdan geçmişti. Buna rağmen binanın bütün odalarında aydınlık görünüyordu büyük bir heyecanla zili çaldım. Kapıyı açan hizmetçinin yüzünden derin bir hüziün ve elem okunuyordu. Muhterem babacığımın hastalığının ağırlaşmış olduğunu anlamakta gecikmedim.”*¹⁰¹

Kâhya Salih Beyle karşılaşan Sabahaddin Bey, kahyânın sözlerine de çok şaşırmıştı. Salih Bey kendisine *“Efendimiz! Zâtı şahânenin emirleri bu merkezde imiş; Damat Paşa'nın valdeniz Sultan Efendi hazretlerinin, hepsinin arzuları da böyle. Kendileri vatanlarına kavuşmak istiyorlar. Binaenaleyh sabah erkenden hareket ediyoruz.”*¹⁰²

Kâhya, Münir Paşa'nın babasının yanında olduğunu, babasının iki doktor eşliğinde hususi trenle sabah İstanbul'a götürüleceğini, bunun için tüm hazırlıkların yapıldığını da Sabahaddin Bey'e anlatır. Münir Paşa, Sabahaddin Bey'in bu planı bozacağından emindir. Sabahaddin Bey babasının odasına girdiğinde karşılaştığı tabloya çok üzülmüştü. Babasına *“Size bütün kalbimle yalvarırım, babacığım; bir*

⁹⁷ Kuran **a.g.m.**, s.1616; Ceylan, **a.g.e.**, s.17.

⁹⁸ Kuran, **a.g.m.**, s.1616.

⁹⁹ Ceylan, **a.g.e.**, s.17.

¹⁰⁰ **A.y.**

¹⁰¹ Ege, **a.g.e.**, s.29.

¹⁰² **A.y.**

vatan davâsı uğruna terk ettiğiniz İstanbul'a davâmızı zafer kazanmadan dönmeyi kabul buyurmayınız'' diye yalvarmıştı.¹⁰³

Babası oğlunu gözlerinden öperek: “Evladım Sabahaddin, sevgili oğlum haklısın; söyle doktorlara haber göndersinler; treni durdursunlar, İstanbul'a gitmeyeceğim’’ demiştir.¹⁰⁴

Paşa, 17 Kânûn-ı Sâni 1903'te kanser rahatsızlığından dolayı Brüksel'de vefat eder. Paşa'nın cenazesi de sorun haline gelir. Cenazeyi teslim almak isteyen İstanbul hükümeti adına gazetelerde şu bildiri çıkmıştır:

“Bundan evvel Avrupa'ya firar etmiş olan Damâd Mahmud Paşa hakkında üsulen icrâ kılınan tâkibat-ı adliye neticesinde lâhık olan hüküm mucibince rütbe ve nişan ref' ve nez' olunmuş olduğu halde bu kere Brüksel'de vefâtı vukûuna mebni naşının, pederinin makrebesi yanına defnolunmak üzere Der-saâdete nakil ve irsâli hakkında Hâriciye Nezâret-i Celilesi'nden Paris Sefâret-i Seniyyesi'ne tebligât icrâ kılınmıştır.”¹⁰⁵

Paşanın oğulları bu tebligata güvenmezler, babalarının naaşını da göndermezler.¹⁰⁶ Paşa, Pere la Chaise'deki Türk mezarlığına defnedilir.¹⁰⁷ Ancak Meşrutiyet'in ilanından sonra 3 Eylül 1908'de Paşa'nın kemikleri İstanbul'a getirilir.

2.2.5. Seniha Sultan, Mahmud Celâleddin Paşa ve Çocukları Arasındaki Mektuplar

Seniha Sultan; eşi ve çocuklarının kaçıyla onlarla mektuplarla iletişim kurar. Sultan çocuklarının ve eşinin ülkeyi terk etmesiyle hem ağabeyi Sultan Abdülhamid'in gözünden düşmüş hem de yalnız kalmıştır. Sultan'ın çocukları ve eşine yazdığı sitem dolu mektubu şöyledir:

¹⁰³ Ege, **A.e.**, s.30.

¹⁰⁴ **A.y.**

¹⁰⁵ Ceylan, **a.g.e.**, s.17-18.

¹⁰⁶ Ege, **a.g.e.**, s.31; Ceylan, **a.g.e.**, s.18.

¹⁰⁷ Ceylan, **a.g.e.**, s.17; Ege, **A.e.**, s.31.

“Kahire’de Dâmâd Mahmûd Paşa hazretleriyle Sabâhaddîn ve Lütfullâh Beğefendiler hazerâtına

Bayrâm tebrîğine dâir telgraf keşîde eylemişsiniz ben sâye-i şâhânedede kemâl-i refâh ve râhat içindeyim mâdâm ki vâlideniz muhterem idi beni bırakıp da Mısır’a nasıl gitdiniz ve şimdi yine hayâ itmeden tebrîğe ne yüzle cür’et eylediniz işte buraları ve asîl ve necîb olanların bir takım fûrûmâye ve ahlâk-ı rezîle ashâbıyla ülfet ve muvâneset eylemeleri keyfiyeti beni düçâr-ı hayret idiyor heman Cenâb-ı Hakk tarîk-i hakdan ayrılmış olanları ıslâh eylesün. Fî 11 Kânûn-ı sâni sene 1316

Seniha Sultân’¹⁰⁸

Yukarıda neşredilen mektupta, Seniha Sultan’ın evlatlarının kendisine yolladıkları bayram tebriğine cevabı yer alıyor. Sultan üzüntü ve sitemle karışık bu mektubunda, evlatlarının kendisini bırakıp Mısır’a gitmelerine içerlemiş, hiçbir husumet olmamış gibi bayram tebriği yazmalarına da sinirlenmiştir. Mektuda çocuklarına özlem ve sitem göze çarpmaktadır.

Mahmud Paşa’nın Seniha Sultan’a gönderdiği mektup şöyledir:

“Velî-ni‘met-i bî-minnetim sultân-ı aliyyetü’ş-şân efendimiz hazretlerinin hâkipâ-yı ismet-penâhîlerine merfû‘dur

Ahiren Agah Beğ vasıtasıyla taraf-ı acizaneme gönderdiğiniz mektub vasil-ı dest-i ta‘zîm oldu. Mektubı okuduktan sonra bunun taraf-ı devletinizden imlâ idilmemiş olduğunu anladım. Fakat bu tezkere mühr-i ismet-penâhînizle memhur olduğundan muhatabımı yine zat-ı devletiniz farz iderek ber vech-i âtî cevab viriyorum:

Birinci bend: “Sâlik olduğunuz tarîk-i nâ-lâyıkın ve kâl ü kaleme alınmasını bile gayr-ı câiz gördüğüm ahval ve etvar-ı merviyenizin ne derecelerde mucceb-i teessüfüm olduğunu ta‘rif idemem. Bu ahval bence mucceb-i teessür-i azim olmakda olduğu gibi herkesce de bâdî-i teellüm ve takbîh olmaktadır! Bu hale şer‘-i şerifin

¹⁰⁸ BOA. Y.EE. 84/44, 03 L.1318 [24 Ocak 1901].

ahkam-ı celilesi mani' olduğu ve yine o ahkâm-ı münîf muktezasınca bunun devamı bi'l-mecburiye iktiran vuku'ını ve hatta evladlarımın feda idilmesini müntic olacağı derkârdır."

Cevâb: Evvela salik olduğım tarikin nâ-layık olduğu isbata muhtac bir iddiadır. Mesleğimin gayr-ı meşru' olduğu berahin-i lazıme ile isbat idildiği gün ben derhal o meslekden döneceğimi şimdiden va'ad iderim. Tutduğum yolun herkesce bâdî-i teellüm ve takbih olduğu meselesine gelince buradaki herkesden maksad olsa olsa Mâbeyn-i hümayûn erkânıyla oranın müntesibininden ibaret olabilir. Yoksa millet-i Osmaniye bugün hareketimi

*Hakk seni milletin ihyasına itmiş meb'us
Vehnin mucize görür sıhhatin sihr-i hilale*

zemzemesiyle an samimü'l-kalb tebrik ve tahsin ve bu meslekten inhıraf itmemeğimi musırrane talep idiyor. Teellüm ve takbih nerede kalır? Bu hale şer'-i şerif ahkamının mani' olduğu iddiasına cevap ise 27 Ağustos sene 1900 tarihiyle atebe-i seniyye-i mülukaneye takdim itmiş olduğım (tezkere-i ulema)da tafsilat-ı lazımesiyle virilmiş olduğundan isbat olunmuş bir mesele üzerine tekrar rücu'a lüzum görmem. Talak ve iftirak bahsine gelince mahkemelerimiz şeriat-i Muhammediye'nin hükmünce değil fakat aldıkları evamir-i mahsusaya göre fasl-ı da'va itdiklerini bilirim. Zaten şikayat-ı muhakkamdan başlıca birini de memalik-i Osmaniye'de dehşetli bir suretde hüküm süren haksızlık, adaletsizlik teşkil etmiyor mu ya? Bu suretle virilecek bir hükm akvalimi hükümetin ef'al-i cedide ile te'yid itmesi demek olur. Yalnız bilmediğim bir şey varsa o da böyle bir hükmün ne kadar devam idebileceği hususudur! Zat-ı ismet-penahilerine karşı olan rabita-i kaviyye-i kalbiyyeme gelince ona halel getirecek dünyada hiçbir hal tasavvur idemediğim gibi evladlarımızı sizin evladınız olmakdan men' idecek bir kudret de tasavvur idemiyorum. Kaderin yapıldığını insan bozamaz.

İkinci bend: "Ve'l-hasıl bi'l-cümle hanedan-ı saltanat-ı seniyyece de mucib-i teessüf ve takbih olmakda olan harekat-ı nâ-layika vakı'aları bazı tarafın lehinde add olunsa bile o taraf dahi sair a'za-yı hanedan-ı âl-i Osman'a karşı hakkınızda

muamele-i lütufkârâne değil bilakis izhar-ı şiddet itmek mecburiyetinde bulunacağına şüphe yokdur ilh.”

Cevâb: Müsâ‘ade-i ismet-penahilerine itirazen arz idiyorum ki bu beyanattan ve muhtevi olduğu lütuflardan şiddetlerden bir şey anlayamadım. Benim zat-ı hazret-i padişahî başda oldukları halde tekmil millet-i Osmaniyenin terakki ve tealisinden başka bir maksadım bir niyet-i haftiyem olmadığını zat-ı devletinizin pek iyi bilmeniz lazım gelir. Ben kimseden lütufla dilenmeğe de çıkmadım. Bu âna kadar bin defa tekrar eylediğim gibi bin birinci defa olmak üzere yine tekrâr idiyorum ki gerek bendenizin ve gerek benvezâdelerinizin dîn ü devletimizin temin-i selameti husûsunda hisse-i zâtiyemize düşen vazife-i maneviyeyi ifadan başka hiçbir maksadımız yokdur. Dokuz aydan beri tutduğum meslek bunu anlatmağa bâliğan mâ-belağ kafi idi teessüf iderim ki bu hakikat hala anlaşılmamış.

Üçüncü bend: “Hidiv hazretlerinin tavassutlarına aid olan fikranın cevabı da sadr-ı a‘zama gönderilen tezkerede mündemicedir. Burada istitrad kabilinden olmak üzere arz idiyorum ki müşarûn ileyh tarafından görmüş olduğum kadirşinashlık, ulucenab ve hakiki büyüklük beni kendilerine karşı minnetdar itmiştir. Bir insan nankör olmalıdır ki gördüğü iyiliği unutsun bu ise benim elimden gelmez.”

Dördüncü bend: “Geçende Salih Beğ vasıtasıyla irsal olunup kurena-yı hazret-i padişahiden Ragıb Beğ marifetiyle atebe-i ulya-yı mülukaneye arz ve takdim kılınan mektubunuzun da bazı fikratından bahs ile bu mektubunuzdaki tarz-ı ifadenizin pek ziyade mucib-i hayretleri olduğunu ilh.”

Cevab: Salih Beğ bendenizin kendi imzası tahtında gönderdiği mektubun benim mektubum sayılamayacağı gayet açık bir hakikat ise de her nedense bu cihet düşünülemezken yine yazılmış. Salih Beğ bendeleri bu işi taraf-ı eşref-i mülukaneden bir hüsn-i encama isal vazifesiyle tavzif buyrulmuş olduğundan İstanbul’a avdetimizi teshil idebilecek hatırına her ne geliyorsa kendiliğinden düşünüp atebe-i seniyyeye de düşündüklerini arz idiyordu. Onun kabul veyahud adem-i kabuli merci-i alisine aid bir keyfiyettir. Bir de Salih Beğ’in mektubundan evvel mahdumlarınızın hakipa-yı ismet-penahilerine takdim idilmek üzere

gönderdikleri bir mektubda devlet-i Osmaniye'nin tek bir çare-i halası olan ıslahat-ı lazımeden hiç olmazsa yüzde onu olsun kabul buyrulursa başka bir şey talep etmeyerek derhal hakıpa-yı şahaneye yüz sürmeğe şitâb ideceğimiz yazılıyordu. Acaba bu derece bais-i hayret olan bu ıslahat sözü müdür? İslah demek bozuk bir şeyi düzeltmek demek olduğuna göre bir insanın memleketinde muhtac-ı ıslah gördüğü şeyi halisane ihtar eylemek istemesi dünyada en tabii bir şeydir. Bu kaide elyevm Avrupa devletlerinde cari olduğu gibi İslamiyetde de mevcuttur. Hazret-i Ömerü'l-Faruk (radiyallahu anh) zaman-ı hilafetinde müslimine hitaben eğer bir hatamı görüp de ihtar etmeyecek olursanız ruz-ı hesabda iki elim yakanızda olacaktır! buyurmuşlardı. Halbuki bu sözleri söyleyen halife-i müslimin yalnız asrının değil fakat bu ana kadar mürur iden tek mil asırların tek mil insanlarının en adillerinden add idilecek bir harika-i adalet idi zat-ı hazret-i padişahi ise "ben hukuk-ı şahaneme kimseyi müdahale itdirmem" diyerek şer' ve mantık dairesinde söylenen sözleri de redd ediyorlar. Fakat düşünmüyorlar ki o hukuk-ı şahanenin üst başında daha büyük bir hukuk vardır ki ona da hukuk-ı müslimin dirler! Halife-i müsliminin herkesden iyi bilmesi lazım gelir ki şeriat-i Muhammediye halifeyi hukuk-ı şahaneyi değil fakat hukuk-ı ibadî müdafaa vazifesiyle mükellef tutar. Ahkam-ı celile-i Kuraniyeden iktibasen irad ittiğim bu hakayıkın taraf-ı şahaneden mahza bir itiyadsızlık neticesi olmak üzere ma'a't-teessüf kemal-i nefretle telakki olunacağını biliyorum. Fakat hakiki bir müslüman halifesini nasıl severse biz de zat-ı hazret-i hilafet-penahiye öyle severiz. Ahkam-ı şer'iyyeye itaat ittiği müddetce yolunda kemal-i iftiharla feda-yı can ideriz fakat etrafını sarmış olan bir sürü yalancı müdahinlerin o adalet düşmanlarının sözlerine kapılarak ahkam-ı islamiye ve insaniyeye münafî hareketde bulunursa o zaman da Faruk-ı a'zamin emr ittiği vechile kendisine hakikat-i hali alenen ihtardan çekinmeyiz. Artık kendi kendimizi yalanlarla aldatmanın sırası çokdan geçdi. Bu usul ile bu ana kadar memleketimizin yarısını gaib itdik. Yine bu usul sayesinde diğer yarısını da gaib ideceğiz. Memalik-i Osmaniye bu idare ile Rusya devletine bir lokma olacak hale getiriliyor ve belki de getirilmiş. Rusya hükümeti zat-ı hazret-i padişahiye payitahtlarının Karadeniz kapusunu müdafaaaya salih bir istihkam yapmakdan men' idiyor. Bununla da maksadının ne olduğunu açıktan açığa ortaya koyuyor. Devlet-i aliyyeyi adeta kendüsünün bir tabii sırasına geçirmiş. Rusya bugün Karadeniz'de bir hareket icra edecek olsa irtesi günü koca bir

donanma Dolmabağçe önünde demir atıvirir. Ne ile müdafaa ideceğiz? Karadeniz boğazındaki üç dört dane körletilmiş toplarla mı? Yoksa otuz yıldan beri çürümekte olmakdan başka bir de Hasan Paşa yadigarının tahribatına uğramış ve tam çürüklüğe çekilecek zamanlarında tamir için Avrupa'ya gönderilmiş olan ma'hud süfun-ı şahane ile mi? İstanbul'un kapuları her taraftan düşman hücumuna maruz bulunuyor. Bu hal devam iderse hiç şübhesiz namus-ı millimiz yarın moskofların ayakları altında paymal olacak! Hukuk-ı müslimin, hukuk-ı şahane, hukuk-ı hanedan-ı saltanat hepsi mahv olacak. Bu esef-engiz hale karşı vicdan-ı şahanelerinden biraz merhamet, biraz insaniyet, biraz cesaret reca idiyoruz. Bütün başımıza gelen bu felaketler hiçbir asıl ve esası olmayan bir takım evhamın neticesidir. Biraz cesaret bu evhamı izaleye kafidir. Ve bu cesareti kendisine isyan iden bir ordunun çadırına kurşun atan bir askerin içine bila-perva girerek siz isterseniz dönün, ben düşmanı yalnız karşılamaktan da çekinmem itab-ı selimanesiyle hitab iden bî-nazir bir kahramanın neslinden gelen bir padişahdan istemeğe hakkımız yok mudur? Şevket-meâb efendimiz kendilerinden ulviyete, adalete, insaniyete intizar itdiğimizden dolayı hiddet buyurmamalıdırlar. Bilakis memnun ve mahzuz olmalıdırlar. Ben zat-ı şahanelerinin düşmanı değilim. Fakat dost zannettiği düşmanlarının düşmanıyım. Avrupa'ya hîn-i vürudumuzda atebe-i seniyyelerine takdim itdiğim mektubda (Devlet-i aliyyenin te'âlîsini ve zat-ı hilafet-penahilerinin külli yevm faziletinden fazilete intikalini görmek cümlemiz için bir maksad-ı aksadır) demişdim. Aynı sözü bugün de kemal-i iftiharla tekrar iderim. Niçün bu hakayıkı nazar-ı insaf-ı mülukaneleri önünde bulundurmuyorlar? Niçün bi gayr-ı hakkın bizi hıyanetle itham idiyorlar? Ben kendim için zerre kadar bir şey bir menfaat talep etmiyorum hiçbir şey istemiyorum. İsterlerse emlakimi de büsbütün zabt itsünler. Rütbe-i vezaretimi de ref' itsünler. Bunların nazarımda hiçbir ehemmiyeti yok. Nerede kaldı bunlar? İndimde hıyanetin bile ehemmiyeti yok. Ben necat ve selameti kendim için değil fakat vatanım için istiyorum bu hakikat ne zaman anlaşılacak? İş işden geçdikden sonra mı? Bugün koca devlet-i Osmaniye'nin varidat-ı seneviyesi topu topu on milyon liradan ibaret iken memalik-i Osmaniye'den beş altı def'a ufak olan hitta-i Mısriyye'nin varidatı on dört milyon liraya baliğ oluyor! Fa'teberû yâ uli'l-epsâr felaket felaket üstüne olmak üzre bu kaht-ı varidatda da ele geçen cüz'î pare hüsn-i isti'mal idilemiyor. Beytü'l-mâl-i müslimin vükela ve

me'murîn dinilen haydud çetesinin elinde yağma idiliyor. Aman bunlara bir çare arayın bu hali ıslah idin diyen olursa ona da karîha-i ilhâm-ı subhiyyeden "hain" ünvanı tevcih buyruluyor. Fakat bu hal artık devam idemeyecek bir şekle girmiştir. Henüz sırası geçmedi. Biraz merhamet biraz gayret ahlakımıza isimlerimizi lanet ve nefrinle yad itdirmekten kurtarabilir!..

Tezkere-i ismet-penahilerinin en son bendinde eğer bu defa da İstanbul'a avdet idüp de derhal hakipa-yı şahaneye dehalet itmeyecek olursam akıbetimin fena olacağı ve bundan sonra da artık tarafımıza hiçbir günâ tebligat ve beyanat vuku' bulmayacağı mu'arrız tehdide beyan olunuyor. Bu manasız tehdide karşı müsaade-i aliyyetü'ş-şanîlerine igtiraren min gayr-ı haddin şu cevabı viririm: Acaba şu dokuz aylık zaman zarfında taraf-ı bendeganeme vuku' bulan bu tebligat ve beyanat-ı mükerrere ile mi yaşıyordum ki bundan sonra tebligat-ı mezkurenin arkası kesilecekmiş diye teellüm ideyim? Eğer bundan sonra rahat bırakılacaksam atebe-i seniyye-i mülukaneye şimdiden teşekkürat-ı halisanemi takdime şitab iderim. Her halde emr u fermân velî-ni'met-i bî-minnetim sultan-ı aliyyetü'ş-şan efendim hazretlerininindir. Fî 28 Eylül sene 1900

Köleleri Mahmûd

Arslanım

Sabahaddin ve Fakirullah bendeleri hakipa-yı ismet-penahilerine yüz sürüyorlar ben de Fethiye'nin gözlerinden öperim. Agah'ı hafıyye zann itdiğimiz için görüşemedik kusurumuzu afv buyurun. Baki ferman

Bende Mahmud ¹⁰⁹

2.3. SENİHA SULTAN'IN ÇOCUKLARI

Seniha Sultan ve Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın iki evladı olmuştu. 1879 yılında Mehmed Sabahaddin Bey, 1880'de ise Ahmed Lütfullah Bey İstanbul'da dünyaya gelmişti.¹¹⁰

¹⁰⁹ BOA Y.EE. 84/41, 3 C. 1318 [28 Eylül 1900].

Seniha Sultan evlatlarıyla çok ilgili bir anne olmasına karşın, oğullarının hayatına babaları yön vermişti.¹¹¹ Devlet işlerinden kendini çekmesiyle, hayatını çocuklarına adayan Mahmud Celâleddin Paşa oğullarının yetişmesine büyük önem vermişti.¹¹² Fransa'dan işinde uzman hocalar getirterek, Osmanlı, Arap ve Acem edebiyatında da önemli insanları evlatlarının eğitimi için görevlendirmişti.¹¹³ İsmâil Safâ, edebiyat; Sâdık Belîğ, hukuk; Kadın hânlı Emin ve Hoca Hayret Efendiler, Arap Edebiyatı; Mualli Fevzi ve Hüseyin Dâniş Beyler, Farisi Edebiyatı alanlarında dersler vermekteydiler.¹¹⁴ Yine Sabahaddin ve Lütfullah Bey'lerin eğitimi için İsviçre'den Mr. Barchille Bertratod, Mr. Charlier Fransızca dersi vermekte, Hege piyano, İtalya'dan gelen AvrelliValery resim dersi vermekteydiler. Mr. Revere de daima Beylerin yanında bulunarak onlara Fransızca eğitimi vermekteydi.¹¹⁵

Sabahaddin Bey fizik, astronomi, biyoloji gibi bilim alanlarında, Lütfullah Bey ise müzikte ve edebiyatta başarılıydı.¹¹⁶ Seniha Sultan ve Mahmud Celâleddin Paşa senenin belirli zamanlarında yaşadıkları Kuruçeşme Sahilhanesi, Çamlıca Köşkü ve Pendik'deki sahilhanelere çocuklarının eğitimi için okul daireleri yaptırmıştır.¹¹⁷ Çamlıcadaki köşkünün içinde yaptırdığı okul arşiv belgesinde şöyle geçer:¹¹⁸

“Şeref-sünûh ve südür buyrulan, irâde-i mekarim mu'tadan hazret-i şahinşahileri hükmü celiline tevfi ken evvelce icrayı termîmatına mübaşeret olunmuş olan Tophaneli oğlu civarında kain devletlü, ismetlü Seniha Sultan hazretlerinin dairesinin icâb iden mahalleri saye-i lütf ve merhamet cenab-ı züllüllahilerinde mükemmelen ta'mir ve termim kılındığı misillü daire-i müşarun-ileyhaya mensûb zadeganın ta'lim ve terbiyesi zımında ahiren şerefsağ olan irade-i seniye hazret-i hilafet penahi hükm-ü celiline tevfi ken bir de mekteb dairesi inşâ ve ikmâl idilerek bu

¹¹⁰ Ege, **a.g.e.**, s. 3; Cavit Orhan Tütengil, Vedat Günyol, **Prens Lütfullah Dosyası**, İstanbul: Çan Yayınları, 1977, s.7.

¹¹¹ Ege, **a.g.e.**, s.5.

¹¹² Cemal Kutay, **a.g.e.**, s.35.

¹¹³ Tütengil, Günyol(1977), **a.g.e.**, s.7.

¹¹⁴ Ege, **a.g.e.**, s.6.

¹¹⁵ **A.y.**

¹¹⁶ Tütengil, Günyol(1977) **a.g.e.**, s. 8; Ege, **a.g.e.**, s.7.

¹¹⁷ Ege, **A.e.**, s.4.

¹¹⁸ BOA. Y.PRK.HH. 27/3, 15 M 1311[29 Temmuz 1893].

kere kamilen teslim kılınmış olmağla beraber beyan hale cû'ret kılındığı mahsa ta'lim-i âlim arâyı tacdarileri buyruldukda emr-ü ferman hazreti veliyü'l-emr ve'l-ihsân efendimiz hazretlerininindir. Fi 15 Muharrem Sene 311 ve Fi 17 Temmuz sene 309.

Abid Memluk Şehriyari

İstihkâm ve inşaat Dairesi Reisi Feriki Abid binOsman''

Seniha Sultan ve Paşa, davetler vererek dönemin edebiyat camiasının en ünlü simalarını evlerinde ağırlamışlardır.¹¹⁹ Yine bu davetlerin birinde Sabahaddin ve Lütfullah Beyler 11, 12 yaşlarında iken Mahmud Celâleddin Paşa dönemin ünlü edebiyatçılarından Şemsettin Sami Bey'in çocuklarını Fransızca dersinden imtihan etmesini istemişti. Şemsettin Sami Bey, çocukların yaptıkları tercümelere, Fransızca yazdıkları kompozisyonları gördükten sonra *“Paşa Hazretleri, genç prensleri benim imtihan etmeliğim mevzuubahis değil, eğer biraz daha beraber bulunsaydık, kendilerinin beni imtihan edecekleri muhakkaktı.”* diyerek çocukların ne kadar başarılı olduklarını babalarına iletmişti.¹²⁰

İbnülemin Mahmud Kemal Bey, genç Prenslere Arapçada ki yetkinliklerini şöyle anlatır:

“Med'uvven Pendik'teki köşküne gittiğim günlerden (Beyefendiye mektebe götürünüz, sizi imtihan etsin) dedi. Mektep ittihaz edilen daire-yi mahsusaya gittik Mahdum Bey, İbn-i Haldun mukaddime-i arabîyesinden lâalettayin bir sahife açarak lisani maderzadı gibi kemal-i suhnet ve fasahet ile okudu; vukufi tam ile terceme etti. Biraderi de bilmünasebe nahv ve beyane ve mevzui bahsa dair bazı dekaiki mühime irad eyledi. Lisani arabdaki rüsuhtarına hayran olarak Paşanın yanına avdette arzı takdirat ettim Paşa, (Evet, ilmin lezzetini aldılar, çalışıyorlar)dedi.”¹²¹

¹¹⁹ Ege, a.g.e., s.6.

¹²⁰ Ege, a.g.e., s.7..

¹²¹ İbnülemin Mahmud Kemal Bey, **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1930, s. 62.

Çocuklar küçük yaşlarda La Martin'in eserlerinden tercüme yapmışlardı. Hatta Sabahaddin Bey, Fransa'dan biyoloji modelleri koleksiyonu getirterek bir de fizik ve kimya laboratuvarı kurduğunu.¹²²

Sultan'ın oğullarının çocukluğunu, Çamlıca'daki köşklerinden komşuları olan Naciye Hanım anılarında şöyle anlatır:

*“İki kardeş, her sabah bu yollarda velosipetle gezinir, bazen de koşar adım bahçeyi kat ederlerdi. Ben onları sair günler ecnebi mürebbiyeleri ile beraber evimizin yanından geçerlerken pencereden seyredirdim. Prens Sabahaddin'in başı daima önünde, mürebbiye ile konuşarak yürür, kardeşi de onu refakatindeki genç lala ile şakalaşarak takib ederdi. Bazı günler de bizim köşkün pencerelerinde otururken, usta bir elin çaldığı piyanonun sesi kulaklarıma kadar gelir, bu elin sahibinin Prens Lütfullah olduğunu anlardım. Ağabeyi yazıp çizmekte ne kadar kabiliyetli ise, kardeşi de musiki de o derece istidadlı idi. Prens Sabahaddin'in bedenen nahif ve çelimsiz olduğunu, Prens Lütfullah'ın ise yaşına uygun bir vücut yapısının olduğunu hatırlıyorum.”*¹²³

2.3.2. Sultan'ın Evlatlarının Yurtdışına Kaçışları ve Sonrasında Yaşanan Hadiseler

Seniha Sultan'ın evlatlarının hayatları babaları Mahmud Celâlledin Paşa ile yurtdışına kaçmalarıyla değişir. Seniha Sultan bu kaçış hadisesiyle hem evlatlarından hem de eşinden yıllarca ayrı kalır.

Babalarıyla Fransa'ya kaçan iki kardeş, başta Birinci Jöntürk Kongresi olmak üzere, İkinci Meşrutiyet'e kadar birbirlerine yakinen yardımcı olurlar.¹²⁴

Seniha Sultan'ın ilk evladı olan Sabahaddin Bey, 1899 yılında babası ve kardeşiyle Fransa'ya gitmiştir. Daha sonra bir süreliğine Mısır'a gitmiş oradan tekrar Paris'e dönmüş ve buraya yerleşmiştir.¹²⁵

¹²² Ege, **a.g.e.**, s.8.

¹²³ Neyyal, **a.g.e.**, s.513.

¹²⁴ Tütengil, Günyol(1977), **a.g.e.**, s.8-9.

Sabahaddin Bey'in kişiliğini şekillendiren olayları Cavit Tütengil şöyle izah eder:¹²⁶

“Abdülmecidin kızı ve Abdülhamidin kız kardeşi Seniha sultan'ın oğlu olan Mehmet Sabahattin Osmanlı hanedanı mensubudur. Prens kelimesi de bu mensubiyetten ileri geliyor. Seniha sultan'ın - kelimenin gerçek manasında bir Avrupa'lı olduğuna - işaret edilen bu zeki, okumuş ve sportmen Türk anasının Sabahattin üzerindeki tesirlerini iyice bilmiyoruz. Kleanti İskalyeri komitesi ile ilgisine bakılarak Seniha Sultan'ın Sabahattinin siyasi kanaatleri üzerinde tesiri olduğu sanılabilir. Aile çevresi itibariyle Avrupalılarla temasın yaşayıpta olduğu kadar dünya görüşü ve edebi zevkte de tesirler yaptığını görüyoruz.”

Prens Sabahaddin Paris'e döndükten sonra Birinci Jöntürk Kongresi'ni toplamıştır.¹²⁷ Kongre basına “Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi” olarak yansımıştı. Sabahaddin Bey ve kardeşi Lütfullah Bey beyanname yayınlayarak kongreye çağrı yaptılar.¹²⁸ Kongrenin tüm masraflarını kendi cebinden ödeyen Sabahaddin Bey uzak ülkelerde yaşayan insanlara bile davetiye ve biletlerini yollamıştı.¹²⁹

Kongre'yi Osmanlı İmparatorluğu Paris Sefiri Münir Paşa engellemeye çalışmış, Fransa'da karışıklık olacağı hususunda polis teşkilatını uyarmıştı.¹³⁰ Sabahaddin ve Lütfullah Bey'ler uzun çabalar sonucunda Fransa'nın en ünlü yazarlarından Mr. Clemenceau'nun desteğini de alarak 4-9Şubat 1902 tarihleri arasında Fransız ayan üyesi Mr. Le Tirere Pantalıs'in ikametgahında Kongreyi topladılar.¹³¹

¹²⁵ Murat Kasap, **Osmanlı Gürcüleri**, İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2010, s.311.

¹²⁶ Cavit Orhan Tütengil, **Prens Sabahattin**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1954, s.17.

¹²⁷ Kongre sürecini Sultan Abdülhamid'in 1877'de Anayasa'yı askıya alması ve meclisleri kapatması gibi kararlar hızlandırır. Bkz. Kongar, **a.g.e.**, s. 92-93. Ayrıca **B.k.z.** Ahmet Şeref Ceran, **Prens Sabahattin Bey Hayatı, Dönemi ve Fikirleri**, Konya: Arı Basımevi, 1984, s.5.

¹²⁸ Ali Erkul, “Prens Sabahattin”, **Türk Toplum Bilimcileri**, Yay. Haz. Emre Kongar, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s.93.

¹²⁹ Ege, **a.g.e.**, s.25.

¹³⁰ Ege, **a.g.e.**, s.25.

¹³¹ **A.e.**, s. 26; Kongar, **a.g.e.**, s.93.

Kongre'nin başkanlığı için Damad Mahmud Celâleddin Paşa düşünülse de hastalığı ilerleri boyuta geldiğinden fahri başkanlık Paşa'ya verilmiş, Kongre başkanlığına da Prens Sabahaddin seçilmiştir.¹³² Rum Sathas ve Ermeni Sisyan Kongre'nin başkan yardımcılığını, Ali Fahri ve Adossidis Efendi de sekreterlik görevini yerine getirmişlerdir.¹³³

Kongreye II. Abdülhamid rejimini yıkmak arzusunda olan muhalif kesim katılmıştır.¹³⁴ Kongrenin ana konusu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm halk gruplarının ve tüm siyasi cemiyetlerin "Osmanlılık" düşüncesi altında birleşmeleri idi.¹³⁵ Kongrede farklı grupların sundukları, farklı çözüm yolları düşüncelerin kutuplaşmasına sebebiyet vermişti.¹³⁶

Kongre sonucunda oluşan iki görüşten birincisi "*yalnız propaganda ve yayın yoluyla inkılap yapılamayacağı yapılacak inkılaplara askeri kuvvetlerin de katılması*" gerektiğidir. İkinci görüş ise "*yabancı hükümetlerin müdahalesiyle ülkede ıslahatların yapılması*"dır. Bu iki görüş, Kongre'deki anlaşmazlıkların başlıca sebebidir.¹³⁷

Kongrede "Müdahaleciler" ve "Adem-i Müdahaleciler" olmak üzere iki grup oluşturulmuştur. Müdahaleciler, Prens Sabahaddin önderliğinde yabancı ülkelerinde ıslahat sürecinde etkin olması gerekliliği savını savunarak "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet" düzenine dayanan bir cemiyet kurmuşlardı. Diğer grup ise yani ıslahat için ordu desteğini isteyen fakat yabancı müdahaleye karşı olanlar ise Ahmet Rıza'nın başkanlığında "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyet'i" olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹³⁸

¹³² Erkul, **a.g.m.**, s.93.

¹³³ Hacısalihlioğlu, **a.g.e.**, s.95.

¹³⁴ Kongreye Ermeni, Arap, Arnavut, Çerkez halklarının temsilcileri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin şubelerinden temsilciler katılmıştır. Akkaya, **a.g.e.**, s.25-26.

¹³⁵ Hacısalihlioğlu, **a.g.e.**, s. 96.

¹³⁶ Akkaya, **a.g.e.**, s.26.

¹³⁷ Erkul **a.g.m.**, s.94.

¹³⁸ **A.e.**, s.94.

Birinci Jöntürk Kongresi'ndeki fikir ayrılıklarından dolayı dinamikliğini kaybeden Jöntürk hareketine Sabahaddin Bey, 27 Aralık 1907'de İkinci Jöntürk Kongresi'ni toplayarak yeni bir ivme kazandı.¹³⁹

27-29 Aralık 1907'de Paris'te yapılan Kongre'ye Ermeni Taşnak Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyet'i katılmıştır.¹⁴⁰

İkinci Jöntürk Kongresi beyannamesinde toplanma amacı, Sultan Abdülhamid'in taht hakkından feragat etmesini sağlamak, idarenin iyileştirilmesi, Ayan ve Mebusan Meclislerinin açılmasıyla meşveret usulünün getirilmesi, meşrutiyetin ilan edilmesi olarak belirlenmişti.¹⁴¹ Bu kongre, Birinci Jöntürk Kongresi'ne nazaran daha başarılı geçmiş, siyasi ve iktisadi grev, ordu içinde propoganda, yönetime karşı siyasi direniş gibi aktif eylem planlarının uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁴²

Kongreden sonra Makedonya'da komitelerinin eylemleri ve İttihat ve Terakki'ye bağlı askeri güçlerin hareketleri, karşılaşılan askeri ve sivil direnişler, saraya şikayetler ve protestolar, halk boykotları neticesinde II.Meşrutiyet'in ilanına karar verilmiştir.¹⁴³ 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiş Sultan Abdülhamid'in yetkilerinin kısıtlanması şartıyla tahtta kalması kabul edilmiştir.¹⁴⁴

II.Meşrutiyet'in ilanı ile babasının naaşını da alarak İstanbul'a dönen Sabahaddin Bey'in büyük ümitleri vardı. Fakat istibdatın yıkılmasıyla yeşeren bu ümitler İttihat ve Terakki Yönetimi'nin baskıcı politikalarıyla yerini yine sancılı bir sürece bırakacaktı.¹⁴⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti Sabahaddin Bey'in "Adem-i Merkeziyet" görüşünün Anadolu'da yayılmaması için çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde

¹³⁹ A.e., s.97.

¹⁴⁰ Akkaya, a.g.e.,s.39.

¹⁴¹ Tütengil(1954), a.g.e., s.29.

¹⁴² Akkaya, a.g.e., s.41.

¹⁴³ Akkaya, a.g.e., s.41-42.

¹⁴⁴ Erkul, a.g.m., s.105.

¹⁴⁵ Tütengil(1954), a.g.e., s.30.

Sabahaddin Bey sempatzanı olan kişilerin tutuklanması hatta idamlarına kadar varan uygulamalar, İttihat ve Terakki ile Sabahaddin Bey arasındaki birleşme beklentisini kopma sürecine kadar götürmüştü.¹⁴⁶

Sabahaddin Bey'in konferansları İttihatçılar tarafından sabote edilmiş, yapılan yayınlarla sindirilmeye çalışılmış ve adının yasa dışı olaylara karıştığı iftirası atılarak ölümü dahi istenmiştir.¹⁴⁷

Bu dönemde Sabahaddin Bey sempatzanları onun fikirlerinin öncülük ettiği "Ahrar Fırkası"nı kurarak İttihat ve Terakki Partisi'nin karşısına muhalefet olarak 1908 seçimlerinde çıktılar.¹⁴⁸ Sabahaddin Bey'in aktif olarak yer almadığı parti, İttihatçıların engelleriyle karşılaşmış, bu engellemelerle 1908 seçimlerinde 18 oy alabilmiş, altı ay varlığını devam ettirebilmiştir.¹⁴⁹

Sabahaddin Bey'in adı 31 Mart olaylarına da karıştırılmış ve tutuklanmıştır.¹⁵⁰ 31 Mart olayında Prens Sabahaddin'in etkin olup olmadığı hala daha tam olarak bilinmemektedir.¹⁵¹ Sabahaddin Bey'in tutuklanmasının ardından tahta çıkan Sultan Reşad'ın biat töreninde ablası Seniha Sultan oğlunun serbest kalması için konuşmuş neticesinde Sabahaddin Bey, Harbiye Nezareti'nden çıkarılmıştır.¹⁵²

Sabahaddin Bey bu hadiseden sonra adının Mahmut Şevki Paşa suikastına karışmasıyla kılık değiştirerek evinden ve şehirden kaçmıştır.¹⁵³ İdamla yargılanan Sabahaddin Bey, bu süreçte İngiliz Sefareti'nde saklanmış ve İngilizlerin yardımıyla

¹⁴⁶ Akkaya, **a.g.e.** s.44.

¹⁴⁷ Hüseyin Cahit, Tanin Gazetesi'nde Prens'in düşüncelerini eleştirerek onu sindirmeye çalışmıştır. Sabahaddin Bey, 1908 yılı Ekim ayında Şehzadebaşı Fevziye Kıraathanesi'nde bir konferans düzenlenmiş, bu konferansta İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri hukuk fakültesinden en etkili konuşan parlak öğrencileri seçmişler ve bu öğrencileri Sabahaddin Bey'in konferansına yollayıp, konferansı sabote etmelerini istemişlerdir. Konferansa katılan öğrenciler Sabahaddin Bey'in konferansını o kadar beğenmişlerdi ki alkışlamaktan elleri şişmişti. Konferans akşamı İttihat ve Terakki'nin merkezine giden gençler Sabahaddin Bey kadar bilgili bir adamı yuhalayacak kadar cahil olmadığımızı anladık cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine Sabahaddin Bey'e karşı konferanslar düzenleme yoluna gidilmiştir. **Bkz.** Kongar, **a.g.e.**, s.105- 106.

¹⁴⁸ Akkaya, **a.g.e.**, s.44-45.

¹⁴⁹ **A.e.**, s.47.

¹⁵⁰ Erkul, **a.g.e.**, s.106.

¹⁵¹ Akkaya, **a.g.e.**, s.47.

¹⁵² Akkaya, **A.e.**, s.49.

¹⁵³ Günyol, Tütengil(1977), **a.g.e.**, s.19.

Paris'e geri dönmüş, İttihat ve Terakki'ye karşı olan çalışmalarına burada devam etmiştir.¹⁵⁴

Kardeşi Lütfullah Bey bu suikastta Sabahaddin Bey'in asla rolü bulunmadığı kanısındadır. Bu düşüncelerini kendisiyle yapılan bir mülakatta şöyle neşreder:¹⁵⁵

“O Sabahattin ki, politik olsun olmasın, her türlü adam öldürmeye ve zorbalığa karşı amansız bir tepki göstermekte, en azgın düşmanlarına bile iyilik etmek istemekteydi. O billur kaya kadar temizdi. Generalin ölümünden sorumlu değildir demek, onun korkunç kaderine yöneltilen suçları azaltmıyordu.”

Sabahaddin Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dağılmasıyla sonuçlanan süreç içerisinde Fransa ve İsviçre'de yaşamıştı.¹⁵⁶ 1919'da ülkeye geri dönmüş, ilmi içtimanın kuramsallaşması için Meslek-i İçtima-i Cemiyeti'ni kurmuştur.¹⁵⁷

Kurtuluş Savaşı yıllarında Kuvay-i Milliye hareketini desteklemiştir.¹⁵⁸ Prens Sabahaddin ve ailesi, 3 Mart 1924'te hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılması kanunu gerekçesiyle ülkesinden ayrılmış ve ailece Romanya'ya gitmişlerdi. Romanya'dan Köstence'ye geçerek bir buçuk ayda orada kalmışlardı.¹⁵⁹ Sabahaddin Bey, daha sonra annesi Seniha Sultan'la Milano'ya gitmişti.

Milano'dan İsviçre'ye geçen Sabahaddin Bey, ölümüne kadar İsviçre'de çok zor koşullar altında yaşamıştı.¹⁶⁰ Sabahaddin Bey'in son yılların Ahmet Bedevi Kuran şöyle aktarır:

“Sabahaddin Bey Cenevre şehri içinde oturmuyordu. Sıhhati, büyük ihtimamlara lüzum gösterecek derecede sarsılmıştı. Bu yüzden mevsime göre kantondan kantona yer değiştiriyordu. Bu mütemadi yer değiştirmelerin başka

¹⁵⁴ Akkaya, **a.g.e.** s.50-51.

¹⁵⁵ Günyol, Tütengil (1977), **a.g.e.**, s.19.

¹⁵⁶ Akkaya, **a.g.e.**, s.51.

¹⁵⁷ **A.e.**, s.51.

¹⁵⁸ **A.y.**

¹⁵⁹ Günyol, Tütengil(1977), **a.g.e.**, s.50.

¹⁶⁰ Ege, **a.g.e.**, s.498.Sabahaddin Bey'in ailesinden İstanbul'da Kuruçeşme'de bulunan Seniha Sultan Sarayı ve babasından kalan tüm serveti kaybolmuştur.

sebepleri de yok değildi. Sabahattin Bey'in ismi yanına bir de 'Prens' lakabı ilave edildiğinden, iktisaden bunun cezasını çekiyordu. Mali durumu müsait olmadığından büyük otellerde oturmasına imkan yoktu. Bu üzücü maddi sebeplerden dolayı küçük şehirlerde veya köy pansiyonlarında Mehmet Sabahattin ismi altında yaşamağa mecbur kalıyordu.”¹⁶¹

Sabahaddin Bey, 30 Haziran 1948’de İsviçre’nin Neuchatel şehri yakınlarındaki Colombier köyünde vefat etmiştir. ¹⁶² Ölümünden sonra naaşı 4 sene, 2,5 ay İsviçre ‘de bir hastanenin mahzeninde mumyalanmış bir şekilde kalmıştı. 1952 senesinde naaş İstanbul’a getirilerek babası gibi Eyüp Sultan’a defnedilmişti. ¹⁶³

Sabahaddin Bey, Kafkas kökenli Tabinak Hanımla evlenmiş, bu evlilikten Fethiye Hanım dünyaya gelmişti. ¹⁶⁴ Fethiye Hanım ve annesi Tabinak Hanım da hayatlarını zorluklarla idame ettirmişlerdir. Çengelköy’de bir evin tek odasında parasız bir şekilde yaşamışlardı. ¹⁶⁵ Fethiye Hanım 1986 yılında vefat ederek babasının yanına defnedilmiştir.

Lütfullah Bey’in abisinin aksine II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Türkiye’ye dönüşüyle siyasetle ilgisi kesilmiştir. ¹⁶⁶ Lütfullah Bey, 1951 yılında kendisiyle tanışma şansı bulan Cavit Orhan Tütengil’e el yazısıyla Fransızca mektuplar göndermiş bu mektuplar daha sonra bir kitap olarak yayımlanmıştır.

Bu kitapda Lütfullah Bey, hayatında derin izler bırakan olay sorulduğunda şöyle anlatır: ¹⁶⁷

“Bir çok hadise var.

Önce 1899 Aralık ayında İstanbul’dan gizlice ayrılmamızdır. Babam, ağabeyim ve benim bir arada giriştiğimiz bu hareket, inişli çıkışlı, hemen hemen dramatik daha sonrada sonuç bakımından verimli oldu.

¹⁶¹ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul: Tan Matbaası, 1945, s.363.

¹⁶² Kasap, **a.g.e.**, s.311.

¹⁶³ Ege, **a.g.e.**, s.498.

¹⁶⁴ Kasap, **a.g.e.**, s.312.

¹⁶⁵ **Akşam**, 17.09.1950 -18.09.1950.

¹⁶⁶ Tütengil (1977), **a.g.e.**, s.9.

¹⁶⁷ **A.e.**, s.14.

Sonra 1904'te İstanbul'a gizli olarak döndüğümde, nitelendirilmesi güç bir ihanet sonunda tutuklanmam gelir. Belirli bir görevin yerine getirilmesinden sonra, çarçabuk Fransa'ya dönmemi gerektiriyordu bu geliş. Son olarak, bir gece yarısı, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Mart 1924'te beni yurdu terk etmeye zorlayan çağrısını söyleyebilirim.

Uyrukluk ve bütün yurttaşlık haklarımdan yoksun bırakılarak, gönüllü olarak ilk sürgüne gittiğim günden tam çeyrek yüzyıl sonra, yaşlı annemle birlikte, meçhulün yolunu tutuyordum.”

Prens Lütfullah, İstanbul'dan Romanya'ya buradan da Köstence'ye geçti. Burada iki buçuk ay kaldıktan sonra annesi ve ağabeyinden ayrılarak Paris'e gidip yerleşmiştir.¹⁶⁸

1976 yılında Lütfullah Bey'in kızı G. Loutfoullah, Cavit Tütengil'e babasını anlattığı mektubunda babasını: Doğaya hayran, duygusal bir insan olarak betimler. Babasının Chopin ve Liszt gibi müzisyenlere tutkuyla bağlı olan yetenekli bir piyanist olduğunu, Fontainebleau Okulu biçiminde güzel resimler yaptığını, edebi çeviriler yaptığını anlatır.¹⁶⁹ Lütfullah Bey 1973'te Paris'te vefat etmiştir.

2.3.2.1. Prens Sabahaddin ve Düşünceleri

Prens babasıyla ülkeden firarından sonra Jöntürlere katılarak bu grup içerisinde “Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Grubunu” nun liderliğini yapmıştır.¹⁷⁰

Prens, Le Play sosyoloji akımını, saha çalışmalarıyla uygulamaya çalıştı ve uygulamalı sosyolojinin de kurucusu oldu.¹⁷¹ Prens yaptığı analizlerle toplumsal değişimin ve gelişimin ana birimi olarak bireyi ele alır. Bireylerin kişisel yeteneklerine göre üretken bir şekilde üretime katılmasının yapısal değişikliğe neden

¹⁶⁸ Tütengil, Günyol, (1977), **a.g.e.**, s.50.

¹⁶⁹ **A.e.**, s.76.

¹⁷⁰ Prens Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?** , Çev. İnan Keser, Ankara: Liberte Yayınları, 2002, s.3.

¹⁷¹ **A.y.**

olacağını bunun da ülkeyi geliştireceğini düşünür. Geri kalmışlığımızı: bireyi, kişisel girişimi ve özel mülkiyeti engelleyen cemaatçi yapıda görür.¹⁷²

Sabahaddin Bey'in düşünce hayatında etkilendiği isim Edmond Demolins'tir. Osmanlı İmparatorluğu için "Science Sociale" okulunun düşüncelerinin etkili olacağını düşünür. Osmanlı Devleti memur odaklı bir yaşam anlayışına sahip olduğundan bu anlayışın kendini özel girişimciliğin ve bireysel yeteneklerin etkince kullanılabilirdiği bir anlayışa dönüştürmesi gerektiği kanısındadır.¹⁷³

Prens, "Yerinden Yönetim" yani "Adem-i Merkeziyet" ilkesini benimsemiştir. Prens merkeziyetçi bir yönetim anlayışına sahip toplumlarda bürokrasinin gelişmeye engel olduğunu savunmaktadır. Bürokrasinin engeliyle ekonomik, toplumsal, siyasal ve yönetim alanlarında yapılacak hizmetlerin sekteye uğradığını savunmaktadır. Adem-i Merkeziyet ilkesini benimsemesindeki en büyük etken yerel yönetimlerin bağlı oldukları merkezde sorunlarının tam olarak bilinmemesi ve her yerin kendine ait farklılıkları ve ihtiyaçları olduğu ve tek bir merkezden bu farklılık ve ihtiyaçlara ulaşmanın imkansız olduğunu düşünmektedir.¹⁷⁴

Prens'in bir diğer benimsediği ilke ise "Teşebbüs-i Şahsi" yani "Bireysel Gelişim"dir. Prens'e göre bireysel girişim "*Bir cemiyeti teşkil eden ferdlerin her birinin hangi cemiyette olursa olsun yaşamak için ailesine, hükümete dayanacak yerde doğrudan doğruya kendisine güvenmesi muvaffakiyetini kendi teşebbüsünde aramasıdır.*"¹⁷⁵ Bireyci kişilik yapısına sahip kişilerin her alanda yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu zihniyetle yetişen kişiler toplumdaki memuriyet zihniyetine son vererek, ekonomik alanda güçlü kapitalist bir sistemi de yapılandırmış olurlar. Bu bağımsız bireysel kişilikler ancak sermaye birikimini gerçekleştirebilirler.¹⁷⁶

¹⁷² A.e., s.4.

¹⁷³ Ali Erkul, "Prens Sabahattin", **Türk Toplum Bilimcileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s.116.

¹⁷⁴ A.e., s.126- 127.

¹⁷⁵ A.e., s.128.

¹⁷⁶ Erkul, **a.g.m.**, s.129.

2.4. SULTAN'IN İKAMET ETTİĞİ YERLER

2.4.1. Çamlıca Köşkü

Seniha Sultan'ın Çamlıca'da geniş bir bağ arazisi içinde köşkü vardır. Bu arazi Seniha Sultan'dan önce ablası Refia Sultan'ındı.¹⁷⁷ Adı geçen köşk 1.473 arşın yani yaklaşık 1.116 metrekare olarak 2.237 kese 194 kuruşa yani yaklaşık 11.186 liraya Refia Sultan tarafından mücevherlerini satarak yaptırmıştı.¹⁷⁸ Köşk, Üsküdar Koşuyolu semtinin Tophanelioğlu denilen mevkisinde konumlanmıştı.¹⁷⁹

Bu köşke de çocukların eğitimi için bir okul inşa ettirilmişti. Köşkün çam ve kestane ağaçları içinde korulardan meydana geldiği bilinmektedir.¹⁸⁰

2.4.2. Kuruçeşme Sahilhanesi

Seniha Sultan'ın Kuruçeşme'de bulunan sahilhanesi Tırnakçı Sahilsarayı olarak bilinmektedir.¹⁸¹ Bu saray, Defterdarburnu ve Kuruçeşme muhitleri arasında yer alırdı, bölgenin en büyük ahşap yalısı unvanına sahipti. Tırnakçı Hasan Paşa tarafından yapılan yalı önceden Esmâ Sultan tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Behice Sultan tarafından kullanılan yalı Behice Sultan'ın ölümüyle Seniha Sultan'a verilmiştir.¹⁸² 1909'da yanındaki sahilhanedeki yangınla yalı da yanmıştır.¹⁸³

2.4.3. Pendik Köşkü

Seniha Sultan'ın Pendik'de kırmızı renkli iki köşkü bulunmaktaydı. Bu köşkler denize bakan bir arazinin üzerinde bulunuyorlardı.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Neyyal, **a.g.e.**,s.16.

¹⁷⁸ Akyıldız (2003), **a.g.e.**, s.113; Neyyal **a.g.e.**, s.16.

¹⁷⁹ Akyıldız (2003), **a.g.e.**, s.112-113. Ali Akyıldız yaptığı araştırmalar sonucu sözü edilen köşkün bulunduğu konumu yani Koşuyolu'nun ve Küçük Çamlıca'nın o yıllarda Çamlıca olarak adlandırıldığı kanaatine varmaktadır.

¹⁸⁰ Neyyal, **a.g.e.**,s.512.

¹⁸¹ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, **Boğaziçi'ne Dair**, İstanbul: Fer Matbaası, 1986, s.70.

¹⁸² BOA. HR.HMŞ.İŞO. 24/9, 19. Za. 1333[28 Eylül 1915].

¹⁸³ H.Şehsuvaroğlu, **a.g.e.**,s.70.

¹⁸⁴ Neyyal, **a.g.e.**,s.14.

Belgelere göre Seniha Sultan'ın yaz aylarını Pendik'teki bu köşklere geçirdiğini görüyoruz. Seniha Sultan'ın ikamet ettiği bu yer kış şartlarına pek uygun değildir.¹⁸⁵

Sultanın bu köşkle ilgili bir şikayeti arşiv belgelerinden birinin konusunu oluşturmuştur. Belgede Sultan Emniyet-i Umûmiye Müdürü Gâlib Bey'e Pendik'de ikamet ettiği mahalle ilgili şu bilgileri verir:

“Devletlü Paşa hazretleri

Öteden beri hakk-ı âlînize beslediğim fevka'l-âde hürmet ve i'timâdım hasebiyle ber vech-i âtî istirhâmâtımı nazar-ı dikkat ve fetânet-i devletlerine arz itmeğin mecbûriyet hasıl oldu şöyle ki Pendik'te av münâsebetiyle gece ve gündüz sabah akşam hiçbir kayda ve mu'tâda tâbi' olmayarak köşkümün civârında silah atılıyor. Hatta ol derecede ki saçma ve kurşun dâneleri pencerelere camlara tesâdüf iderek bütün köşkün halkıyla ma'an ecel-i kazâ ile hayâta vedâ ideceğimden korkuyor ve müteessir oluyorum. Recâ iderim bu husûsda lâzım gelen evâmir ve tedâbir-i hekîmânelerinin bir ân evvel Pendik me'mûrîn-i zâbitasıyla sayyâdlara teblîğine himemi lütûf-ı devletleri masrûf buyrulmak bâbında fermân. Fi 8 Eylül sene 326.

Pendik'de mûkime Seniha

Bu tezkere Seniha Sultan hazretleri tarafından vârid olmuştur. Köşklere civârında o sûretle avlanmak fi'l hakîka câiz değildir. Tedâbir-i lâzîmenin ittihâzı zımında emniyet-i umûmiye müdürü Galib Beğ Efendi'ye fi 8 Eylül sene 326

Harbiye nâzırı''¹⁸⁶

Belgede Seniha Sultan, Pendik'deki köşklere civarında avlanmak yasak olduğu halde, gece gündüz zamansızca silah atılarak avlanma faaliyetlerinin yapıldığını belirtmiştir. Sultan köşkü civarında zamansızca ve yasak olduğu halde atılan bu silahlardan fazlasıyla rahatsızlık duymuş, kurşun ve saçma tanelerinin camlara isabet etmesinden korkarak, kendisinin ve köşkünde bulunan kişilerin ölüm

¹⁸⁵ BOA. Y.EE. 149\122, 23 C. 1317 [29 Ekim 1899].

¹⁸⁶ BOA. DH.EUM.THR. 50/49, 16 N. 1328[21 Eylül 1910].

orkusu içinde bulduklarını kazara vefat edebileceklerini yazmıştır. Sultan emniyet amirinden bu konuda gerekli tedbirin alınmasını rica etmektedir.

2.4.4. Sultan'ın Diğer Emlakı

Belgelerimize göre Seniha Sultan'ın Keçiliköy adında bir çiftliği vardır. Bu Çiftlik Erdek'te Edincik yakınlarındadır.¹⁸⁷

Ayrıca Seniha Sultan'a 1918 yılı sonunda ağabeyi Sultan Reşâd'dan Balmumcu Kasrı intikal etti.¹⁸⁸

2.4.5. Sultan'ın İkametgahlarının İzlenmesi

Seniha Sultan'ın ikamet ettiği yerler II. Abdülhamid Dönemi'nde göz hapsine alınmıştı. Bu sıkı kontrol Sultan'ın eşinin vefatından sonra da devam etmişti. Yazılan zabıt kayıtları ve jurnallerle, en ince ayrıntılar bile padişaha yazılmıştır.

Örneğin; 9 Temmuz 1904 tarihli bir belgede Seniha Sultan'ın bahçesindeki hava gazlarından beşinin miktarından evvel sönmekte olduğu, bu arızadan dolayı gazcıların geleceği hususu Seniha Sultan'ın kethüdası tarafından beyan edilmiş, bununla ilgili yapılan zabıt kayıtları raporlanmıştı.¹⁸⁹

Sultan'ın Pendik'de ikamet eden oğlu Lütfullah Bey'in 1904 yılında annesini ziyaret etmek üzere Kuruçeşme'deki sahilhanesine gelmesi nedeniyle düzenlenen bir zabıt raporu bulunmaktadır. Bu raporda Lütfullah Bey'in kullandığı vasıtalar ve geliş gidiş zamanları da eksiksiz olarak kaydedilmiştir.¹⁹⁰

Seniha Sultan üzerinde padişah tarafından sıkı bir denetim yapılmaktadır. II. Abdülhamid Dönemi'nde hafiyelik ve jurnalciliğin fazlasıyla etkin olarak kullanılması, Sultan'ın hayatına da etki etmiştir. Sultan eşi Mahmud Paşa'nın vefatından sonra da izlenmiştir. Sultan'ın ikametgahlarının sıkı bir şekilde izlendiğini başka belgelerden şöyle anlamaktayız:

¹⁸⁷ BOA. DH.H. 29/47, 27 Ş 1329 [23 Ağustos 1911].

¹⁸⁸ Öztuna, a.g.e., s. 264.

¹⁸⁹ BOA. Y.PRK.ZB. 34/75, 28 C. 1322 [9 Eylül 1904].

¹⁹⁰ BOA. Y.PRK.ZB. 34/102, 5 B. 1322 [15 Eylül 1904].

“*Seniha Sultan hazretlerinin sahilhanelerine iş bu Salı günü işlemek üzere marangoz Kosti refiki bani vukucu saat birde, tenekeci Kemal, havlucu Dimitri saat iki de gelerek merkumun saat on birde gitdikleri arz olunur ferman. Fî. 27 Temmuz sene 320*”¹⁹¹.

Aynı belgenin devamında şöyledir:

“*Müteveffa Damad Mahmud Paşa'nın uşaklarından olup bu kere Teselya'dan Dersaâdete gelerek Şişli'de ikamet itmekte bulunduğu istihbar kılınan Dimitri nâm şahs bir defa Seniha Sultan hazretlerinin dairesine ve bir defa da müşarûn-ileyhüma hazretlerinin Pendik'de bulunan mahdumunun köşküne gitmiş ise de her iki defasında da kabul olunmadığı kethüdası tarafından haber gönderilmiş olmağla merkumun bir daha vürudu altında hemen derdest idileceği ve 'arz-ı mâlumat kılınacağı mâruzdur.*”¹⁹²

Sultan'ın dairesine gelenler, gidenler ve kaç saat kaldıkları padişaha gönderilen raporlarda detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Elimize geçen 2 Ekim 1906 tarihli bir başka belgede Seniha Sultan'ın hasta olduğu ve ateşinin derece derece yazıldığı görülmektedir:

“*Devletlü, ismetlü Seniha Sultan aliye şân hazretleri dün geceyi nisbeten rahatça geçirmişler ve derece-i hararetleri sabaha kadar 37,7'de sabit kalarak altı saat kadar uyku uyumuşlar ise de bu sabah saat on ikide derece-i hararetleri 38,5 dereceye terfic ve saat bir buçuk raddelerinde şiddetli bir nöbet gelerek yirmi dakika kadar devam iden nezemeyi müteakib 40'a kadar suud eylemiş, bir saat sonra 39,5 dereceye ve saat dört raddelerinde bir araf mebzulü müteakib (38,3) tenzil itmiş aded nabzı dakikada 160 bulmuş olduğu ve ihtikan dimağinin devamından alan kendülerine malik oldukları, sarılık her ne kadar kısmen zâ'il olmuş ise de karaciğer kema-fisabık ziyadece mumtekin bulunduğu maruzdur.*”¹⁹³

¹⁹¹ YPRK.ZB. 34/75, 28 C. 1322 [9 Eylül 1904].

¹⁹² A.b.

¹⁹³ BOA. Y.PRK.ASK. 241/63, 13 Ş. 1324 [2 Ekim 1906].

2.5. SENİHA SULTAN'IN YAŞLILIĞI VE SON GÜNLERİ

Seniha Sultan ömrünü, eşine ve çocuklarına özlem duyarak geçirmişti. Eşi ve çocuklarının ülkeden ayrılmasıyla Sultan yalnız başına kalmıştı. Eşinin ve çocuklarının muhalif faaliyetlerinden dolayı ağabeyi Sultan Abdülhamid karşısında zor günler geçirmişti¹⁹⁴.

3 Mart 1924 günü Hanedan üyelerinin yurtdışına gönderilmesi yönünde karar alınmıştı¹⁹⁵. Bu tarihte 73 yaşında olan Seniha Sultan hanedanın en yaşlı üyesi olarak yurt dışına gönderilmiştir.¹⁹⁶ Sultan bu sürgün yolculuğuna da tek başına çıkmıştı.¹⁹⁷

Sultan ilk önce Paris'e oğlu Sabahaddin Bey'in yanına gider. Daha sonra da San Remo'ya geçerek kardeşi, Sultan Vahideddin ile yaşamaya başlar.¹⁹⁸ Sultan Vahideddin ablası ile yaşadığı "Villa Nobel" namıyla anılan bir köşkte, ablası için villanın alt katında bir daire hazırlatır.¹⁹⁹

Sarayın baş nedimelerinden Rumeysa Aredba, Seniha Sultan'ın San Remo'da ki günlerini şöyle anlatır: "*Evlatlarından pek hayır gün görmeyen bu zavallı sultan için cümlemiz pek üzüldük. Fakat hayatının bedbahtlığına katiyen bir damla gözyaşı dökmeyen bu asil ruhlu sultan efendi, daima şen, şakrak ve güler yüzlü idi.*"²⁰⁰

Villa Nobel'in hanedan ailesine dar gelmesiyle, hanedan ailesi 1925 yılında Villa Magnolia'ya taşındı. Dört kata ve geniş bahçelere sahip olan bu villada Seniha Sultan'a büyük salon tahsis edilmişti.²⁰¹ Seniha, 15 Mayıs 1926 yılına kadar yani kardeşinin vefatına kadar bu villada yaşamıştı.²⁰²

¹⁹⁴ Murat Bardakçı, **Neslişah Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Prensesi**, İstanbul: Everest Yayınları, 2011, s.134.

¹⁹⁵ Koçak, **a.g.e.**, s.148; Murat Bardakçı, **Şahbaba**, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014, s.324.

¹⁹⁶ Bardakçı(2014), **a.g.e.**, s.658.

¹⁹⁷ Bardakçı (2011), **a.g.e.**, s.134.

¹⁹⁸ Bardakçı(2014), **a.g.e.**, s.658.

¹⁹⁹ Rumeysa Aredba, **Sultan Vahdeddin'in San Remo Günleri**, Haz. Edadil Açıba, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s.22-23.

²⁰⁰ **A.y.**

²⁰¹ Aredba, **a.g.e.**, s.43.

²⁰² Bardakçı (2011), **a.g.e.**, s.134.

Rumeysa Aredba, hatıratında Seniha Sultan'ın kardeşi Sultan Vahideddin'in vefatıyla yarı baygın bir halde kaldığından bahseder. Sultan Vahideddin'in borçlarından dolayı tabutuna haciz konmasına sinirlenen Seniha Sultan'ın yaşlı haliyle; haciz memurlarına “*C'est non humain que vous faites?*”²⁰³ diye bağırdığını anlatır.²⁰⁴

Sultan kardeşinin ölümünden sonra yapayalnız kalır. Sultan'ın bazı akrabaları San Remo'ya birkaç saat uzaklıktaki Nice şehrinde yaşamaktaydı. Sultan da çaresizliğinden dolayı onların yanına gitmişti.²⁰⁵

Seniha Sultan yaşınında büyük olmasından dolayı, saray hayatı dışındaki hayattan habersiz olduğundan ve fazla da yokluk çekmediğinden sürgün yıllarında çok zorluk çekti. Sürgün sırasında hanedanın her bir üyesine 1000 İngiliz Sterlini verildi. Seniha Sultan bu meblağı bir hafta içinde tükettiğinden, Nice şehrinde büyük sefalet çekti. Sultan, Abdülmecid'in soyundan gelen akrabalarının verdikleriyle yaşamaya çalıştı, bu kişilerde fazla paraya sahip değillerdi.²⁰⁶ Sürgün hadisesinden sonra hanedan üyelerinin çoğu sefaletle savaşımlardır.²⁰⁷

Nice'da kalacak yeri olmayan Sultan hayli yaşlı haliyle birkaç gece parklarda, Nice'in yukarı taraflarında bulunan Cimiez bölgesindeki bahçelerde kalmıştır.²⁰⁸ Sultan bu zor günlerini kimsenin bilmesini istemiyordu. Bu vaziyet öğrenilince küçük oğlu Lütfullah Bey'e haber verildi. Lütfullah Bey'de Paris'de yaşamını idame ettirmeye çalışıyordu. Lütfullah Bey aldığı bu haber üzerine Nice şehrine geldi ve validesini Halife Abdülmecid Efendi'nin villasına götürdü. Halifeye:“*Validem ile âmcazade olursunuz efendi hazretleri! Bendenizin ve ağabeyimin onunla âlakadar olmaya mecâlimiz yok. Sultan Mecid'in kızının sokaklarda kalması hanedanımızın şânına halel getirir, lütuf buyurun, yanınıza alın!*” isteğinde bulundu.²⁰⁹ Seniha

²⁰³ Bu yaptığımız insanlık dışıdır.

²⁰⁴ Aredba , **a.g.e.**, s.105-106.

²⁰⁵ Bardakçı (2011), **a.g.e.**, s.135

²⁰⁶ **A.y.**

²⁰⁷ Metin Hülâgü, **Yurtsuz İmparator Vahdeddin İngiliz Gizli Belgelerinde Vahdeddin ve Osmanlı Hanedanı**, İstanbul: Timaş 2008, s.314.

²⁰⁸ Bardakçı (2011), **A.e.**, s.135

²⁰⁹ **A.y.**

Sultan'ın yiğeni Sabiha Sultan'da babasının kalan son kardeşinin villaya alınması hususunda Halife'ye gözyaşı dökerek, bu hususta onu ikna edebildi.

Seniha Sultan bu yeni evinde Halife'nin resim atölyesinin bulunduğu yerde, halifenin hanımlarından Şehsuvar Kadın'ın eski elbiselerinin asılı olduğu odayla yan yana aynı büyüklükte olan, villanın çatı katında bulunan bir odada yaşamaya başladı.²¹⁰

Sabiha Sultan'ın kızlarından Neslişah Sultan hatıralarında Seniha Sultan'ın bu zor günlerini şöyle anlatır:²¹¹

“Seniha Sultan'ı hep siyah elbiseler içerisinde hatırlarım. Gayet ince, sıksa denilebilecek kadar zayıf, kupkuru ve çok yaşlı bir hanım. Başka renk bir elbise giydiğini görmedim. Her zaman siyahlar içerisindeydi, başörtüsü de siyahtı.

Halasının böyle sığıntı gibi yaşaması annemi çok üzdi ama yapabileceği bir şey yoktu. Sadece her gördüğünde elini öper, hürmet gösterirdi, o kadar. Seniha Sultan da büyükbabamın kendisinden pek hoşlanmadığını bildiği için ortalıkta pek görünmezdi. Zaten çok yaşlı idi, odasından dışarıya pek çıkmazdı...

Bir gün evden çıkmış, tek başına Cimiez'deki bahçelere gitmiş. Orada bir banka oturmuş ve galiba İstanbul'u düşünüyormuş Üstü başı öyle pek âhım şâhım değil: eski, siyah elbiseler içerisinde. Onu o vaziyette gören bir Fransız zavallı kadıncağızı dilenci zannetmiş, elini cebine atmış, çıkarttığı birkaç frangı sadaka niyetine verip gitmiş!

Seniha Sultan düştüğü bu vaziyeti sonra anneme anlatmış ve ‘Sadakayı kabul ettim kızım’ demiş. Annem bize bu hadiseyi anlatırken hüüngür hüüngür ağlıyordu...’

Semih Mümtaz ise Sultan'ın Nice deki günlerini şöyle aktarır: *“Ben onu Niste gördüm ve nasıl gelmişti, öğrendim. Bir Sabah kapı çalmış, açmışlar ve bir taksiden bir hanım çıkmış, çantalarını tutun, demiş, içeriye girmiş. Biraz sonra anlamışlar, bu misafir Seniha Sultan bint Abdülmecit handır. Bahçeye nazır odasından sık sık*

²¹⁰ A.y.

²¹¹ Bardakçı (2014), a.g.e., s.135-136.

dışarı çıkar, bastoniyle çakılları karıştıra karıştıra yürür, gezinirdi ve orada vefat etti”²¹²

Seniha Sultan 15 Eylül 1931 yılında Sultan Abdülmecid’in en uzun yaşayan çocuğu olarak, Nice’de Halife Abdülmecid’in Cimier’deki Karabasel villasında hayata veda etti.²¹³

Sultan’ın ölümünde de şanssızlığı peşini bırakmadı. 1924’te çıkarılan kanun gereği hanedan üyelerinin cenazelerinin vatan topraklarına defnedilmeleri yasaklanmıştı.²¹⁴ Cenaze için Nice’de Müslümanlara özel bir mezarlık bulunmadığından, naaşın bir İslam ülkesine defni gerekiyordu. Sultan’ın bir İslam ülkesine defnedilmesi için hayli para gerekliydi ve bu para kimsede yoktu. Sultan’ın naaşı gereken miktarda para bulunana kadar morgda bekletildi. Hanedan üyeleri içinde buldukları zorlu hayat şartlarından dolayı, günlüğü 50 Frank olan morgun parasını da ödeyemediler. Halife Abdülmecid Efendi kuzeninin cenazesinin kimsesizler yurduna gömüleceğinden korkuyordu.²¹⁵

Halife bu meselenin çözümü için oğlu Ömer Faruk Efendi ve Sultan Murad’ın soyundan gelen Şehzade Osman Fuad Efendi’yi görevlendirdi. Paranın hanedanın gayrimenkullerini geri alma çalışmaları için anlaştıkları Jefferson Cohn et Ranz isimli grup tarafından ödenmesini istedi.²¹⁶

Şehzadeler zorlu müzakereler sonucunda “*Şayet ödemez iseniz ve cenaze ortada kalırsa, Halife Hazretleri sizlerle yapmış olduğu mukaveleyi feshedecekler*” tehdidiyle para alabildiler. Sultan’ın cenazesi bu zorlu süreçten sonra Beyrut’a gönderildi. Beyrut’tan Şam’a gönderilerek Selimiye Camii avlusuna defnedildi.²¹⁷

²¹² Mümtaz, **a.g.e.**, s.118.

²¹³ Şehzade Ali Vâsıb Efendi, **Bir Şehzadenin Hâtıratı**, Haz. Osman Selaheddin Osmanoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s.206.

²¹⁴ **A.y.**

²¹⁵ Bardakçı(2011), **a.g.e.**, s. 136.

²¹⁶ **A.e.**,s. 136.

²¹⁷ **A.e.**, s.137.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN'IN GELİRLERİ VE GİDERLERİ

3.1. SENİHA SULTAN'IN MAAŞI

Klasik Dönemde Osmanlı Maliye Teşkilatı'nda dış hazine ve iç hazine olmak üzere iki hazine bulunmaktadır. Devletin gelir ve giderlerin tutulduğu asıl hazine dış hazinedir. Bu hazinenin diğer adı Hazine-i Amire'dir. Padişah ve sarayın idaresi için bağlanan gelir kaynakları ile giderlerin tutulduğu hazine ise iç hazine veya diğer adıyla Ceyb-i Hümayun hazinesidir. Özellikle devlet hazinesinde mali darboğazlar sırasında iç hazine, dış hazineye destek sağlayan bir ihtiyat hazinesi gibi kullanılmıştır. Bu hazine, kimi zaman da kredi sağlayan bir kurum olmuştur. III. Selim ile birlikte asıl devlet hazinesinde çoklu hazine dönemine geçilmiştir. Bu dönemde ihtiyat hazinesi görevi Darphane'ye geçmiştir.

Abdülmecid döneminde yapılan yenileşme hareketleri, maliyeye de yansdı. Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla önemli değişiklikler geçiren Osmanlı maliyesinde tek hazine ve tek bütçe sistemine geri dönülerek "Maliye Hazinesi" oluşturuldu.¹

1840 yılında mali teşkilatta yapılan önemli değişikliklerden biri padişaha ait gelir kaynaklarının, kendisine bağlanan maaş karşılığında "tahsisat-ı seniyye" adı ile Maliye Hazinesi bünyesine dahil edilmesidir. Bu uygulamaya göre: hanedan üyeleri ve sarayda çalışan bütün görevlilerin maaşları, sarayların tamir harcamaları, mefruşat giderleri, sarayların imar masrafları, yapılacak doğum ve düğün harcamalarını karşılamak üzere Maliye Hazinesi'nden Darphaneye her ay 12.500 kese verilmesi kararlaştırıldı. 1847 yılında Ceyb-i Hümayun Hazinesi'nin adı Hazine-i Hâssa olarak değiştirildi. 1850'de Darphane-i Amire Nezareti, Hazine-i Hâssa Nezareti adını aldı.²

1861 yılına Abdülmecid'den itibaren başlayan sarayın aşırı harcama ve lüks tüketim alışkanlığının önlenmesi için bir takım tedbirler alındı. Sarayda altın ve

¹ Terzi (2000) **a.g.e.** , s. 17.

² Tabakoğlu, **a.g.e.**, s. 263; Arzu Terzi, "Hazîne-i Hâssa", **DİA.**, C. 17, İstanbul:1998, s. 137.

gümüş gibi kıymetli madeni eşyanın kullanımı yasaklandı. Hanedan üyelerine ve saray personeline verilen maaşlarda düzenlemeye gidildi. Padişahın bu yeni düzenleme ile maaşı 15.000 kese olarak belirlendi. Ama alınan bu yeni önlemler başarıya ulaşamadı, her şey kısa sürede eskiye döndü.³

Bu yeni uygulamaya göre tüm hanedan üyelerinin harcamaları Maliye Hazinesine bağlanan Hazine Hâssa Hazinesi'nden karşılanacaktı. Böylece şehzadelerin ve sultanların maaşları Maliye Hazine'sinden ödenmeye başlandı.⁴

Seniha Sultan'ın maaşı evlenmeden önce 15.000 kuruştur. Sultan evlendikten sonra (1876) kendisine ait bir sarayının olması dolayısıyla maaşına 60.000 kuruş zam yapılmış ve maaşı 75.000 kuruşa çıkarılmıştır.⁵ Sultan 'ın 1893 senesindeki maaşı 64.450 kuruştur.⁶ 1894 yılında bu maaş 62.250 kuruşa düşmüştür.⁷ Sultan'ın 1899 yılında maaşı 83.400 kuruşa çıkarılmıştır. 1900 yılında Seniha, Mediha ve Cemile Sultan'ların maaşlarına zam yapılarak her birinin aldığı maaş 100.000 kuruşa çıkarılmıştır.⁸

II.Meşrutiyet döneminde şehzadeler ayda 1000, evli sultanlar 800, evlenmemiş sultanlar 100 altın lira aldılar, padişahlar ise yılda toplam 290.000 altın alacaklardı. 26 Temmuz 1912'de hanedan üyelerinin maaşlarının indirilmesi bir kanunla gündeme geldi. Bu kanuna göre veliahda ayda 2.000, şehzadelere aylık 16-26 yaş arası 150, 26-36 yaş arası 250 ve 36-46 yaş arasındakilere 350, 46 yaşını geçenlere de 450 altın lira gibi yaşa göre artan oranlarda maaş bağlandı.

Sultanlarda ise 21 yaşına kadar aylık 200, 21-31 yaş arası 250, 31-41 yaş arası 300 ve 41 yaşını geçenlere 400 altın lira maaş verildi. İstisna olarak Cemile, Mediha ve Seniha Sultan'a aylık 350 altın verildi.⁹ Meclis-i Ayân ve Meclis-i Mebusan'ın verdiği bu karara göre Sultan'ın maaşı 350 altın yani 35.000 kuruşa

³ Terzi, **a.g.mad.**,s. 137.

⁴ Arzu Terzi, **Saray Mücevher İktidar**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s.6.

⁵ Kırpık, **a.g.e.**, s. 220'den naklen BOA. İ.DH. 737/60365, 26. Za. 1293 [13 Aralık 1876].

⁶ BOA. İ.HUS.28/125, 29 S. 1312, [1 Eylül 1894].

⁷ BOA. İ.HUS.28/125, 29 S. 1312, [1 Eylül 1894].

⁸ BOA. İ.ML. 39/31, 19 Ra 1318[17 Temmuz 1900].

⁹ Öztuna, **a.g.e.**, s.917.

düşürülmüştü.¹⁰ Sultan maaşlarını, Defter-i Hakani, Orman ve Maadin Nezareti gibi birimlerden almıştır.¹¹

3.1.1. Sultan'ın Maaşlarının Ödenmemesi Sorunu

Belgelerimizde Sultan'ın maaşını 1890 yılından sonra, düzenli olarak alamadığını görmekteyiz. Tam olarak alınamayan maaşlar, zamanında ödenmediğinden Sultan'ın geçmiş maaşlarından kalan bakiyeler de gün geçtikçe artmıştı.

Sultan oğulları için yaptığı sünnet merasimi için de para bulmakta zorlanmıştı. 1892 senesinde maaş tahsilatları tam olarak gerçekleşmediğinden, Sultan'ın maaşlarından, yüklü bir meblağ Defter-i Hakani Nezareti'nde kalmıştı. Aynı yıl, Sultan'ın Mayıs ve Kasım ayları arasındaki maaşlarını tam olarak alamadığını ve bu ödemelerin yapılması için gerekli makamlara ricalarda bulunduğunu görmekteyiz. Bu ricalar sonucunda padişah tarafından maaşların seri olarak ödenmesi emrolunmuştur.¹²

Padişahın bu emrine karşılık Defter-i Hakani Nezareti'nce yapılan tahkikata göre Sultan'ın 1892 yılı Mayıs ayı maaşının kendisine ödendiği anlaşılmıştır. Defter-i Hakani'nin yapacağı başka ödemelerin olması ve bu ödemelerin sekteye uğramaması için Sultan'ın maaş isteğinden sadece üç aylık kısmının ödenilmesi uygun görülmüştür. Böylece Sultan'ın Temmuz ve Eylül arasındaki üç aylık maaşının ödemesi bir hafta içinde yapıldı. Defter-i Hakani'de yalnız Ekim ve Kasım maaşlarının kalacağı bildirildi.¹³

Tablo 2'ye göre Seniha Sultan 1893 yılının Ekim ayından başlayarak 1894 senesinin Haziran ayına kadar olan maaşlarını tam olarak alamamıştır. Sultan'ın geçen bu süre zarfında Defter-i Hakani'den toplam olarak 457.850 kuruş alacağı gözükmektedir.

¹⁰ BOA. İ.DUİT. 3/21, 7 Ra. 1334 [13 Ocak 1916].

¹¹ BOA. İ.DH. 1171/915, 22 14 R.1307 [8 Aralık 1889]; BOA. Y.PRK AZJ. 25/36, 29 Z. 1310 [4 Temmuz 1893].

¹² BOA. BE0.115/8564, 13Ca. 1310 [3 Kasım 1892].

¹³ BOA. Y.A.HUS. 267/118, 25 Ca. 1310 [15 Aralık 1892].

Tablo 2: 1893-94 Yıllarında Seniha Sultan'ın Ödenmeyen Maaşları *

Yıl	Ay	5 Aylık maaş miktarı (kuruş)	Aylık Olarak Maaşı (Kuruş)
1309	Teşrin-i evvel-Şubat	93.750	18.750 (x 5= 93.750)
1310	Mart-Temmuz	104.250	20.850(x 5= 104.250)
1309	Kânun-i evvel		5.450
1309	Kânun-ı sani		64.650
1309	Şubat		64.650
1310	Mayıs		62.550
1310	Haziran		62.550
Toplam			457.850

Kaynak: BOA. İ.HUS. 28/125, 29 S. 1312 [1Eylül1894].

*. Bu tablodaki veriler arşiv vesikasındaki sıraya uygun olarak yazılmıştır.

Başka bir belgeye göre Seniha Sultan ile eşinin ve çocuklarının 1895, 1896 ve 1897 yılı maaşlarının da tam olarak ödenmediği görülmektedir. Bu belgeye göre Seniha Sultan'ın maaşının bir kısmı ise Orman Nezareti tarafından ödenebilmiştir. Sultan'ın 1895 yılında ödenmesi gereken maaşı, 1.000.800 kuruş olması gerekirken maaşın ancak 955.400 kuruşluk kısmı ödenebilmiş, maaşın 45.400 kuruşluk kısmı kendisine ödenememiştir.¹⁴

¹⁴ BOA. Y.PRK.ML. 19/61, 04 Za. 1317 [6 Mart 1900].

Hazinenin içinde bulunduğu maddi darlıktan dolayı tıpkı Seniha Sultan gibi eşi Mahmud Celâleddin Paşa'nın da maaşları zamanında ve tam olarak ödenememişti. Sultan ve eşi bu çaresizliklerine, Defter-i Hakani Nezâreti'ne yazdıkları dilekçelerle çare bulma yoluna gittiler. Defter-i Hakani Nezâreti'nden cevap olarak maaşların her ay tam olarak ödenmesinin mümkün olmayacağı bildirildi. Bu hususla ilgili belge şöyledir:

“*Defter-i Hâkani Nezâret Celilesine*

Devletlü ismetlü Seniha Sultan hazretleriyle Damad Hazret-i Şehriyari devletlü atufetlü Mahmud Paşa Hazretlerinin maaşatının kemâ-fi's-sabık nezâreti celilelerince tesviye kılınmak üzere havale-nâmesinin tanzim ve irsâli hakkında mukaddemâ şeref sâdır olan irâde-i seniye-i cenâb-ı hilafetpenahi 17 Receb sene 1307 tarihinde Maliye Nezâret-i Celilesiyle nezâret-i celilelerine tebliğ olunmuş olduğu gibi nezâret-i celilesine havale olan maaşını istifâ idememekde olduğu cihetiyle mâh-ı be-mâh i'ta itdirilmesi hakkında müşiri müşarun-ileyh tarafından vuku bulan id'a üzerine müşarün-ileyhumanın maaşının her ay tanzimen tesviyesine bir çare bulunması hakkında ahiren şeref müte'allik buyrulan irâde-i seniye hazret-i padişahi dahi 23 Muharrem sene 311 tarihinde nezâret-i müşarün-ileyhden vârid olan tezkire-i cevabiyede hazinece bu hususdâ diğer çare ve tedbir tedarik ve ittihazın mümkün olamayacağını maaş-ı mezkûrun her halde havalesi veçhile teşric ve temin tediyası içün cevab olunan tebligat icrası dermiyân olunmuş ve irâdat-ı seniye mahsûb gama i'tamına ...”¹⁵

3.1.2. Sultan'ın Parasız Kalması

İncelediğimiz belgelere göre Seniha Sultan'a verilen maaş yetmemektedir. Çoğu zaman parasızlık çeken Sultan, içinde bulunduğu zor durumu ağabeyi Sultan Abdülhamid'e bildirmektedir.

Sultan'ın parasız kalmasının nedenleri; 1890'lı yıllarda hanedan maaşlarının tam olarak ve zamanında ödenmemesi, Sultan'ın borçlanma yoluna gitmiş olması ve

¹⁵ BOA. BEO. 275/20615, 02 Ra. 1311[13 Eylül 1893].

aldığı bu borçların da yine Sultan'ın tam ödenmeyen maaşlarından kesilerek tahsil edilmesiydi. Bu dönemde Sultan'ın maaşlarının eksik ve zamanında ödenmemesi kısır bir döngüye sebebiyet vermişti.

Sultan'ın parasız kaldığını anlatan birçok belge elimizde mevcuttur. Bu belgelerden örnekler verecek olursak durumu daha iyi izah edebiliriz. İlk olarak Seniha Sultan'ın 1894'de tahtta bulunan ağabeyi Abdülhamid'e maaşının artırılması için başvurur. Belgede Sultan, dairesinin giderlerini bile ödeyemediğini, maaşının bir bölümünün sarrafların elinde kaldığını, diğer bölümünün ise dairesinin giderlerine yetmediğini, hatta görevlilerin maaşlarını bile ödeyemediğini belirtir:

“Hakpayi merâhim-i ihtivayi şehinşahilerine ariza-i cariyanemdir ki

Cenâb-ı rab mütemmil Padişah melaike-i hâsıl ve şehinşâh merakim iştimâl olan veli bi'ni'metimiz efendimiz hazretlerini mâte'akıbu'l-mevâd-ı ziyet bi-heşayı şevket ve şân ve karman buyursun amin maen munine bâ'is muğafferet azami olan leyle-i mübareke-i berât cenâb-ı seyyidü'l-kevneynin bi's-şeref ve'l-adet huluma tecdîd-i berat mahlukiyet cariyaneme ni'me'l-vesile ittihaz olunarak nice emsâl lâğsasin müşahedesiyile beraber ed'iyeye-i vacib-ü't tediyesi rûz-u şeb müdâvemesi bulduğum duayı mahsûsa tacdarilerine ilaveten tezkar ve tekrarıyla muhtacı olduğum neyyir tevcihata merâhim-i gayate buyrulması istirhamıyla men gayri hed ifayı merasim tebrik ve tesmiye leylen ve mübareken mezkureyi ictisâr eyledim ve cariyelerine ihsan ve inayet-i şâhaneleri buyrulan mah-ı bimâh yetmişbeş bin guruş maaş acizanemin nice yüz bin kere teşekküründen aciz isemde maaş-ı mezkûrun reb'i eshâb-ı matlûbu içün adliyye ve rebic diğeri sarraf elinde sukutsetre tahtında bakî kalan nisfi olan otuz iki bin guruş matbah ve ufak mesarîflere ancak vefa itmekde ve dairenin maaşıyla iki nefer mahdum kölelerinin mesârîflerine yüz guruş bile bulamayub gece gündüz dairece düşünmekde olduğumuz ve bu kadar tehkiyat ve tenzil itdik ise de asla kâkir? te'sir itmediğimden ba-güzeşte on sekiz bin lira deynimi böyle giderse yüz sene ömrüm olsa bile te'diye değil gün begün tezâyid itmekde olub aman padişahım evvel kadar ızdırab elem içinde hiyâze çekmekteyim ta'rif kabil değildir fahri alem hürmetine cariyelerininin maaşımı doksan bin guruşa iblâğıyla ihsan ve inayet-i şâhaneleri muhtacı olduğum ecilden bizleri mesrûr becam

olmaklığımız husûsunda katiben ahvalde emr-ü ferman ve merhamet feravan deriktemayı sencine-i şevket ve inayet veli nimete kerdun kudrete veli-ni'metimiz padişahım efendimiz hazretlerindedir.

*Seniha Cariyeleri.”*¹⁶

Seniha Sultan kendi eliyle yazdığı bu belgede, 1893 yılı maaşının 75.000 kuruş olması nedeniyle padişaha teşekkürlerini sunarken, maaşının adliye ve sarraflara aktarılan kısmının dışında kalan 32.000 kuruşunu da mutfak ve küçük masraflara ancak yettirebildiğinden; yanında çalışan iki hizmetlinin masraflarına bile 100 kuruş bulamadığından yakınır. Sultan yine parasızlıktan dolayı kendi dairesinin endişe içinde olduğundan, bu şekilde giderse borcu olan 18.000 lirayı yüz sene ömrü olsa da ödeyemeceğini belirtir. Son olarak Sultan, tüm samimiyetiyle net bir şekilde yazdığı bu istirhamında ağabeyi Abdülhamid'den maaşının 90.000 kuruşa çıkarılmasını istemiştir.

Sultan'ın parasız kalmasının en önemli nedeni hazinenin içinde bulunduğu mali bunalımdır. Hazineye yeterli kaynak bulunamaması sebebiyle hanedan maaşlarının ödenmesi sekteye uğramıştır.

26 Ekim 1899 tarihinde parasız kalan Sultan, ağabeyine durumunu şöyle aktarır:

“Atufetlü Bey Efendi Hazretleri

Cenab-ı hak ömür ve afiyet-i şahaneyi müzdad ve firavan buyursun kış mevsiminin birdenbire hululu hasebiyle Pendik oturulamayacak bir hale geldi halbuki parasızlıktan Çamlıca'daki ikametgâhımın bile sobalarını koyduramadığım gibi nakl parası da mevkûd olduğundan fevkalade bir müzâyeke içinde kaldım eminim ki tekmil-i cihane şamil olan merhamet şahane bu hale razı olmaz maliye nezaretinde tedahilde kalmış olan birkaç maaşımdan hiç olmazsa birinin acilen itası hakkında şerefsudur buyrulmasına ve satıt atufilerini sûret-i mâhsusede ricâ ve temenni iderim.

*14 Teşrin-i Evvel sene 315
Seniha Sultan.*¹⁷

¹⁶ BOA. Y.PRK.AZJ. 25/36, 29 Z. 1310 [14 Temmuz 1893].

Seniha Sultan, kış mevsiminin birden bire vuku bulmasından dolayı yazlarını geçirdiği Pendik Köşkü'nün oturulamayacak durumda olduğunu, parasızlıktan Çamlıca'daki köşkünün sobalarını bile kurduramadığını anlatır. Sultan, taşınma giderlerini karşılayacak durumu olmadığından çaresiz bir durumda kaldığını söylemektedir. Ağabeyinin de içinde bulunduğu bu duruma razı olmayacağını belirten Sultan, maliyede kalan birkaç aylık maaşından hiç olmazsa birinin kendisine ödenmesini temenni eder. Görüldüğü gibi maaşların düzenli olarak ödenmemesi Sultan'ın günlük yaşamını derinden etkilemiştir.

3.1.3. Sultan'ın Dairesindeki Görevliler

Sultanların saraylarında birçok görevli çalışırdı. Sarayda önemli bir gider kanalı da cariyelerdi. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde sarayda 287 cariye bulunuyordu. Sadece Seniha Sultan'ın dairesinde Sultan'a hizmet etmek için 17 cariye görev alıyordu.¹⁸

Sultanların dairesindeki en önemli görevliler kethüdalardı. Sultanların alacak verecek işleriyle, alışverişleriyle kethüdaları ilgilenirdi. Seniha Sultan'ınsa kethüdalığına "Memurin-i Mülkiye Komisyonu" üyelerinden Muciddin Efendi getirilmiştir. Muciddin Efendi'ninkethüdalığı nedeniyle maaşına 5.000 kuruş zam yapılmıştı.¹⁹

Belgelerden Seniha Sultan'ın üçüncü ağasının Beşir Ağa olduğunu anlamaktayız.²⁰ Agop Bey'in Sultan'ın dairesinde görevli olduğu, hatta firar eden Mahmud Paşa ile görüşmesi için yurtdışına gönderildiği, belgelerimizde yer almaktadır.²¹

¹⁷ BOA. Y.EE. 149/122, 23 C. 1317 [29 Ekim 1899].

¹⁸ Topuz, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁹ BOA. DH.MKT. 2366/138, 1 Ra. 1318 [29 Haziran 1900]; BOA. BEO 1523/114170, 22 Ra. 1318 [20 Temmuz 1900].

²⁰ BOA. İ.DH. 1124/87847, 13 C. 1306 [14 Şubat 1899].

²¹ BOA. Y.PRK.EŞA. 35/29, 5 Z.1317 [6 Nisan 1900].

Yine arşiv belgelerinden Bergus adında bir kadının Sultan'ın cariyesi olduğunu, ayrıca Sultan'ın azad edilmiş cariyelerinden birinin Mendel Hanım olduğunu anlamaktayız.²²

Bunların dışında Sultan'ın dairesinde müstahdemlik görevinde bulunan Hasan ve Ali Ağalara 1901 yılında 250 kuruş çıraklık maaşı tahsis edilmiştir.²³ Sultan'ın dairesinde bulunan cariyelerden Felek Misal kalfaya “Sanayi Madalyası”^{*} verilmiştir. Sultan'ın dairesinde görev yapan Mah-ı Ruhsar Kalfa'ya da “Şefkat Nişanı”^{**} takdim edilmişti.²⁴

3.1.4. Sultan'ların Alışverişleri

Sultanların saray dışına çıkarak alışveriş yapmaları yasaktı. İsteklerini kağıda yazan sultanlar, bu kağıtları harem ağalarına verirlerdi. Harem ağasından hademelere verilen bu istekler süslü paketler içinde her türlü çeşitleriyle beraber fiyatlarının gösterildiği şablonlarla saraya intikal ederdi. Saray kadınları bu eşyalardan istediklerini alırlar ve alınmayanlar tekrar satıcıya gönderilirdi. Bu şekilde alışveriş ancak vasıtalı olarak yapılırdı ve çok pahalıya mal olurdu.²⁵

3.2. SULTAN'IN BORÇLARI

Maaşları zamanında ve tam olarak yatırılmayan hanedan üyeleri kendilerinin ve dairelerinin geçimlerini sağlayabilmek için borç alma yoluna gitmiştir. Seniha Sultan da diğer hanedan üyeleri gibi genellikle sarraf ve tüccarlardan borç almış ve bu borçların geri ödenmesinde sorunlar yaşanmıştır. Paralarını alamayan alacaklılar kendi ülkelerinin sefarethanelerine giderek, bu husustaki şikayetlerini belirtmişlerdi. Sefaretler genellikle hukuki yola başvurulmasını uygun görmeyip, borçlanılan

²² BOA. DH.H. 35/52, 20 S. 1304[18 Kasım 1886]; BOA. BEO. 3900/292451, 3 C. 1329 [1 Haziran 1911].

²³ BOA. İ.ML. 47/76, 27 Ş. 1319 [9 Aralık 1901].

^{*} **Sanayi madalyası:** II. Abdülhamid devrinde sanat erbabını teşvik için altın ve gümüş olarak çıkarılan madalyadır.

^{**} **Şefkat Nişanı:** 1878 yılında II. Abdülhamid tarafından hayır ve yardım işlerinde başarılı olan kadınlara verilmek üzere üç dereceli olarak verilen nişandır.

²⁴ BOA. İ.DH. 1260/98931, 5 C. 1309 [6 Ocak 1892]; BOA. İ.DH. 1253/98384, 11 Ca. 1309 [13 Aralık 1891].

²⁵ Şadiye Osmanoglu, **Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri**, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966, s. 22.

kısımların indirilmesi, taksite bağlanması gibi işlemlerin yapılarak alacaklarının ödenmesini uygun görmüşlerdi. Örneğin Seniha Sultan'ın 1894 yılındaki borçları için indirimle gidilmesi arşiv belgesinde şöyle verilmiştir:

“Devletlü ismetlü Seniha Sultân aliyetü’ş-şân hazretlerinden Fransalı Kosti Ralli ve Şaven ve Madam Fabiro ve İtalyalı Kevn veresesiyle tebe‘a-i devlet-i aliyyeden Vayanzade Yovanaki'nin mahkeme-i ticârete mürâca‘atla taleb ve iddi‘a eyledikleri ma‘lûmu‘l-mikdâr mebâliğden dolayı vukû‘bulan arz ve istîzân-ı çâkerânem üzerine merkûmûnun taleb eyledikleri mebâliğden sulhen tesviye-i deyn olunmak üzere münâsib mikdâr tenzîlât icrâ itdirilmesi emr u fermân-ı hümayûn-ı hazret-i hilâfet-penâhî iktizâ-yı celîlinden idüğü taraf-ı âlî-i âsafânelerinden şifâhen teblîğ buyrulması üzerine mahkeme-i mezkûre riyâsetine vesâyâ-yı lâzıme ifâ olunmuş ve riyâset-i mezkûrece dahi merkûmûndan Kosti Ralli ve Şaven'in mecmû‘ matlûbâtından yüzde yığirmi beş ve Kevn veresesi matlûbundan yüzde on beş ve Yovanaki matlûbundan dahi yüzde on nisbetinde tenzîlât icrâsına muvâfakatleri istihsâl kılınmış olmakdan nâşî keyfiyet tekrâr arz ve istîzân olunmuş idi sultân-ı müşârûn ileyhâ hazretlerinin kethudâlarının veya lalalarının celbiyle mahkeme-i resmiyeye düşürülmeyerek duyûn-ı mezkûrenin bir sûret-i tesviyeye rabtı husûsunun sû-i bendegânemden teblîğ kılınması muktezâ-yı emr u fermân-ı mülûkânedan idüğü dahi şifâhen teblîğ buyrulmasına mebnî müşârûn ileyhâ hazretlerinin kethudâları mükerreren dâire-i nezâret-i bendegâneme da‘vetle icrâ-yı teblîgât kılınmış ise de müşârûn ileyhâ hazretlerinin bunlardan başka daha bir çok kesâna deynleri olup mecmû‘unun on beş bin lirâyı mütecâviz ve ma‘âş-ı muhassaslarının rub‘ı taht-ı haczde bulunduğu cihetle merkûmûnun taleb eyledikleri mebâliğin nakden tesviyesi kâbil olamayup merkûmûn dahi zikr olunan rub‘dan hissedâr olmak için alacaklarının i‘lâma rabtı lâzım geleceğini ifâde ve beyân itmiş ve ashâb-ı matlûbun mensûb oldukları devlet tercümânlarının herbâr mahkemeye ve nezâret-i âcizîye mürâca‘atla işe bir netîce virilmesi talebinde buldukları gibi merkûmûn miyânındaki Fransalı dâyinler matlûbâtının te‘mîn-i istifâsı vesâilinin sür‘at-i istihsâli Fransa sefîri tarafından iltimâs kılındığı dahi hâriciye nezâret-i celîlesinden

ifâde kılınmış olmağla tekrâr arz u istizân-ı keyfiyete ictisâr kılındı ol bâbda emr u fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 24 Şevvâl sene 1311 ve fî 18 Nisan sene 1310

*Adliye nâzırı bende Receb.*²⁶

Belgede, Seniha Sultan'ın Fransız Kosti Ralli, Şaven, Madam Fabiro, İtalyan Kevn ve Osmanlı tebaasından Vayanzade Yovanaki gibi kişilere borçlu olduğundan bahsedilir. Bu borçların mahkemeye düşmeyerek uygun yollardan ödenmesi için Seniha Sultan'ın kethüdası tarafından alacaklılardan indirim talep edilmiştir. Kosti Ralli ve Şaven'in alacaklarından %25, Kevn'in mirasçılarının alacaklarından %15, Yovanaki'nin alacaklarındanise %10'luk indirimle gidilmesi uygun görülmüştür. Sultan'ın bunların dışında başka kişilere de borçları vardır ve maaşının bir bölümü bu nedenle hacizlidir. Mahkemelere düşen alacak davaları, Sultan'ın padişahın kardeşi olmasından dolayı yaptırıma dönüşmemiş, alacaklılar mağdur duruma düşmüşlerdir.

3.2.1.Pesani Adlı Tacire Borcu

Belgelerimizde Seniha Sultan'ın Pesani namında bir tacire borçlu olduğunu görmekteyiz. Bu borcun ödenmesi için tacirin vekili tarafından Dersaadette bulunan Yunan kañçılaryasına^{***} bir şikâyet dilekçesi verilmiştir. Vekil tacirin yaşadığı olumsuzlukları belgede şöyle aktarmaktadır:

“Seniha Sultan'ın alacaklılarından Pesani nâm tâcire Aydın Vâlisi ile Dâhiliye Nezâretine i'tâ eylediği protestonâme Dersa'âdet Yunan Kañçılaryasına fî 25 Teşrîn-isânî sene 84 târihi ve Dersa'âdet de mümkünen Pesani nâm tâcirenin vekili imzâsıyla i'ta olunan protestonâmenin sûreti tercümesidir.

Dersa'âdet birinci ticaret mahkemesinden virilen hükm ve karâr mücebince âcizeleri devletlü ismetlü Seniha Sultân hazretlerinin alacaklılarından müşârün ileyhâ hazretlerinin tesviye-i deynlerini li ecli't-teshîl ma'âşlarının İzmir vilâyet-i celîlesinden te'diyesi hakkında şeref-ta'alluk iden irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî

²⁶ BOA. Y.MTV. 94/57, 24 L. 1311 [30 Nisan 1894].

^{***} İtalyanca bir kelimedir. Kelimenin aslı cancelleria şeklinde olup elçilik ve konsolosluklarda yönetimle ilgili görevlilerin çalıştığı yerdir.

üzerine ma'âş-ı mezkûrun ashâb-ı matlûb tarafından tevkîf olunan rub' mikdârı birkaç ay kadar vilâyet-i müşârûn ileyhâ cânibinden Dersa'âdet icrâ müdiriyyetine bi'l-irsâl dâyinlere matlûbları nisbetinde tevzi' ve taksîm idilmiş ise de bir müddet sonra bunun arkası kesilmiş veyahud gayr-ı muntazam bir sûrette irsâline devâm olunmuşdur İzmir vâlisi devletlü paşa hazretlerinin hareket-i vâkı'ası aleyhine fî 16 Mayıs sene 83 târîhinde kendi nâmına olarak protesto eylemekliğim üzerine vâlî-i müşârûn ileyh fî 15/27 Haziran sene 83 târîhlü cevâbnâmesinde ma'âş-ı mezkûrun sülüsânı müşârûn ileyhâ hazretlerine gönderilmekde ise de matlûba âid rub' ma'âş-ı fikdân-ı mahtûme münâsebetiyle Dersa'âdete irsâl idemediğini bildirmişdir paşa-yı müşârûn ileyh in işbu hareketi kânûna mugâyirdir çünkü müşârûn ileyh ma'âş-ı mezkûrun yalnız sülüsânı tesviyeye muktedir ise bile parenin rub'ı Dersa'âdetdeki dâyinler için tevkîf ve ifrâz itmeli idi zâten şu husûs münba'is olduğu gibi irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhîye dahi mugâyirdir vâlî-i müşârûn ileyh her ne sebebe menbî olur ise olsun ma'âş-ı mezkûrun rub'ı geçen sene dört ve bu sene dahi beş ay tevkîf itmişlerdir binâen aleh vâlî-i müşârûn ileyh in mu'âmelâtı eseriyle dûçâr olduğum hâl ve mevki' aleyhine şedîden protesto ile berâber şu hâlden terettüb iden ve idecek zarar ve ziyân için müşârûn ileyh hazretlerini bi'z-zât mes'ûl add ider ve dokuz mâh müddetle devletlü ismetlü Seniha Sultân hazretlerinin tevkîf olunan rub' ma'âşından tarafıma âid mebâliğin işbu protestonâmenin târîh-i teblîğinden i'tibâren bir ay zarfında te'diyesini talep ile mühlet-i mezkûre zarfında te'diye olunmadığı takdîrde istîfâ-yı hukûk için münâsib göreceğim vesâite mürâca'at ideceğimden protesto makâmına kâim olan işbu istid'ânâmenin evvelâ İzmir vâlisi devletlü paşa hazretlerine sâniyen dâhiliye nezâret-i celîlesine teblîğini recâ eylerim.''²⁷

Bu belge, Pesani namındaki tacirin vekili tarafından, Aydın Valisi ve Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen protestoname tercümesi suretidir. Seniha Sultan'ın borçlarının ödenmesi işlemi için İzmir Vilayetinden aldığı maaşlardan muamele yapılması padişah tarafından emredilmiştir. Maaşın dörtte birinin Pesani'ye ödenmesi kararlaştırılmışsa da bir süre sonra ödemeler kesilmiş, maaşlar düzensiz ödenmeye başlamıştır.

²⁷ BOA. HR.TO. 311\108, 7 Ra. 1302 [25 Kasım 1884].

Pesani, ödemelerin yapılmamasından dolayı ilk olarak İzmir Valisi'ne bir protesto çekmiştir. Validen gelen cevap ile maaşının üçte ikilik kısmının Seniha Sultan'a gönderildiği, maaşın dörtte birlik kısmının ise para yokluğundan dolayı Dersaadet'e ödenemediğini belirtmiştir. Pesani valinin bu cevabını kanuna aykırı bulmakta ve maaşın dörtte birlik kısmının mutlaka Sultan'ın borçlarına ayrılması gerektiği kanaatindedir. Pesani valinin maaşı dokuz defa alıp elinde tuttuğunu, kendisinin de valinin yaptığı bu muamele nedeniyle zarara ve ziyana uğradığını, bu tebligatın ulaşmasından itibaren bir ay zarfında ödemesi gerçekleşmez ise mahkemeye müracaat edeceğini, bu tebligatın ilk olarak sözü geçen İzmir Valisine ulaştırılması gerektiğini rica etmiştir.²⁸

3.2.2. Sarraf Vayanzâde Yovanaki'ye Borçlanması

Sultan, 27 Mart 1891'de Sahrıncı Hânı'nda sarraf Vayanzade Yovanaki'ye 3.600 Osmanlı Lirası borçlanmıştır. Sultan bu borçlanma için şu senedi düzenlemiştir:

“Lirâ-yı Osmânî 3600

Yalnız üç bin altı yüz aded Osmânî lirasıdır

Bâdî-i terkîm-i sened oldur ki

İşbu üç yüz yedi senesi Mart on beşinci günü Deraliyye'de Sahrıncı Hânı'nda bir numrolu odada Sarrâf Vayanzâde Yovanaki Efendi'den karzen üç bin altı yüz aded Osmânî lirası ahz eyledim deynimdir meblağ-ı mezbûrun nısfı olan bin sekiz yüz lirasını sene-i merkûmenin Temmuz'undan i'tibâren Şubat'ı gâyesine kadar sekiz taksîtte ikişer yüz yigirmi beş lira beher ayın gâyesinde ve nısf-ı diğeri olan bin sekiz yüz lirasını dahi gelecek üç yüz sekiz senesi Mart on beşinci günü gerek kendisine gerek emrine edâ ve îfâ itmeğe borçlu olduğımı ve işbu deynimin te'mîn-i tesviyesi için birinci rütbeden bir kıt'a murassa' mecîdiye nişânım ile diğeri bir kıt'a kezâ birinci rütbeden şefkât nişânımı terhîn eylediğim gibi mâliye hazînesinden mahsûs olup i'tâsı defter-i hâkânî nezâret-i aliyyesi veznesine muhavvel olan ve gayr-ı ez adliye tevkîfî şehri altmış dört bin altı yüz elli gurus ma'âşının işbu üç yüz

²⁸BOA. HR.TO. 311\108, 7 Ra. 1302 [25 Kasım 1884].

yedi senesi Temmuz'undan Şubat'ı gâyesine kadar sekiz aylık ma'âşâtımı dahi terhîn idüp mezkûr sekiz aylık ma'âşlarımın makbûz senedlerini temhîren kendüsine teslim eyledim ki ma'âşât-ı mezkûre tahsîl olundukca evvel be evvel ber vech-i muharrer taksîtleri edâ ve tesviye idilecektir ve terhîn eylediğim sekiz ma'âşdan Temmuz Ağustos ve Eylül ma'âşlarım tahsîl idildiği hâlde gelecek üç yüz sekiz senesi Mart'ından Ağustos gâyesine kadar diğer altı aylık ma'âşâtımın makbûz senedleri dahi temhîren mûmâ ileyhîne yedine terhîn idilecektir ve şâyed meblağ-ı mezbûr tahsîs kılınan taksîtleri günlerinde edâ idilemez ise eyyâm-ı mârrenin güzêşmelerini dahi edâ ve îfâ itmeğe müte'ahhid ve borçlu olduğumu mübeyyin işbu senedim temhîren i'tâ kılındı.

Fî 15 Mart sene 307

Senîha Sultân ››²⁹

Sultan yazdığı senette Sarrafa borçlandığı miktar olan 3.600 Osmanlı Lirası'nın yarısı olan 1.800 Liralık kısmını Temmuz'dan Şubat sonuna kadar olan maaşlarından 225 lira olarak sekiz taksitle ödeyeceğini belirtmiştir. Bu ödemenin her ayın sonunda yapılacağını, borcun kalan 1.800 Liralık bölümünün ise 27 Mart 1892'de Sarrafa ödeneceğini taahhüt etmiştir.

Bu borçlanma için teminat olarak Sarrafa birinci rütbeden bir kıt'a murassa Mecidiye Nişanı'nı ve birinci rütbeden Şefkat Nişanı'nı rehin olarak vermiştir. Yine Sultan bu borçlanmanın ilk bölümüne karşılık Maliye Nezareti'nden kendisine tahsis edilip, Defter-i Hakani Nezareti veznesinden alınmak üzere adliyece kesilen 18.750 kuruşluk kısım dışındaki maaşı olan aylık 64.650 kuruşun 8 ay zarfindaki toplam miktarı olan 258.600 kuruşu, Temmuz ayı ve Şubat ayları arasında gerçekleşecek ödemeler için rehin olarak göstermiştir. Sultan bu maaş senetlerini mühürlü olarak Sarrafa teslim etmiştir.

²⁹ BOA Y.PRK.SGE. 4/23/2, 16 Ş. 1308 [27 Mart 1891].

Sultan bu maaşları dışında 1892 senesi Mart'ından Ağustos sonuna kadar olan maaşlarının senetlerini de Sarrafa vermiştir. Bu ödeme Sarrafa 201 güne kadar Defter-i Hakani Celilesi veznesinden Sim Mecidiye on dokuz kuruluş hesabından nakden veya havaleten verilecektir. Ödeme yapılmadığı takdirde, bu tarihten sonra faiz ödemesi yapılacağı da Seniha Sultan tarafından yazılan senette belirtilmiştir.³⁰

Belgede görüldüğü gibi Sultan borç alabilmek için gelecek aylara ait maaşlarını teminat göstermiş, değerleri çok fazla olan nişanlarını da bu borçlanmalar için rehin bırakmıştır.

3.2.3. Fransa Tebaasından Agustin'e Borçlanması

Mösyö Agustin Fransız tebaasından olup, Onion Frances Oteli'nin müdürüdür. İncelediğimiz belgelerde Seniha Sultan'ın 31 Mayıs 1899 tarihinde, Mösyö Agustin'den 200 liralık bir senetle borç aldığı ve bu borçlanmaya Sultan'ın oğulları Ahmed Lütfullah ve Mehmed Sabahaddin Bey'lerin de kefil olduğunu anlamaktayız. Bu borçlanma için verilen senet şöyledir:

“Lira-i Osmani 200

Yalnız iki yüz âded Lira-i Osmanidir.

İş bu tarih-i seneden itibaren beş ay mürrurunda beynimize mukarrer olan güzeştesiyle beraber tediye ve tesviye idilmek üzere iki yüz liralık bu istikraz âkd itdiğime dair iş bu sened ba-tahrir efendi-i mumâ-ileyhe i'tâ kılındı.

Fi 19 Mayıs Sene 315

Seniha Sultan

İş bu baladaki meblağın dahil senedde mukarrer olan müddet zarfında güzeştesiyle beraber tesviye olunacağı tekeffül itdiğimizi mübeyyen vazi imzâ olundu.

Fi 22 Mayıs Sene 315

Ahmed Lütfullah

Mehmed Sabahaddin’’³¹

³⁰ BOA Y.PRK. SGE. 4/23, leff 1, 16 Ş. 1308 [27 Mart 1891].

³¹ BOA. Y.A.HUS 431/61, 27 Ra. 1320 [04 Temmuz 1902]

Seniha Sultan birkaç kez maaşına karşılık Mösyö Agustin'den borç almıştır. Bu borçlanma için kendisine aracılık yapan şahıs muallimi Mösyö Rover'dir. Sultan'ın bu borcundan başka, borçlanması karşılığında verdiği 200 liralık ve 600 liralık başka iki senet daha olduğu iddia edilmektedir. Bu borçlanma hadisesinde belgelerde açıkça belirtilmese de Mösyö Karvelo'nun da aracılık yaptığını anlamaktayız. Tüm senetler Mösyö Karvelo adında birinin elindedir. Verilen bu üç senet hakkında yapılan tahkikatlarda Mösyö Karvelo'nun ifadesi alınmıştır. Bu ifade sonunda Karvelo, Sultan'ın 200 liralık senetle borçlandığını fakat diğer iki senetin Dahiliye Nezareti Celilesi müstahdemlerinden Apik Efendi, tarafından imzaların taklit edilerek düzenlenmesinin söz konusu olabileceğini beyan etmiştir. Apik Efendi Karvelo'ya bu senetlerdeki imzaları taklit ederek, 200 liralık ödemeyi alabileceğini beyan etmiştir. Yani 200 liralık ilk senet gerçek, diğer iki senet ise düzmececiir.³²

Bu senette, Sultan'ın oğulları Sabahaddin ve Lütfullah Bey'ler için "Bey" ünvanı kullanılmamıştır. Bir irade-i seniyye ile Sabahaddin ve Lütfullah Bey'lerinde babaları Mahmud Paşa ile firarlarından dolayı "mahkum" olarak anıldıklarından kendilerine "Bey" tabirinin kullanılması yasaklanmıştır.³³

Seniha Sultan, Mösyö Agustin'den 1899 Mayıs'ında aldığı bu borcuna karşılık olarak aynı yılın Ekim ayı maaşı olan 83.400 kuruşu Orman ve Ma'âdin Nezareti veznesinden tahsil edilmek üzere Mösyö Agustin'e bırakmıştır. Mösyö Agustin'in vekili bu meblağı almak için birçok kez vezneye başvuruda bulunmasına rağmen veznede para olmadığı için kendisine ödeme yapılamamıştır. Yapılan tahkikat sonucunda senette bahsi geçen maaşın 22 Ocak 1900 tarihinde Seniha Sultan'ın bir adamı tarafından vezneden alındığı anlaşılmıştır.³⁴ Alacağını alamamasından dolayı Mösyö Agustin'in vekili bu durumu Fransa Sefareti'ne bildirmiş ve yardım istemiştir. Sefaretçe yapılan tahkikatlar sonucunda Sultan'a dava

³² BOA. Y.A.HUS. 431/10, 17 Ra 1320 [24 Haziran 1902].

³³ BOA. Y.A.HUS. 431/61, 27 Ra. 1320 [4 Temmuz 1902]; BOA. İ.HUS. 98/9 18 Ra 1320 [25 Haziran 1902].

³⁴ BOA. BEO. 4232/317357, 19 Z. 1331 [19 Kasım 1913].

açılması uygun görülmemiştir. Sefaret, Hazine-i Celile'ye bir yazı yazarak 83.400 kuruşluk ödemenin Hazine-i Celile tarafından yapılmasını ister.³⁵

Belgelerimizde borç senetlerinin yıllarca ödenmediği anlaşılmaktadır. Borçlar artık Seniha Sultan ve Mösyö Agustin'den çıkıp sefaretle ve Bâb-ı Âli arasında görüşülen bir konu olmuştur.

Sefaretin Hazine-i Celile tarafından borcun ödenmesi isteği de olumsuz karşılanmıştır. Maliye Nezareti tarafından yapılan tahkikatlara göre Mösyö Agustin alacağı için Seniha Sultan'a haciz davası açmamıştır. Hazinesinin yaptığı açıklamada Sultan'ın maaşının doğrudan doğruya kendisine ödendiği ve sadece mahkeme yoluyla haciz ettirilen kısmının Hazine-i Celile tarafından ödendiği belirtilmiştir. Mösyö Agustin'in Sultan için haciz davası açtırmaması, ödemenin Hazine-i Celile tarafından yapılamayacağı sonucunu doğurmuştur. Maliye Nezareti bu borç için ya doğrudan doğruya Seniha Sultan'a başvurulmasını ya da hukuk yoluna gidilmesini uygun görmüştür.³⁶

Görüldüğü gibi 1899 senesinde alınan bir borç 1913 yılında bile hala bir çözüme ulaştırılamamıştır. Borç içsel bir sorun olmaktan çıkıp uluslararası bir hal almıştır. Sultan'ın borçlarına karşılık "Sefaretlerce Mahkeme yoluna gidilmesinin uygun görülmemesi" sultanlık kurumunun önemini kanıtlar niteliktedir. Fakat bu uygulama sonucunda borç veren kişiler mağdur duruma düşmektedirler.

1914 yılında Seniha Sultan ve oğulları için bu alacak davası sebebiyle dava açıldığını görmekteyiz. Fakat bu davadan da bir sonuç alınamamıştır. Davanın devam ettirilmesi kararı alınmıştır.³⁷

3.2.4. Hrisoni'den Borçlanma

Madam Hrisoni, İtalyan tebaasından olup Seniha Sultan'a 16 yıl boyunca modelistlik hizmeti icra etmiştir. Sultan'ın saraylarının mefruşat işlemlerini de yapmaktaydı. Sultan, Hrisoni'ye yüklü miktarda borçlanmıştır. Seniha Sultan

³⁵ BOA. BEO. 4216/316142, 22 L.1331 [24 Eylül 1913].

³⁶ BOA. BEO. 4246/318444, 10 S. 1332 [8 Ocak 1914].

³⁷ BOA. İ.DUİT. 5/123, 11 Z. 1328 [14 Aralık 1910].

borçlarını ödeyemeyince Hrisoni, alacakları için Birinci Ticaret Mahkemesi'ne başvurmuştu.

Mahkeme, Seniha Sultan'ın bu borçlarına karşılık Hrisoni'ye 15.830 Osmanlı Lirası ödemesini kararlaştırmıştı. Fakat Hrisoni alacaklarına karşılık Sultan'a yaptığı mefruşatın haczini talep etmişti. Mahkeme-i İcra Dairesi mefruşatın haczinin caiz olmayacağı kararına varmıştı. Hrisoni bu alacağı hakkında Hariciye Nezareti'ne birçok kez başvurmuş ve sonuç alamamıştı. Mahkemeden de red kararı alan terzi, çareyi kendi ülkesinin Sefareti'ne başvurarak aramıştır.³⁸ Sefaretinde de gerekli muamelenin yapılamamasından dolayı Hrisoni çaresizliğini Sultan'ın ağabeyi olan dönemin padişahı II. Abdülhamid'e yazmaya karar verir:

“Cenâb-ı Hakk pâdişâh-ı erham ve eşfak şevketlü kudretlü azametlü velî-ni ‘met-i bî-minnetimiz ve velî-ni ‘met cihân pâdişâhımız efendimiz hazretlerini erîke-i saltanat-ı Osmâniyede dâim ve ber-karâr buyursun âmîn câriyeleri küçük yaşından berü hânedân-ı celîlü’l-ünvân saltanat-ı seniyyelerinin modestrelik hıdmetiyle iştigâl ve iftihâr idegeldiğim ve sâye-i inâyet-vâye-i cenâb-ı tâcdârilerinde o vesîle ile emr-i te‘ayyüş-i câriyânemi te‘mîn eylediğim cihetle hasbe’l-kader on altı seneden berüdevletlü ismetlü Seniha Sultân hazretlerinin dahi hıdmet-i ismetânelerinde bulunarak vukû‘bulan sipârişlerinin bedeli peşinen alınmak üzere emr ve sipâriş-i ismetânelerini hakku’l-insâf fiyatla kendülerine i‘mâl ve i‘tâ itmiş olduğum hâlde nasılsa esmânının def‘aten ahzına muvaffak olamayarak bi‘t-tab‘ dolab ahz ve i‘tâ-yı câriyâneme ârız olan sekteye karşı yine hıdmet-i müşârün ileyhâda bulunmuş ve hatta sahilsaray-ı ismetânelerinin muhterik olması üzerine hezâr mevâ‘id ve te‘mînât-ı mazenne ile müceddeden tefrîş meselesini uhde-i câriyâneme ihâle buyurmalarıyla ol zamân dahi şöyle bir hıdmeti ifâ maksadıyla ba‘zı tüccârânı te‘mîn ve câriyelerine mevdû‘ olan ba‘zı eytâm akçesini dahi o yola sarf ile ağır güzeşteler altında kaldığım cihetle vâki‘ olan tezallüm hâl-i câriyâneme ve ba‘demâ bu gibi hıdemâtda ta‘ahhüdât ve emirleri mücebince i‘mâlâtımın bedeli alınmadıkca bir şey yapamayacağım hakkındaki isti‘fâ ve i‘tizârıma karşı şehri ma‘âş-ı muhassasalarından yüzer lira i‘tâsıyla tesviye-i deyn ideceklerini müş‘ir bir kıt‘a

³⁸ BOA. YPRK.HR. 21/87, 30 Za. 1313 [13 Mayıs 1896].

senedle tekrâr câriyelerini te'mîn itmeleri üzerine mezkûr ma'âşın suret-i muntazamada yedd-i âcizâneme teslîmi husûsunca yüzde onunun kethudâları Sa'îd Beğ'e terkîm hakkında mûmâ ileyhîni teklîfini müte'âkib diğerk bir hesâb için sultân-ı müşârûn ileyhânın taraf-ı câriyâneme gönderdiği iki yüz liradan yüzde onunu defter-i âcizânemde mukayyed olduğu üzre mûmâ ileyh kulları gasben tevkîf itmesiyle bu hâlin adem-i kabûlünü bi'z-zât sultân-ı müşârûn ileyhâya arz eylediğimde bu def'a da doğrudan doğruya yedd-i müşârûn ileyhâdan alınmak va'ad ve te'mîn kılınmış ise de yine muntazaman ahzına muvaffak olamadığımdan beher sene bir çok ma'âşâtım tedâhülde kalmakda ve her bâr mürâca'atımda bu gibi mütedâhil ma'âşâtımı i'tâ buyurmak için evvel emrde vukû'bulan sipârîşâtlarını kabul ve ifâ ideceğimi ta'ahhüd itdirmedikce akçe virmeyeceğini bi'l-beyân bir taraftan sipârîş virmeleri üzerine bi't-tab' çâr-nâ-çâr hukûkumu gayb itmek sevdeâsıyla be-tekrâr saray-ı ismetâneleri çalgıcı ve oyuncularını için iktizâ iden ağır melbûsâtı ve mahdûm-ı necâbet-mevsûmları beğlerin hitân cem'iyeti için hâlis incü ve sırmadan ma'mûl melbûsât ve mefrûşâtı sipârîş ve bunların bedelâtının icrâsı hakkında sâdır olacak irâde-i seniyye-i cenâb-ı tâcdârîlerini müte'âkib i'tâ kılınmak te'mînle şöyle cesîm bir sipârîşâtı dahi ifâya sermâye-i câriyânem gayr-ı müsâ'id olmasıyla bi't-tab' bir çok duyûna giriftâr olarak ifâ-yı hıdmet eylediğim ve hatta sultân-ı müşârûn ileyhânın Galata sarraflarından birisine yedi yüz lira mukâbilinde rehn itmiş oldukları bir takım girânbahâ mücevherât ile çay takımlarını Almanya sefirinin madaması Madam Radovic'in sahil saray-ı müşârûn ileyhâya vireceği (...) esnâsında lüzûmı olduğunu bi'l-beyân bunların her hâlde istirdâdı hakkında vâkî' olan emirlerine imtisâlen merhûnât-ı mezkûre için kefâlet-ı câriyânem vukû'ıyla sarraf-ı merkûmdan bi'l-istirdâd müşârûn ileyhe teslîm kılıldığı hâlde şu hıdemâtım mukâbili hakk-ı sarîhime mahsûben virilecek yüzer lira-yı Osmânîden üç yüz yedi senesinden onar aylığı olan bin yüz lira tedâhülde kaldıktan başka üç yüz dokuz senesinden i'tibâren ber müceb-i sened virilecek yüzer lira sarraflarına satılarak ândan dahi bir akçesine destres olamadığımdan şu yüzden dahi dûçâr olduğum sekte-i mu'âmeleye mebnî mağaza-i câriyânemde bulunan mâl-ı mevcûdum bi'l-müzâyede fîrûhtıyla esmânî amele ve işçilere ve mağaza icârına ancak kifâyet itmesiyle yigirmi beş senelik bir mağaza-i câriyânem dahi sedd ü bend itdirilerek elde ve avucda bir şey kalmamış olmasıyla şu sefâlet-i câriyânem sultân-ı müşârûn ileyhâya tekrâr arz ile

zarûret-i hâlîme her çend merhamet ve rahm ve şefkat-i ismetâneleri vukû'u arzu olunur ise de ne çare ki ihsân-ı şâhâneleri olup beher mâh defter-i hâkânî nezâretinden virilegelen ma'âşlarını kâmilen sarrafları yedd-i gasbına alarak yalnız haftada kendülerine ancak on beşer lira virmekte olduğunu kemâl-i teessüfle beyân ile matlûbât-ı âcizânemin tesviyesince aczini dermiyân itmekde ve şerîkim kullarının Fransız tebe'asından olması hasebiyle hukûk-ı şerâketini muhâfaza ile istihsâl-ı matlûbâtı husûsı tâbî'iyetinde bulunduğum İtalya konsolosuna mürâca'atla taleb itmekde ve merhûn eşyâyı istirdâd eylediğim sarraf dahi kefâlet-i câriyânemden dolayı mahkeme-i âidesine mürâca'atda bulunarak câriyelerinin tevkîfime ve kânûn-ı saltanat-ı seniyyelerinin umûm hakkında mer'î olan ahkâm-ı celîlesine tevfikân sultân-ı müşârûn ileyhâ hazretlerinin nizâmen haczi mücâz olan eşyâları dahi segustro gibi mu'âmelâta kıyâm idecekleri derkâr ise de câriyeleri gibi ilâ kıyâmu's-sa'a inkâr idemeyeceğim nân ve ni'met-i imnâniye ile perverde olmuş bir abd-i âciz yüzünden şöyle bir mu'âmele vukû'unu arzu itmediğimden keyfiyetin atebe-i felek- mertebe-i cenâ-ı tâcdârîlerine arzına cesâret idiyorum pâdişâhım sultân-ı müşârûn ileyhâda olan matlûbât-ı câriyânem dört kıta'a senedle on üç bin liradan ibâret olup şu akçe faizle ve bir takım te'mînâtla alınmış duyûn olup şunda yüzde yarım derecesinde bir istifâde-i câriyânem bile olmadığından ümîd eylediğim istifâde ve mükâfâta karşı hâtimâtımın mahvıyla perîşân oldum rahmdâr ve merhamet-i bî-endâd-ı tâcdârîleri her cihete sâir vehemâ-yı muvaffakiyet-intimâ-yı şehriyârîleri diyardan diyara tâir olmasıyla cidden ve hakîkaten acınacak dereceye varmış olan hâl-i zarûret-iştimâlîme merhameten sultân-ı müşârûn ileyhâda olan matlûbât-ı câriyânem hakkında her hâlde tesviye-i deyne irâde-i isâbet-âde-i tâcdârîlerinin sâyâtı istirhâmına cesâret olundu ol bâbda ve kâffe-i ahvâlde emr ü fermân velî-ni'met-i bî-imtinân pâdişâh-ı zî-şân şevketlü kudretlü azametlü efendimiz hazretlerinindir

Câriyeleri Madam Hrisoni''³⁹

³⁹ BOA. Y.PRK. AZJ. 25/46, 29 Z. 1310 [14 Temmuz 1893].

Belgede görüleceği üzere, Madam Hrisoni, Seniha Sultan'ın siparişlerini tüm zorluklara rağmen yerine getirmiştir. Yerine getirdiği bu hizmetlerin bedelini ise alamamıştır. Fakat o yine de Sultan'a hizmet etmeye devam etmiştir.

Hrisoni, Seniha Sultan için birçok fedakârlıkta bulunmuştur. Örneğin Sultan'ın yanan sahilhanesinin teşrifatı için yapılan ihalede sarayın döşenmesi görevi Hrisoni'ye verilmiştir. Hrisoni bu görev için bazı tüccarlarla görüşüp anlaşmıştır. Hatta kendisine verilen eytam akçesini bile bu işlere harcayarak, ağır borç yükü altına girmiştir.

Hrisoni çaresiz kaldığı bu durum için Seniha Sultan'a başvurmuş, Sultan'a hizmetlerinin karşılığını almadıkça isteklerini yerine getiremeyeceğini söylemiştir. Bu reste karşılık Seniha Sultan, aylık maaşından her ay 100 lira, ödeyeceğini belirten bir seneti Hrisoni'ye verir. Fakat alınan bu 100 lira Seniha Sultan'ın kethüdası vasıtasıyla alındığından %10'luk kısmı Sultan'ın kethüdası Sait Bey'e verilecektir. Ayrıca Hrisoni başka bir borcuna karşılık Sultan'dan aldığı fakat kethüdası tarafından verilen 200 liralık ödemede de, ödemenin %10'luk kısmını kethüdaya ödemek zorunda kalmıştı.

Madam Hrisoni, Seniha Sultan'a bu suretle başvurmuş ve kendisine paranın kethüda tarafından değil de Sultan'ın kendisi tarafından verileceği vaad edilmişti. Hrisoni'ye hem vaad edilen bu maaşlar ödenmemiş hem de buna rağmen Seniha Sultan ancak siparişlerinin yapılması koşuluyla Hrisoni'ye ödeme yapılacağını beyan etmişti.

Bu durum karşısında çaresiz kalan Hrisoni hakkını kaybetmemek için Sultan'ın sarayında çalgıcı ve oyuncular için lazım gelen pahalı giyecekleri ve oğullarının hitan yani sünnet cemiyeti için halis inci ve sırmadan yapılmış melbusat ve mefruşatı temin etmiştir. Bu siparişleri ödemek için gerekli sermayeye sahip olmayan Hrisoni ağır borç yükü altına girerek bu hizmetleri de gerçekleştirir.

Yine Madam, Seniha Sultan'ın Galata Sarraflarından birisine 700 Lira karşılığında rehin bıraktığı bir takım kıymetli mücevherat ve çay takımını Almanya

Sefirinin Hanımı Madam Radovic'in sahilhanesine daveti için lazım olduğundan bu rehnin bırakılan kıymetli eşyaların alınması için Seniha Sultan'a kefil olmuştur.

Madamın 1889 senesinde on aylığına karşılık olarak kendisine verilen 1.100 Lira ve 1891 senesinden itibaren verilen senet gereğince ödenecek 100 Lira sarraflara gitmiştir. Hrisoni'nin bu iki sene için alacaklarından eline bir akçe dahi geçmemiştir.

Madam bu durum karşısında çareyi mağazasında bulunan mallarını müzayede ile satmakta bulmuştur. Bu satımdan elde edilen bedel ancak Madam'ın işçilerine ve mağaza kirasına yetebilmiştir. Hrisoni'nin bu koşullar altında 25 yıl hizmet veren mağazası da kapanmıştır. Madam'ın elinde artık bir şeyi kalmamıştır.

Hrisoni içine düştüğü bu çaresiz durumu tekrar Seniha Sultan'a arz eder fakat Sultan her ay Defter-i Hakani Nezareti tarafından verilen maaşının tamamen sarraflar tarafından gasp edildiğini ve kendisine sadece haftada 15 Lira verildiği cevabını verir.

Hrisoni'nin ortağı da Fransız vatandaşıdır. Sultan'ın borcuna karşılık rehine bıraktığı eşyayı Hrisoni aracılığıyla geri alması ve bu rehnin tekrar geri getirilmemesi Sultan'ın borçlu olduğu sarrafin Hrisoni için mahkemeye müracaat etmesine de neden olmuştur. Mahkemeden Madamın bu hususta tutuklanması istenmiştir.

Madam bu ödemeleri yapabilmek ve hapse düşmemek için dört senet halinde 13.000 Lira olan alacağının ödenmesi için bu dilekçeyi yazar.

Sultan'ın Hrisoni'ye olan borcu uluslararası bir sorun haline gelmişti. Yarım milyon Franklık bu borç Milano Seculo Gazete'sinde de haber olmuştu.⁴⁰

Hrisoni, Sultan'dan yıllarca alacağını temin edemedi. Tekrar adliye yoluna gitti. Mahkemeden Sultan'ın emlaklarının satılmasıyla alacaklarını tanzim edilmesini istedi. Mahkeme bu satım işlemi için malların değerlerinin belirlenmesi ve buna mukabil müzayede yapılması yoluna istedi. Hrisoni bu müzayedeyle Sultan'ın Çamlıca'daki arazisini, bu arazi içindeki bağını, Kuruçeşme'deki sahilhanesi ve Pendik'deki köşkünün satılıp, alacaklarını da bu satımdan elde edilen meblağ ile

⁴⁰ BOA. Y.PRK.HR 30/23, 21 Z.1318 [11 Nisan 1901].

temin edilmesini istedi. Bu satış işlemi için Adliye Nezareti'nce çıkarılan 26 Nisan 1915'te verilen bilgiye göre Seniha Sultan'ın Kuruçeşme'deki emlakının Behice Sultan'ın ölümüyle kendisine intikal ettiği anlaşılmıştır. Vefat sebebiyle Seniha Sultan'a intikal eden bu emlak Behice Sultan'a ait vakıf özelliği taşıyan bir emlaktır. Kuruçeşme'deki bu emlakın sahilhane arsası, müstemilatından orman mahaline kadar olan kısmı vakıf özelliği taşıdığından ve vakıf mallarının da satışı söz konusu olamayacağından bu mahal satışa uygun görülmemiştir.

Satışa konu olmuş diğer emlak ise Sultan'ın Pendik'deki köşküdür. Seniha Sultan tarafından bu köşkün ikamet olarak kullanıldığı iddia edildiğinden bu köşk de satış işlemi için uygun görülmemiştir.

Satış işleminin uygulanabileceği tek emlak olan Altunizade'deki bağ mahali yani Sultan'ın Çamlıca Köşkü'nün bulunduğu yerdir. Bu bağ mahalinin fiyatının değerinden pek aşağıda belirlenmesi doğrultusunda yapılan itirazlar nedeniyle satış söz konusu olamamıştır. Satış işlemlerinin olmamasından dolayı müzayede ertelenmiştir. Daha sonra ortaya çıkan savaş halinden dolayı, İtalya Sefiri ülkeyi terk etmiştir. Hariciye Nezareti İstişare Odası da Sefir ülkeye geri dönene kadar bu konu hakkında işlem yapılmaması uygun görmüştür.⁴¹

3.2.5. Zanbeoğlu Kumpanyası'na Borçlanması

Sultan'ın Zanbeoğlu Kumpanyası'na 10.001 Osmanlı Lirası borcu vardır. Bu borcun ödenmesi için mahkeme yoluna gidilmeyerek borç miktarında indirim yapılması yolunu seçmişlerdi. Zanbeoğlu Kumpanyası ile yapılan bu indirim anlaşması doğrultusunda borç 6.150 Osmanlı Lirasına indirilmiştir. Bu borcun 4.500 lirasının Sultan'ın hazineden alamadığı birikmiş maaşlarından ödenmesi uygun görüldü. Sultan'ın bu ödemelerden sonra Kumpanya'ya 174.000 kuruş yani 1.600 lira daha ödemesi gerekmektedir. Sultan bu ödemeyi 1895 senesinin Nisan ayından Eylül'e kadar yapacaktı.⁴²

⁴¹ BOA. HR.HMŞ.İŞO. 24/9, 01 E. 1331 [14 Eylül 1915].

⁴² BOA. BEO. 683/51206, 28 Ra. 1313 [18 Eylül 1895].

Sultanın maaşı sözü geçen bu borçla daha da düşmüştü. Sultan dairesinin geçimini en asgari düzeyde 50.000 kuruşla sağlayabiliyordu. Fakat Sultan'a Defter-i Hakani Nezareti'nden verilen miktar 25.000 kuruşa düşmüştü. Bu miktarın aylık 50.000 kuruşa çıkarılması için Sultan'ın eşi istida vermişti.⁴³

Bu istidada Sultan'ın sözü geçen bu borçlarından başka bazı tüccar ve esnafa da bir hayli borcu olduğu, bu borçların taksitle ödenmesinden dolayı Sultan'ın dairesinin geçimine sekte gelmemesi için maaşların muntazaman verilmesi istenmiştir.⁴⁴

Bu istidaya karşılık yapılan uygulamaya göre Seniha Sultan'ın 1895 senesi maaşı olan 83.400 kuruşluk meblağın aylık 50.000 kuruşunun haftaya taksim ettirilmesine karar verilmiştir. Yani her hafta Sultan'a 13.750 kuruş ödenmesi Defter-i Hakani Nezareti'nce uygun görülmüştür. Maaşından kalan 28.400 kuruşun da Sultan'ın borçlarının ödenmesi için eşine verilmesi irade-i seniyye ile uygun görülmüştür. Yine sözü geçen irade-i seniyye ile maaşların muntazaman verilmesi de emredilmiştir.⁴⁵

3.2.6. Cevahirci Çubukçuyan'a Borçlanması

Seniha Sultan, oğullarının sünnet töreni yani "Hitân Cemiyeti" münasebetiyle 2.360 Osmanlı Lira'sı tutarında mücevher ve eşya almıştır. Alınan bu eşyalar sebebiyle Cevahirci Çubukçuyan Kumpanyası'na borçlanılmıştır.⁴⁶

Kumpanya bu alacakları için Seniha Sultan'a başvurduğunda, Sultan borcunu ödemek için Defter-i Hakani'deki birikmiş maaşlarından her ay 70 Osmanlı Lirası'nın kumpanyaya ödenmesini istirham eden bir tezkire yazmıştır. Sultan'ın bu talebi usule uygun görülmeyip red edilmiştir. Alacaklılar da Seniha Sultan'ın emirlerinin geri çevrilmesinin uygun olmadığını ve alacaklarından dolayı zarara

⁴³BOA. BEO 495/37101, 15 R. 1310 [6 Kasım 1892].

⁴⁴A.b.

⁴⁵BOA. İ.HUS. 42/84, 27 R. 1313[17 Ekim 1895]

⁴⁶BOA. BEO 495/37101, 23 Eylül 1310 [5 Ekim 1894].

uğrayacaklarını söyleyerek Sultan'ın maaşından her ay 70 liralık bir meblağın kendilerine ödenmesini istemektedirler.⁴⁷

Bu konuyla ilgili belge aşağıda verildiği gibidir:

“*Mâkam-ı Sâmi Hazret Sadaretpenâhiye*

Kulları devletlü ismetlü Seniha Sultan a'liyeti'şan hazretlerinin icrâ buyurdıkları hitân cemiyetinde mübâyâ'a olunan mücevher eşya esmanından dolayı iki bin üç yüz altmış âded lira Osmanî matlubat çakernemiz olub meblağ-ı mezbûrun suret-i tediye ve istifası üzere Sultan Müşarun ileyh hazretlerine vukû bulan müracaat çakeranemizde Defter-i Hakani deki mahsus maaşatdan mah-ı bimâh yetmişer âded Lira-i Osmanî tahsis kılınması emr-ü irâde ve bu emirlerini havi defterhâne-i mezkûr nezâret celilesine hitaben bir kt'a tezkire-i â'liye tastir buyrularak taraf-ı bendeganemize i'tâ buyurmuşlar ise de tezkire-i âliye mezkure nezâret-i müşarün ileyhûmaca kabul olunmayarak red ve iade idilmesi ve merbûten takdim-i huzur sadaret penahileri kılınmıştır. Nezâret müşarün ileyhumânın şu muamelesi muvaffak usûl-u vukû'da görülmemekle beraber Sultan müşarun ileyhumanın emirlerinin âdem-i infazide şayan-ı tedvic olamayacağından başka çakerlerinin külliyen ızrârını müceb ve bu ise mu'adeletli seniyeye gayr-i muvaffak olmağla tezkire-i âliye-i mütakademme ahkâmına tevfikeyen salifül-beyân hesâb çakeranemizin defterhane-i mezkûre canibinden mah-ı bimâh yetmişer âded lira-i Osmanî ahz ve istihsaliyle tesviyesi hususunda emr ve irâde-i sadaretpenahilerinin ezran ve şâyan buyrulması bâbında Emrû ferman hazret-imenlehü'l emrindir.

23 Eylül Sene 1310

Cevahirci Hazret Beşhir Yari Çubukçuyan ve Komisyon Müdürü⁴⁸”.

Fakat bunun Defterhane tarafından ödenmesi uygun olamayacağından borcu Seniha Sultan'ın ödemesi istenmiştir. Bu hususta Sultan'ın eşi Mahmud Paşa'ya bildirim yapılmıştır. Bu bildirimler sonucunda Paşa bu ödeme için Sultan'ın durumunun uygun olmadığını belirtmiştir.⁴⁹

⁴⁷ A.b.

⁴⁸ BOA. BEO. 495/37101, 23 Eylül 1310 [5 Ekim 1894].

⁴⁹ BOA. BEO. 772/57875, 15 Z.1313 [28 Nisan 1896].

Defter-i Hakani Nezareti'nin yaptığı tedkikata göre 1895 Senesi Mart ayından Ağustos sonuna kadar Cevahirci Çubukçuyan'a verilmek üzere Seniha Sultan'a 19.250 kuruş gönderildiği ve bu kumpanyaya ödenen borçların 304.250 kuruşa ulaştığı belirtilmiştir.⁵⁰

3.2.7. Sultan'ın Diğer Borçları

Seniha Sultan'ın bu borçlanmalarından başka borçlanmaları da vardır. İncelediğimiz belgelerde Sultan'ın Fransız tebaasından Mösyö Konstantin Ralli, Mösyö Şaven ve Madam Kaliro'ya da borcunun olduğunu görmekteyiz.⁵¹

Sultan'ın Konstantin Ralli'den aldığı iki borç vardır. Bu borçlanmaların birincisi 599,78 Lira-i Osmanî olarak alınmış, İkinci borç ise 1.169 Lira-i Osmanî olarak alınmıştır. Konstantin Ralli, alınan bu borçlar için kararlaştırılan sürelerin geçmesinden dolayı 12 Ekim 1876 ve 21 Ekim 1878 tarihlerinde iki dilekçe ile Fransız Sefareti'nden yardım istemiştir.

Belgeden Sultan'ın Konstantin Ralli'ye olan borcuna karşılık bir rehin bıraktığını ve bunun satışının söz konusu olduğunu anlamaktayız. Sultan bu borçlanmasına karşı maaşlarını göstermiş, Şubat 1889'da buyrulan bir fermanla Sultan'ın maaşının bir kısmı Mösyö Ralliye verilmişse de Sultan'ın maaşlarının beş aylık bir dönemde ödenmediği göze çarpmaktadır. Sultan yazdığı bir dilekçeyle kalan beş aylık maaşından hiç değilse üç aylığının verilmesini rica eder.⁵²

İkinci olarak Mösyö Şaven'in Fransız Sefareti'ne Sultan'dan alacağı olan 839 Lira-yı Osmani için 7 Aralık 1876 da bir dilekçe yolladığını görüyoruz. Belgede geçen eşya kelimesinden dolayı Sultan'ın bu kişiden eşya aldığı anlaşılmaktadır.

Sultan'ın başka bir alacaklısı da Fransız tebaasından Madam Kaliro'dur. Belgede Madam Kaliro'nun da Sultan'a verdiği eşyalardan dolayı 1.356 Lira-i Osmanî ve 1.424 kuruş alacağı olduğu anlaşılmaktadır. Alınan borçların ödenmemesinden dolayı 18 Aralık 1877 yılında Madam Kaliro tarafından dilekçe

⁵⁰ BOA. BEO 683/51206, 28 Ra. 1313 [18 Eylül 1895].

⁵¹ BOA. Y..PRK.HR.. 20/85, 24 S. 1313 [16 Ağustos 1895].

⁵² BOA. Y..PRK.ML. 9/41, 18 Ş.1306 [19 Nisan1889].

yazılarak olay ticaret mahkemesine taşınmıştır. Burada sanıyoruz ki hanedan mensubu birini cezalandırmaktan çekinen ticaret mahkemesi heyeti Sultan'a ihtar yollamak konusunda ihtiyatlı davranmıştır. Bu beyandan sonra dava 3 yıl sürüncemede kalmıştır. Hariciye ve Adliye Nezaretleri de Seniha Sultan'la adı geçen kişinin anlaşması için yaptıkları teşebbüslerde başarısız olmuşlardır. Fransız Sefareti, Hariciye Nezaretine yolladığı yazılarla bu alacakların alınması için beraber hareket edilmesini, rica etmiştir.⁵³

3.3. SULTAN'IN HARCAMALARI

3.3.1. Seniha Sultan'ın Giyim Harcamaları

19. yüzyılın ilk yarısına kadar saray kadınları, geleneksel giyim stilleriyle alaturka bir giyim tarzını benimsemişlerdi. 19. yüzyıldaki değişim rüzgarı sarayın giyim tarzını da etkiledi. 19. Yüzyılın ikinci yarısında alaturka giyim tarzı yerini alafranga giyim tarzına bıraktı.⁵⁴ Saray kadınları Avrupaî tarzda giyinmeyi tercih ettiler. Saray kadınlarının şık giyimlerine mücevherler ve değerli taşlarla işlenmiş taçları eşlik ederdi.⁵⁵

Leyla Açba hatıratında, saray kadınlarının moda anlayışını şu satırlarla aktarır: “*Sarayda bilhassa Fransız modası takip edilirdi; Avrupa kraliçelerinin elbiseleri bizim kadınefendimizin şahane tuvaletleri ve muhteşem günlük kıyafetlerinin yanında birez bez parçası gibi kalırdı. Zira o pahalı ve tasarımı güç elbiselerden efendime en geç iki hafta zarfında bir tuvalet dikilirdi.*”⁵⁶

Seniha Sultan da modayla ilgilenen alafranga ve Avrupaî tarzda giyisileri tercih eden bir sultandı. Sultan giyiminde pahalı kumaşları kullanırdı. Alafranga bir

⁵³ BOA. Y..PRK.HR. 20/85, 24 S. 1313 [16 Ağustos 1895].

⁵⁴ Leyla Açba, **Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatırları**, Çev. Dr. Edadil Açba, İstanbul: Timaş Yayınevi, 4.Bs.2010, s.343.

⁵⁵ Leyla Açba, **Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatırları**, Haz. Harun Açba, İstanbul: L&M Yayınları, 2004, s.86.

⁵⁶ Açba (2010), **a.g.e.**, s. 343.

tarzı tercih eden sultan alafranga tarzında dikilen uzun elbiseleri tercih ederdi. Bu uzun elbiselerin eteklerini arkalarına bırakırdı. Sultan törenlerde tacını da kuşanırdı.⁵⁷

Sultan'ın 1858 yılı Ağustos ayında Küçük Arslan Terzi'ye annesi Nâlandil Hanım ile yaptırdığı elbiselerde; ipekler, sırmalar, ağır kumaşlar gibi farklı ekipmanlar kullanılmıştır. Sultana dikilen ve alınan bu eşyalar için Küçük Arslan Terzi'nin tuttuğu defter kayıtlarına göre 16.670 kuruş sarf edilmiştir.⁵⁸ Bu defter tutulduğunda Sultan'ın 7 yaşında olması, sarayın kıyafetlere verdiği önemi görmemiz açısından dikkate değer bir husustur.

Tablo 3: Seniha Sultan'ın Melbusat Harcamaları (1858)

Dikilen Eşyanın Nev'i	Bedeli (Guruş)
Beyaz soğuk patiska sekiz tane işlik tülbent astarıyla	160
Beyaz soğuk patiska sekiz tane ayakkabı	120
Rengimuz santrançlı bürümcük iki entari, iki hırka, iki ayakkabı tülbent astarıyla	220
Tırşe nohudî siyah kahverengi mertebani? beş tane uzun entari etrafları yazma tenteneleriyle tülbent astarıyla	750
Beş ayakkabı dikildi tülbent astarıyla	100
Beş hırka dikildi çifte tülbent astarıyla piruzeli fitilli hümayun astarıyla	400
Penbe kılabledanlı ağır bürüncük bir entari alafranga Avrupaî çiçekli? derununa canfes ile etraflarına ağır kılabledanlı işlemeli tenteneleriyle kılabledan hariçleriyle işçilik üstadiyesiyle ve ayakkabı penbe tülbent astarıyla	930
Soğuk tülbent bir entari etrafları Tire yazma tenteneleriyle tülbent astarıyla ve ayakkabı	155
Soğuk tülbent bir entari etrafı Tire yazma tenteneleriyle tülbent astarıyla ve ayakkabı	155
Soğuk tülbent bir entari etrafları Tire yazma tenteneleriyle tülbent astarıyla ve ayakkabı	155
Siyah atlas bir ferace dikildi derununa atlas alındı, işçilik üstadiyesiyle sırma cerağ? göğüslerine telli	465
Kahverengi atlas bir ferace dikildi derununa atlas alındı, işçilik üstadiyesi sırma cerağ göğüslerine telli	465
Gögez atlas bir ferace dikildi derunana atlas alındı işçilik üstadiyesi sırma cerağlarıyla göğüslerine telli	465
Soğuk tülbent bir entari etrafına Tire yazma tenteneleriyle tülbent astarıyla işçilik üstadiyesi ve ayakkabı tülbentiyle	155
Soğuk tülbent bir entari etrafına Tire yazma tenteneleriyle, tülbent astarıyla işçilik üstadiyesiyle ve tülbent astarıyla ayakkabı	155
Soğuk tülbent beş hırka dikildi tülbent mermerşahi astarıyla seyvani fitilli işçilik üstadiyesiyle	350

⁵⁷ Ayşe Osmanoglu, a.g.e.,s.49.

⁵⁸ BOA. TS.MA.d. 7854/ 0002,1 M. 1275 [11 Ağustos 1858].

Eflâtunî pullu Faris alafranga Avrupaî çiçekli bir entari derununa canfesiyle etrafları kaz işleme tenteneleriyle işçilik üstadiyesiyle ve ayakkabı	645
Penbe pullu Faris ipliği? alafranga Avrupaî çiçekli bir entari derununa canfesiyle etrafları kaz işleme tenteneleriyle işçilik üstadiyesiyle ve ayakkabı	645
Tırşeli pullu Faris ipliği alafranga Avrupaî çiçekli bir entari derununa canfesiyle etrafları kaz işleme tenteneleriyle işçilik üstadiyesiyle ve ayakkabı	645
Rengimuz ipliği beyaz pullu kazmiriye on bir entari dikildi derununa tülbent astarıyla işçilik üstadiyesiyle ve on bir ayakkabı	1145
Beyaz ve rengimuz ipliği ağır kazmiriye on bir tane ağır hırka sako dikildi mermerşahi tülbentiyle işçilik üstadiyesi fitilli seyvani	850
Mavi ağır hâre bir ferace dikildi etrafları altın sırma klapdan şemşisiyle	1625
Nohudî atlas bir ferace dikildi derununa atlas alındı, gümüşü üç yaldızlı ağır sırma sırtıyla kılardan şemsesiyle	1625
Siyah kılardan çiçekli pullu bürüncük bir entari alafranga Avrupaî çiçekli derununa canfesiyle kılardan tenteneleriyle ve kılardan hariçleriyle	1050
Saten içli bürüncüklerden on bir entari dikildi tülbent astarıyla ve on bir ayakkabı tülbent astarıyla	1210
Saten içli bürüncüklerden on bir sako dikildi mermerşahi tülbentiyle	880
Sekiz entari Bula? İpliği ağır kumaşlardan ince tülbent astarıyla	480
Sekiz ayakkabı Bula? İpliği ağır kumaşlardan ince tülbent astarıyla	200
Sekiz sako hırka sivanlı mermerşahi tülbent	480
Toplam:	16670 (16680)

Kaynak: BOA. TS.MA.d.7854/0002, 1 M. 1275 [11 Ağustos 1858].

Sultan'a ait elimize geçen tarihsiz bir belgede ise; başka bir alışverişinde melbûsâtlarına 11.135 kuruş sarf ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁹

3.3.2. Sultan'ın Mutfak Harcamaları ve Tayinatları

Sultanlara Hazine-i Hassa Nezareti'ne bağlı olan Erzak Anbarı, Hububat Anbarı, Hatab Anbarı gibi kısımlardan tayinatlar verilmiştir.⁶⁰ Sultan'ın 1885-1886 yılları tayinatlarını gösteren belge elimizde mevcuttur. Belgede Sultan'a verilen tayinatlar ay ay gösterilmiştir.⁶¹

⁵⁹ BOA. Y.PRK.HH. 40/32, [Tarihsiz Belge].

⁶⁰ Terzi (2000), **a.g.e.**, s. 124.

⁶¹ BOA. HH.d. 24197, 21 S. 1303[29 Kasım 1885].

Tablo 4: 1885-1886 Yılları Mutfak Tayinatı (ölçü birimi kıyye*)

Tarih	Mısır pirinci	Erz	Revgan-ı sade	Revgan-ı zeyt	Toz Şekeri	Kahve	Soğan	Gültozu	İspermeçet	Dakik	Nohud
16 Mart 1885	52	324	150	50	150	25	0	25	44	158	25
28 Mart 1885	0	0	50	0	50	0	0	0	11	0	0
31 Mart 1885	52	216	80	30	100	25	0	0	11	128	25
<i>Ara toplam</i>	104	540	280	80	300	50	0	25	66	316	50
15 Nisan 1885	52	324	180	40	150	25	0	0	44	158	0
30 Nisan 1885	52	216	140	40	150	25	0	0	22	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	320	80	300	50	0	0	66	316	0
14 Mayıs 1885	52	324	180	40	150	25	0	0	55	158	0
31 Mayıs 1885	52	216	140	40	150	25	0	0	22	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	320	80	300	50	0	0	77	316	0
15 Haziran 1885	52	324	150	40	150	25	0	0	44	158	0
1 Temmuz 1885	52	216	150	40	150	25	0	0	22	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	300	80	300	50	0	0	66	316	0

13 Temmuz 1885	0	0	50	0	50	0	0	0	0	0	0
16 Temmuz 1885	52	324	100	40	100	25	0	0	0	158	0
25 Temmuz 1885	0	0	20	0	0	0	0	0	11	0	0
1 Ağustos 1885	52	216	130	40	150	25	0	60	55	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	300	80	300	50	0	60	66	316	0
15 Ağustos 1885	52	324	150	40	150	25	0	0	44	158	0
29 Ağustos 1885	0	0	50	0	50	0	0	0	12	158	0
31 Ağustos 1885	52	216	100	40	100	25	0	0	12	0	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	300	80	300	50	0	0	68	316	0
13 Eylül 1885	0	0	25	0	0	0	0	0	0	0	0
15 Eylül 1885	52	324	125	40	150	0	0	0	44	158	0
26 Eylül 1885	0	0	25	0	0	25	0	0	0	0	0
1 Ekim 1885	52	216	125	40	150	25	0	0	24	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	300	80	300	50	0	0	66	316	0

13 Ekim 1885	0	0	25	0	0	0	0	0	0	0	0
15 Ekim 1885	52	324	125	40	160	25	0	0	44	158	0
26 Ekim 1885	0	0	30	0	30	0	0	0	0	0	0
31 Ekim 1885	52	216	120	0	110	25	0	0	22	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	300	40	300	50	0	0	66	316	0
13 Kasım 1885	0	0	25	0	0	0	0	0	0	0	0
15 Kasım 1885	52	324	125	40	150	25	0	0	44	158	0
28 Kasım 1885	0	0	30	0	0	0	0	0	0	0	0
1 Aralık 1885	52	216	120	40	150	25	0	0	22	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	300	80	300	50	0	0	66	316	0
13 Aralık 1885	52	324	150	40	0	25	0	0	44	0	0
22 Aralık 1885	0	0	0	0	150	0	0	0	0	158	0
31 Aralık 1885	52	216	150	40	150	25	0	0	22	158	0
<i>Ara toplam</i>	104	540	300	80	300	50	0	0	66	316	0

14 Ocak 1886	52	324	150	40	150	25	0	0	44	79	0
25 Ocak 1886	0	0	0	0	0	0	0	0	0	79	0
30 Ocak 1886	52	216	150	40	150	25	0	0	22	79	0
Ara toplam	104	540	300	80	300	50	0	0	66	237	0
6 Şubat 1886	0	0	0	0	0	0	0	200	0	0	0
15 Şubat 1886	52	324	75	0	150	25	0	0	22	158	0
20 Şubat 1886	0	0	0	40	0	0	0	0	0	0	0
22 Şubat 1886	0	0	0	0	0	0	0	0	22	0	0
1 Mart 1886	52	216	125	30	150	20	0	0	22	158	0
Ara toplam	104	540	300	70	300	45	0	200	66	316	0

Kaynak: BOA. HH.d. 22697 [1302]; BOA. HH.d. 24197, 21 S. 1303 [29 Kasım 1885].

***Kıyye:** Okka adlı eski uzunluk ölçüsünün diğer adıdır. 400 dirhemden ibaretdir. 3.207 gram bir dirhem olduğuna göre, bir Kıyye 1.282,08 gramdır.

Belgeden Sultan'ın mutfakta mısır pirinci, normal pirinç, tereyağı, zeytinyağı, kahve, gültozu, ispermeçet mumu, un, nohud gibi ihtiyaçlarının olduğunu ve bunların kendisine ayda birkaç defa olmak üzere verildiği anlaşılmaktadır.

Sultan'ın mutfak harcamalarıyla ilgili olarak ilginç bir belge daha karşımıza çıkmıştır. 14 Aralık 1910 tarihli bu belgeye göre Seniha Sultan'ın bir sebzeçiye borcu vardır. Sultan bu borcunu ödememiştir ve bu borcundan dolayı karşı taraf çareyi hukuk mercilerinde arama yoluna gitmiştir. Mahkemeden çıkan karara göre Sultan'ın bu borcuna karşılık piyanosu hacedilmiştir. Sultan'ın ödenmeyen borcuna karşılık piyanosunun satılması gerekmektedir. Fakat bu satıma Seniha Sultan'ın bir muhalefeti söz konusudur. Sultan'ın bu muhalefetine karşılık padişahın yardım istenmiştir.¹ 17 Aralık 1910'da verilen cevapta Seniha Sultan'a padişah tarafından bir irade yazılarak Sultan'ın piyanonun satışına muhalefet etmemesi kendisine padişah tarafından öğütlenmiştir.²

3.3.3. Sultan'ın Emlaklarının Tamirat Giderleri

Sultanların köşkleri sahilhaneleri gibi ikamet yerlerin tamiri teşrifat masrafları Maliye hazinesinden yani Hazine-i Hassa'dan karşılanırdı. Bu giderlerin karşılanması için işin uzmanlarından oluşan bir komisyon yaptığı keşiflerle, yapılacak işleri ve giderleri belirler, belirlenen giderler padişah tarafından kabul olursa, padişah onayının yazıldığı irade ile işe başlanırdı.

Seniha Sultan'ın Kuruçeşmede'ki sahilhanesinin bazı bölümlerinin tamiri ve yapılacak bazı yeni bölümler için 1897 yılında kurulan bir komisyonca keşif yapılmıştır. Bu keşfe göre sultan'ın sahilhanesindeki haremlik ve selamlık kısımlarının dış yapısının çürüdüğü, pencerelerinin ve panjurlarının tamire ihtiyacı olduğu, döşeme ve bazı tavan ve sıvaların yeniden yapılması gerektiği belirlenmiştir. Ayrıca Sultan'ın sahilhanesinin çatısının kiremitlerinin de French kiremitleriyle değiştirilmesi uygun görülmüştür. Yine müştemilatın olukların tamiri, yağlı

¹ BOA. BEO. 3834 /287508, 15 Z. 1328 [18 Aralık 1810].

² BOA. BEO. Leff. 2, 3834 /287508, 15 Z. 1328 [18 Aralık 1810].

boyaların ve kalemkâr işleme bozulan mahallerin yenilenmesi uygun görülmüştür. Sultan'ın sahilhanesinin tamirat giderleri yapılan keşifte şöyle belirlenmiştir:³

Tablo 5: Sultan'ın Kuruçeşme'deki Sahilhanesinin Tamirat Giderleri (1897)

Tamiratın Yapılacağı Kısım	Ölçüsü veya Miktarı	Birim fiyatı	Bedeli (Kuruş/Pâre)
A. Sultan Efendi hazretlerinin dâiresi			
Dairenin etraf-ı erbaasının haricen ca-be-ca çürümüş kaplamalarıyla üç kat yağlı boya talaşı	230 Devren zirâ' 14 Kadden zirâ' 3.220 Terbi'an zirâ'	10	32.200
Sakfın tamirat-ı cüz'iyesiyle bin arşun mahallinin müceddiden Frenkârî kiremid tefrişi	1000 Cedfid zirâ'	8	8.000
<i>Mevcudun ta'miri</i>	1600 zirâ'	2	3.200
Derununun ahşab tavan ve kapularının boyanması	2600 zirâ'	6	15.600
Mevcud yıldız tavanların kalemkâr işleriyle yıldız tamiri	500 zirâ'	30	15.000
Müceddiden inşası lazım gelen çirali hatabdan pancur imaliyesi	42 aded	400	18.400
Mevcud sandıklı pencerelerin eşiklerinin tecdidî	40 aded	40	1.600
Kebir hamamın üzerinin kurşunlarıyla derununun bazen sıva tamiriyle bilcümle badana talasıyla musluklarının tebdili	Kurşun 100 aded Süzme badana 1000 zirâ' Kebir musluk 7 aded	3 30 pâre 1510	300 750 1.050
Haremden selamlığa merbut yolun tecdidî	90 Terbi'an zirâ'	100	9.000
Kargir mahzen üstünün çini döşemesi Kargir mahzen üstündeki müdevver köşkün tecdidî	200 Terbi'an zirâ'	30	6.000
Hamam ittisalinde iki aded koridor tavan ve sakflarının tamir ve tecdidî	550 Terbi'an zirâ' Kıt'a 2	1500	3.000
Bodrum katın müceddiden sıva imaliyesi ma'a badana	500 Terbi'an zirâ'	5	2.750
Bodrum katın müceddiden çimentolu beton imaliyesi	300 Terbi'an zirâ'	20	6.000
Hamamın alt bodrum katının noksan olan sıvalarıyla badana tamiriyesi		Semen	1.500
Kesilerek fırının mermerinin döşemesi	120 Terbi'an zirâ'	30	3.600

³ BOA. Y.PRK.ASK. 132/23, 8 R. 1315[6 Eylül 1897].

Ahşab çürük limonluğun feshiyle müceddiden ma'a sopa-âhen ve üstü camlı sera tabir olunur limonluk inşası	320 Terbi'an zirâ'	160	51.200
Kebir havzın ittisalinde mevcut dört yüz arşın terbi'inde olan harab köşkün hedmiyle yerine müceddiden yüz elli arşın vüs'atinde sokağa nazır iki katlı bir bab köşkün inşası	150 Terbi'an zirâ'	250	37.500
Kebir havzın tamiri	700 Terbi'an zirâ'	Semen	5.000
Sagir havzın tamiri		Semen Kaskat ücreti	750 500
Kebir lağımların tamir ve tathir mesarifi ücreti			
<i>Harem dairesi</i>	150 Tulen zira'		3.000/20
<i>Paşa dairesi</i>	150 Tulen zira'		3.750/25
Bazı odaların memuru tarafından gösterildiği üzere müceddiden kağıd kaplanması			
<i>Yaldızlı kağıd</i>	500	-	10.000/20
<i>Adi kağıd</i>	100	-	600/6
<i>Üstadiyesi</i>	-	-	1.200
Kaffe-i oda ve sokak kapularının noksan olan kilid ve top ve anahtar ve halka ve menteşe vesaire		Semen	1.500
		Cem'an	260.850
B. Paşa Dâiresi			
Hâricen ebniyenin ta'mîriyle boyanması	180 Devren zirâ' 14 Kadden zirâ' 2520 Terbi'an zirâ'	15	37.800
Derûnun ahşâb döşemeleri	Döşeme 800 zirâ'	10	8.000
Bez tavanlar ve boyanması	Döşeme 1500 zirâ'	25	37.500
Ahşab zemîn kat tavanlarının boyanması	Döşeme 1500 zirâ'	7,5	11.250
Çıralı hatabdan sandıklı müceddeden çerçeve i'mâli	100 aded	150	1.500
Deniz cihetinin basmış olan mahallin kaldırılmasıyla mu'attal(?) biragılması		Semen	3.000
Mevcûd kadîm kiremidlerin ta'mîri	Döşeme 1800 zirâ'	2,5	4.500
Çinkodan saçak oldukları ve bazen dere tebdili	Döşeme 120 zirâ'	8	960
Mezkûr ebniyenin hâricinde koltuk kapı ittisalinde çimento tefrişi	175 zirâ'	20	3.500

Paşa dâiresi mermerden saltanat kapusu mâil-i inhidâm olduğundan hedmiyle müceddeden enkâzıyla mahlût inşâsı		Semen	2.500
		Cem'an	124.010
<i>C.Perâkende olarak müceddeden inşâ ve ta'mîr olunacak ebniye</i>			
Paşa dâiresi kayıkhânesi ta'mîri	266 Terbî'an zirâ'	20	5.320
Kayıkcılara mahsûs kılınan	100 Terbî'an zirâ'	100	10.000
Aşçı tablekâr ve vekîlharc-ı kâtib ve bağçevânlarla mahsûs kılınan	493 Terbî'an zirâ'	80	39.440
Kebîr matbahın çatı ve tavan ve fener tamiriyesiyle çerçeve ve sıvalarının badana ve boyasıyla kapularının ta'mîri	690 Terbî'an zirâ'	15	10.350
Sagîr matbahın alafranga sobasıyla çatı tavan çerçeve ve siva ve boya ve mermerden müceddeden döşemenin i'mâl ve ta'mîri	180 Terbî'an zirâ'	40	7.200
Çinihâne ile kilerin çatı tavan çerçeve siva ve boyalarının ta'mîri	386 Terbî'an zirâ'	15	5.790
Paşa matbahıyla ittisalindeki mağazanın siva tamiriyle badanası		Semen	1.000
Ağalar dâiresinin tamiri	370 Terbî'an zirâ'	100	37.000
Ortaköy cephesinde bulunan ihtiyat kayıkhânenin bir kıt'asıyçün istî'âb idecek mahallin inşâsı ve üzerine tahtapuş makâmında peyâce i'mâlî	150 Terbî'an zirâ'	100	15.000
Ağalar dâiresinin karşı cihetinde mevcut arabalığın tamiriyle ittisalinde bulunan otuz beş arşın terbî'inde bulunan aralığa bir bâb koşumhânenin müceddeden inşâsı	362 Terbî'an zirâ'	50	13.100
Sokak cihetinde bulunan kebîr arabalık ile samanlık ahur ve inek ahır ve arabacılara mahsus olan odaların ta'mîri	1720 Terbî'an zirâ'	20	34.400
Taş divarlı müceddeden bir bâb çamaşuyhânenin inşâsı	150 Terbî'an zirâ'	80	12.000
Harem ile ağalar dâiresi beyninde müceddeden bir bâb muhâfaza divarının inşâsı	960 Terbî'an zirâ'	15	14.400

Etraf-ı selase umûm muhâfaza divarlarının derciyle renk-âmiz badanalarının ve kiremidlerinin ta'mîri	8000 Cârşeb arşunu	1,5	12.000
Rıhtımın elli santim yükselmesiçün mesârifi	333 Tûlen zirâ' 8 parmak 15 arzen zirâ' 2500 Mik'ab zirâ'	40	100.000
		Cem'an	317.000
<i>D. Dağ cihetinde müceddeden inşâ olunacak ebniye</i>			
Dağ nihâyetinde mevcut köşkün harab ve mâil-i inhidâm bulunması cihetiyle müceddeden ahşâb bir bâb köşkün inşâsı	200 Terbî'an zirâ'	300	60.000
İttisâlinde bulunan dâirenin mevcûd temelleri üzerine ahşâb bir bâb paşa dâiresinin inşâsı	200 Terbî'an zirâ'	300	60.000
Matbah arabalık ahur inek ahurı samanlık ve ağalarla aşçı vesaire hademeye mahsûs mahal	600 Terbî'an zirâ'	80	48.000
(...) ile hareket eder bir kıt'a makine ve kazgân ile mahall-i mahsûsunun inşâsı ve su hazinesinin tamiri mesârifi		Semen	25.000
Mevcûd sedlerin divar tamiri	1162 Terbî'an zirâ'	8	9.296
Mevcud bir kıt'a kebir havzın tamiri	414 Terbî'an zirâ'	10	4.140
Ormanın etraf-ı selase siper divarlarının müceddeden inşâsı	4584 Terbî'an zirâ'	10	45.840
Ormanın mevcut araba yolu olmadığından bir bâb yolun inşâsı Araba yolu hafriyesi	1700 Tûlen 5 Arzen 8500 Terbî'an zirâ'	3	25.500
Sed divarı	4150 Terbî'an zirâ'	10	41.500
Çakıl oluk	3400 Tulen zirâ' 12 arzen	12	6.800
Moloz taş şose	8000 Terbî'an zirâ'	3	24.000
		Cem'an	97.800
		Yekûn	350.076
<i>E.Zincirlikuyu nam mahalden saraya kadar su yolların bozuk olan mahallerinin tamiri Altı pulluk künk ile</i>	850 Tulen aded	12	10.200
Âhen dökme boru	210 Tulen aded 4 Kutrı parmak	4125 1,30	7.218,30
Arnabud künkü	420 Tulen aded	8	3.360
Kapak üzeri çimento ile i'mâl olunmak üzere divar	80 Tulen aded	15	1.200

Dağ ciheti mesarifinden yalının hazînelerine kadar üç numro arnabud künkü her bir masrafıyla berâber	350 Aded	8	2.800
Ortaköy Yeni mahallesinde hâneler derûnunda muattal olan yolun hârice çıkarılmak için müceddeden inşâ olunacak tünel	20 Tulen aded	50	1.000
Zincirlikuyu civârında tathîr olunacak tünel	200 Tulen aded	4	800
		Cem'an	26.578,30
		Cem'an yekûn	1.0785.14,30
	%5 hesâbıyla nakliyesi		53.925
		Genel Toplam	1.132.439,30

Kaynak: BOA. Y.PRK. ASK. 132/23, 8 R. 1315 [6 Eylül 1897].

1900 yılına ait bir başka belgede Seniha Sultan'ın Kuruçeşme'de bulunan sahilhanesinin haremde ve selamlığında beşer adet olmak üzere on odanın ve bir sofanın döşemesinin yenilenmesi ve pencere ve odaların hasırlarla döşenmesi isteği söz konusu olmuştur. Bu istek için padişah tarafından yayımlanan iradeye sahilhanede yapılan keşifte, yapılacak bu işler için 280.384 kuruş sarfedilmesi fabrika müdürünce uygun görülmüştür. Yine bu ödemelerden fabrika ürünleri bedeli olan 160.600 kuruşluk kısmının hazinece ödenilmesi geriye kalan hariçten alınan eşyaların bedeli ve tamir masraflarından 111.784 kuruşun da nakden ödenmesine karar verilmiştir.⁴

⁴ BOA. Y.MTV. 209/104, 19Ş. 1318 [11Aralık 1900]

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketleri 19. Yüzyılda hız kazandı. Sultan II. Mahmud'un idari ve askeri alanda yaptığı değişiklikler, Sultan Abdülmecid Dönemi'nde her alanda görülmeye başladı. Batılılaşma ve alafrangalığın hüküm sürdüğü bu yeni düzen önce binaların dışlarında başladı daha sonra duvarları aşarak, İstanbul halkının gündelik yaşamına girdi. Bu dönemde Kırım Savaşı için gelen Fransız, İngiliz askerleri örnek alındı, daha sonra Mısır'dan göç dalgasıyla gelen elit zümre tüketim alışkanlıklarını değiştirerek, lüks ve israf kapıları tamamen açıldı.

Sultan Abdülmecid Dönemi, saray hayatının da gelenekselliğinden koptuğu bir süreçtir. Bu dönemde yetişen şehzade ve sultanlar değişimin adeta birer meyvesi olmuşlardır. Geleneksel eğitimin yanında Batı eğitimi de alan bu çocuklar, Fransızca konuşabilmekte, enstrüman çalabilmekteydiler.

Saraydaki değişim, Saray kadınlarını da derinden etkilemişti. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde özgürleşen saray kadınları, bu dönemde ilk kez saray dışına açılmışlardır. Döneme damgasını vuran bir diğer olgu ise saray kadınlarının lüks, israf ve borç üçgeninde yaşamalarıdır. Osmanlı Maliye'sinin kaynak sıkıntısı nedeniyle darlık içinde olmasına aldırmayan saray kadınları, Beyoğlu esnafından alışveriş yapmaya devam ettiler. Ama belli bir süre sonra borçların ödenmesi sorun haline geldi. Borcunu ödeyemeyen kadınları, şikayet etmeye çekinen esnaf, çareyi elçiliklerine başvurmakta bulmuşlardı. Saray kadınları bu olaylara aldırmadan, yeni borçlar yapmaya devam ettiler.

Seniha Sultan, Batılılaşma rüzgarının estiği böyle bir ortamda dünyaya gelmişti. Küçük yaşta annesini kaybeden Sultan, ağabeyi Sultan V. Murad'ın yanına verilmişti. Sultan gençliğinde hem geleneksel hem de Batı düzeninde bir eğitim almıştı. Ağabeyini babası gibi seven Sultan, onun alafrangalığının da etkisiyle alafranga bir yaşam tarzını benimsemişti.

Sultan'ın alafrangalığı, Avrupaî lüks kumaşlardan diktirdiği pahalı ve modern elbiselerde, hatta mektup yazdığı kağıtlarda bile göze çarpmaktadır. Sultan,

Fransızca konuşabiliyor, piyano çalabiliyor hatta iyi bir binici olarak ata biniyordu. Tiyatroya da meraklı olan Sultan'ın oyuncuları vardı. Genel anlamda neşeli bir kişilik gösteren Sultan, yaşam stili olarak geleneksel bir sultandan farklı olduğundan sarayda pek sevilmezdi.

Sultan'a damat adayı olarak Mahmud Celâleddin Paşa, amcası Sultan Abdülaziz tarafından seçilmişti. Sultan ekonominin içinde bulunduğu bunalım döneminde etkisiyle Mahmud Celâleddin Paşa ile 22 ay nişanlı kaldı. Sultan'ın çeyizi kardeşi Behice Sultan'ın çeyiziyle beraber hazırlanmış, maliyeti çok fazla tutmuştu. Sultan, kardeşi Behice Sultan ile aynı gün evlenmişti.

Mutlu bir evlilik geçiren Seniha Sultan'ın bu evlilikten Mehmed Sabahaddin ve Ahmed Lütfullah adında iki oğlu olmuştur. Sultan, eşiyle birlikte çocuklarının eğitimine fazlasıyla önem vermiştir. Mahmud Celâleddin Paşa, Sultan Abdülhamid tarafından Adliye Nazırlığı'na tayin edilmişti. Çok iyi dost olan Paşa ve padişahın arası Kleanti Skalieri denilen, amaçları V. Murad'ı tekrar tahtta geçirmek olan komite üyeleri arasında Paşa'nın adının geçmesiyle bozulur. Bu hadiseden sonra görevinden azledilen Paşa ve Seniha Sultan, ikamet ettikleri yerlerde sıkı denetim altında tutulurlar. Bu ortamdan ve yönetim anlayışından memnun olmayan etmeyen Paşa, çocuklarını da alarak yurtdışına firar eder. Bu firar hadisesi Seniha Sultan'ın üzerinde ağabeyi Abdülhamid'in baskısını daha da arttırır.

Seniha Sultan'ın eşi ve çocukları Jöntürk hareketine katılırlar ve Meşrutiyet ilan edilmediği yani hürriyet ortamı oluşmadığı sürece ülkelerine ayak basmayacaklarını çeşitli yayın organlarında ve Sultan'a yazdıkları mektuplarda beyan ederler. Bu vaziyet karşısında daha da öfkelenen Sultan Abdülhamid, Paşa'yı tüm medeni haklarından yoksun bırakma kararı aldı. Paşa'nın dönmesi için her yola başvurdu ve Avrupa'da onu takip etmeleri için sefirlerini görevlendirdi.

Padişahın tüm çabaları karşılıksız kalır. Mahmud Celâleddin Paşa, 1902 yılında Brüksel'de vefat eder. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanıyla Paşa'nın naaşı yurda getirilerek İstanbul'da defnedilir. Sultan'ın evlatları da aynı zamanda ülkelerine dönüş yaparlar.

Seniha Sultan'ın sıkıntıları yaşlılığında da bitmemiştir. 1924 yılında çıkarılan Kanunla hanedanın en yaşlı üyesi olarak yurt dışına gönderilen Sultan, gerçek hayatı bilmediğinden kendisine hükümetçe verilen ödeneği kısa bir sürede tüketmişti. Kardeşi Vahideddin ile San Remo'da yaşayan sultan, kardeşinin vefatıyla zor günler geçirmişti. Evi olmayan Sultan, parklarda yatarak hayatını devam ettirmişti. Daha sonra oğlu Lütfullah Bey'in bu durumu öğrenmesiyle Halife Abdülmecid zorla ikna edilir ve Seniha Sultan Halife'nin Nice'deki ikametgahına kabul edilir. Seniha Sultan ömrünün son günlerini burada tavan arasında bir odada geçirir.

1931 yılında hayata gözlerini kapatan Seniha Sultan'ın ölümünde de şanssızlığı peşini bırakmamıştı. Nice'de İslam Mezarlığının bulunmamasından dolayı, kendi ülkesine de getirilmesi yasak olan Sultan'ın naaşı günlerce morgda bekletilmişti. Günlüğü 40 Frank olan morg parası da ödenemeyince, hanedan ailesi telaşa düşmüştü. Sultanın naaşının kimsesizler mezarlığına gömülmesi bile gündeme gelmişti. Sonunda para, hanedan mallarının geri alınması için aracılık yapan bir şirketçe verilmiş, Sultan'ın naaşı Şam'a götürülerek burada bulunan Selimiye Camii haziresine gömülmüştü.

Sultan'ın yaşadığı dönem Osmanlı ekonomisinin bunalım yıllarına tekabül etmekteydi. Bu dönem saray kadınlarının harcamalarından ve lükslerinden vazgeçemedikleri bir dönem olmuştur. Seniha Sultan azalan maaşına rağmen, para harcamaktan vazgeçmemiştir. Lüks ve Avrupaî bir tarzı tercih eden Sultan, parasız kalmasına rağmen lüks harcamalarına devam etmiş ve gün geçtikçe ağır borç yükü altına girmiştir. Sultan'ın borçlanma süreci adeta kısır bir döngü halini almıştır.

Osmanlı Maliyesi'nin girdiği bunalım Sultan'ın maaşlarını tam olarak alamamasına sebebiyet vermişti. Sultan maaşını tam olarak alamadığından, maaşları karşılığı aldığı borçlarla hayatını idame ettirmeye çalışmıştır. Kısacası borcu borçla ödeme yoluna gitmiştir. Aldığı borçları da ödeyemeyen Sultan hakkında genellikle sefarethanelere yazılar yazılmıştı. Padişah kızı olmasından dolayı mahkemeye şikayete çekinen esnaf dertlerini sefaretler yardımıyla Saray'a iletme yolunda bulmuşlardı.

Sultan'a daha çocuk yaşında, ağır kumaşlardan yapılan elbiseler, bize bu dönemde Saray kadınlarının yaşam stillerine özet oluşturabilecek niteliktedir. Hazine veznelerinde para olmamasına rağmen Sultan'ın yaptığı olağan dışı mefruşat giderleri de bu dönemde yapılan harcamaları gözler önüne sermektedir. Burada borçlarından dolayı suçlu olan Seniha Sultan değildir, Sultan'ı borçlu kılan dönemin koşullarına göre yetişmesi ve dış dünyayı pek de fazla bilmemesidir. Ayrıca padişah kızı olması ona ayrı bir statü kazandırarak özellikle borçlar hususunda Sultan'a adeta "dokunulmazlık" sağlamıştır.

Diğer taraftan Sultan'ın lüks ve bolluk içinde yaşaması savurganlığından çok dönemin yaşam tarzı ile alakalıdır. Hanedan mensupları devletlerin gücünü ve ihtişamını gösteren bir ayna gibidir. Kadim bir imparatorluk mensubu olan saray kadınlarının dönemin şartlarına göre diğer devletlerin hanedanlarından daha mütevazı olmaları beklenemezdi.

Sultanlar toplum için örnek teşkil ettiklerinden ve imparatorluğu temsil ettiklerinden bu yaşam tarzlarını benimsemek zorunda idiler. Bu açıdan bakıldığında sultanlar giyimleriyle ve mücevherleriyle ihtişam ve asaletin, diğer ülkelerde olduğu gibi sembolüdürler. Bu nedenle harcamaları müsriflikten çok bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

BELGELER

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

BOA. A. MKT. MHM. 466/50, 21 Ş.1290 [14 Ekim 1873].

BOA. BEO. 115/8564, 13 Ca. 1310 [3 Kasım 1892].

BOA. BEO. 275/20615, 02. Ra. 1311 [13 Eylül 1893].

BOA. BEO. 3834 /287508 leff.2, 15 Z. 1328 [18 Aralık 1810].

BOA. BEO. 495/37101 15 R.1310 [6 Kasım 1892].

BOA. BEO. 4216/316142, 22 L.1331 [24 Eylül 1913].

BOA. BEO. 4232/317357, 19 Z. 1331 [19 Kasım 1913].

BOA. BEO. 4246/318444, 10 S. 1332 [8 Ocak 1914].

BOA. BEO. 683/51206, 28 Ra. 1313 [18 Eylül 1895].

BOA. BEO. 772/57875, 15 Z.1313 [28 Nisan 1896].

BOA. BEO. 3834/287508, 15 Z. 1318 [5 Nisan 1901].

BOA. BEO. 3900/292451, 03 C. 1329 [1Haziran 1911].

BOA. BEO. 1523/114170, 22 Ra. 1318 [20 Temmuz 1900].

BOA. DH.EUM.THR. 50/49, 16 N.1328 [21 Eylül 1910].

BOA. DH.H. 29/47, 27 Ş. 1329 [23 Ağustos 1911].

BOA. DH.H. 35/52, 20 S. 1304 [18 Kasım 1886].

BOA. DH.MKT. 2366/138, 1 Ra. 1318 [29 Haziran 1900].

BOA. HH.d. 24197, 21 S. 1303 [29 Kasım 1885]

BOA. HR.HMŞ.İŞO. 24/9, 19. Za. 1333 [28 Eylül 1915].

BOA. HR. SYS. 40/17, 14 S. 1318 [13 Haziran 1900].

BOA. HR.SYS. 40/18, 15 S. 1318 [14 Haziran 1900].

BOA. HR.TO. 311\108, 7 Ra. 1302 [25 Kasım 1884].

BOA. İ.DH. 1124/87847, 13 C. 1306 [14 Şubat 1899].
BOA. İ.DH. 1253/98384, 11 Ca. 1309 [13 Aralık 1891].
BOA. İ.DH. 1260/98931, 05 C. 1309 [6 Ocak 1892].
BOA. İ.DH. 1171/915, 22 14 R.1307 [8 Aralık 1889].
BOA. İ.DH. 245 /14975, 10 S. 1268 [5 Aralık 1851].
BOA. İ.DH. 731/50936, 28 Ş. 1293 [17 Eylül 1876].]
BOA. İ.DH. 737/60365, 26. Za. 1293 [13 Aralık 1876].
BOA. İ.DUİT. 3/21, 7 Ra. 1334 [13 Ocak 1916].
BOA. İ.DUİT. 5/123, 11 Z. 1328 [14 Aralık 1910].
BOA. İ.HUS. 28/125, 29 S. 1312 [1 Eylül 1894].
BOA. İ.HUS. 42/84, 27 R. 1313 [17 Ekim 1895]
BOA. İ.HUS. 98/9 18 Ra. 1320 [25 Haziran 1902]
BOA. İ.HUS. 98/9, 18 Ra. 1320 [25 Haziran 1902].
BOA. İ.ML. 39/31, 19 Ra 1318 [17 Temmuz 1900].
BOA. İ.ML. 47/76, 27 Ş. 1319 [9 Aralık 1901].
BOA. TS.MA.d. 7854 0002, 1 M. 1275 [11Ağustos 1858].
BOA. Y.A.HUS. 431/10, 17 Ra. 1320 [24 Haziran 1902].
BOA. Y.A.HUS. 431/61, 27 Ra. 1320 [4 Temmuz 1902].
BOA. Y.A.HUS. 267/118, 25 Ca. 1310 [15 Aralık 1892].
BOA. Y.A.HUS 431/61, 27 Ra. 1320 [4 Temmuz 1902].
BOA. Y.EE. 84/44, 03 L.1318 [24 Ocak 1901].
BOA. Y.EE. 84/41, 03 C. 1318 [28 Eylül 1900].
BOA Y.EE. 149/122, 23 C. 1317 [29 Ekim 1899].
BOA. Y.MTV.203 /7, 14 S. 1318 [13 Haziran 1900].
BOA. Y.MTV 209/104, 19 Ş. 1318 [11 Aralık 1900].
BOA. Y.MTV. 235/118, 23 B.1320 [26 Ekim 1902].
BOA. Y.MTV. 94/57, 24L. 1311 [30 Nisan 1894].

BOA. Y.PRK.ASK. 132/23 8 R. 1315 [6 Eylül 1897].
BOA. Y.PRK.ASK. 241/63, 13 Ş. 1324 [2 Ekim 1906].
BOA. Y.PRK.AZJ. 25/36, 29 Z. 1310 [4 Temmuz 1893].
BOA. Y.PRK.AZJ. 25/46, 29 Z 1310 [14 Temmuz 1893].
BOA. Y.PRK.EŞA. 35/29, 05 Z. 1319 [6 Nisan 1900].
BOA. Y.PRK.HH. 27/3, 15 M. 1311 [29 Temmuz 1893].
BOA. Y.PRK.HH. 40/32 [Tarihsiz Belge].
BOA Y.PRK.HR. 20/85,24 S. 1313 [16 Ağustos 1895].
BOA. YPRK.HR. 21/87, 30 Za. 1313 [13 Mayıs 1896]
BOA. Y.PRK.HR. 30/23, 21 Z.1318 [11 Nisan 1901]
BOA. Y.PRK.ML. 9/41, 18 Ş.1306 [19Nisan1889].
BOA. Y.PRK.ML,19/61, 04 Za. 1317 [6Mart 1900].
BOA. Y.PRK.SGE. 1/53, 02 L.1297 [7 Eylül 1880].
BOA. Y.PRK.SGE. 11/69, 29 Ra. 1330 [2 Kasım 1891].
BOA Y.PRK.SGE. 4/23/2, 16 Ş. 1308 [27 Mart 1891].
BOA Y.PRK. SGE. 4/23, leff 1, 16 Ş. 1308 [27 Mart 1891].
BOA. Y.PRK.ZB. 4/80, 27 Ş. 1306 [28 Nisan 1889].
BOA. Y.PRK.ZB. 34/75, 28 C. 1322 [9 Eylül 1904].
BOA. Y.PRK.ZB. 34/102, 5 B. 1322 [15 Eylül 1904].

KİTAPLAR

- AÇBA, Leyla: **Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları**, Haz. Harun Açba, İstanbul, L&M Yayınları, 2004.
- AÇBA, Leyla: **Bir Çerkes Prensesi'nin Harem Hatıraları**, Haz. Edâdil Açba, İstanbul, Timaş Yayınları, 4. Bs. 2010.
- AHMET CEVDET PAŞA: **Ma'rûzât**, Haz. Dr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980.
- AHMET CEVDET PAŞA: **Tezâkir 13-20**, Yay. Cavid Baysun, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Bs. 1986.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed: **Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2007.
- AKŞİT, İlhan: **Osmanlının Gizemi Harem**, İstanbul, Akşit Yayınları, 2000.
- AKKAYA, Rukiye: **Prens Sabahaddin**, İstanbul: Liberte Yayınları, 2005.
- AKYILDIZ, Ali: **Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Bs., 2003.
- AKYILDIZ, Ali: **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo ekonomik Etkileri**, İstanbul, Eren Yayınevi, 1996.
- AL, Hüseyin; Şevket Kamil AKAR; Kaya BAYRAKTAR: **Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'de Merkez Bankası Arayışları**, Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme 1, İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2014.
- AL, Hüseyin; Şevket Kamil AKAR: **Osmanlı Para Reformu**, Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme 2, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2014.
- AL, Hüseyin; Şevket Kamil AKAR: **Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007.
- AREDBA, Rumeysa: **Sultan Vahdeddin'in San Remo Günleri**, Haz. Edadil Açba, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
- ARKUN, Kemal: **Sultan Abdülmecit Han**, İstanbul, Akademisyen Yayınevi, 2009.
- ARSLAN, Mehmet: **Türk Edebiyatında Manzum Surnameler**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1999.
- ARSLAN, Mehmet: **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri, C.VI-VII**, İstanbul, Sarayburnu Kitaplığı, 2011.
- ÂTIF HÜSEYİN BEY: **Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri**, Haz.

- Metin Hülagü, İstanbul, Timaş Yayınları, 3. Bs. 2010.
- BAHADİROĞLU, Yavuz: **Osmanlı Sarayları Saray Hayatı ve Harem**, İstanbul, Paradoks Yayınevi, 2012.
- BARDAKÇI, Murat: **Şahbaba**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2014.
- BERKES, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973.
- BEYLERBEYİ SARAYI, İstanbul, TBMM Milli Saraylar Yayını, 2013, s. 23.
- BOZDAĞ, İsmet **Sultan Abdülhamit’in Hatıra Defteri**, İstanbul, Truva Yayıncılık, 2. Bs. 2010.
- CERAN, Ahmet Şeref: **Prens Sabahattin Bey Hayatı, Dönemi ve Fikirleri**, Konya, Arı Basımevi, 1984.
- ÇAKIR, Coşkun: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
- BLAISDELL, Donald C. : **Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Denetimi “Düyunu Umumiye”**, Çev. Ali İhsan Dalgıç, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1979.
- CEYLAN, Ömür: **Hanedanda Bir Asi Âsaf**, Ankara, Akçağ Basım, 2003.
- EGE, Nezahet Nurettin: **Prens Sabahaddin Hayatı ve İlmi Müdafaaları**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1977.
- GÜRAN, Tevfik: **Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918**, Ankara, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2003.
- HANİOĞLU, M.Şükrü: **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük: (1889-1902)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- HACİSAHİLOĞLU, Mehmet: **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
- HÜLAGÜ, Metin : **Yurtsuz İmparator Vahdeddin İngiliz Gizli Belgelerinde Vahdeddin ve Osmanlı Hanedanı**, İstanbul: Timaş 2008.
- İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL: **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, C. VI-X, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL: **Son Asır Türk Şairleri I**, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1930.
- KARAL, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri 1861-1876**, Ankara:, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.

- VII, 1956.
- KARAL, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi VIII. Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- KASAP, Murat: **Osmanlı Gürcüleri**, İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2010.
- KAYA, Yıldırım: **Osmanlı'da Kadın Saltanatı**: İstanbul, Yeditepe Yayıncılık, 2010.
- KIA, Mehrdad: **Osmanlı İmparatorluğunda Gündelik Hayat**, Çev. Özgür Özol, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013.
- KIRPIK, Cevdet: **Haremın Son Yüzyılı Sultanlar ve Damatlar**, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012.
- KURAN, Ahmet Bedevi: **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul: Tan Matbaası, 1945.
- MELEK HANIM: **Haremden Mahrem Hatıralar**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1996.
- MOLTKE, Helmuth Von: **Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar**, Çev. Hayrullah Örs, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960.
- MÜMTAZ, Semih: **Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler**, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1948.
- NEYVAL, Naciye: **Münevver bir Türk hanımı Ressam Naciye Neyval Hanımefendi'nin Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları**, Haz. Fatma Rezzan Hürmen, İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.
- PRENS SABAHATTİN: **Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?** ,Çev. İnan Keser, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.
- OKUDUCU, Güldal: **Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Kadınının Kısa Tarihi**, İstanbul: 2014.
- ORANSAY, Gültekin: **Osmanoğulları**, Ankara: Küğ Yayını, 1969.
- OSMANOĞLU, Ayşe: **Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım**, İstanbul: Selçuk Yayınları 1984.
- OSMANOĞLU Şadiye: **Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri**, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966.
- ÖRİKAĞASIZADE HASAN SIRRI BEY: **Sultan Abdülhamit Devri, Hatıraları ve Saray İdaresi**, Haz. Ali Adem Yörük, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- ÖRİK, Nahid Sırrı: **Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar**, Haz: Alpay Kabacalı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

- PAMUK, Şevket: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999
- PAMUK, Şevket: **Osmanlı Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- SAKAOĞLU, Necdet: **Bu Mülkün Sultanları**, İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 4.Bs., 2011.
- SATAR, Figen: **“Damat Mahmud Celaleddin Paşanın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi”**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2000.
- SİMAVİ, Lütfü: **Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim (Osmanlı Sarayı 1909-1919)**, Haz. Sevda Şakar, İstanbul: Şehir Yayınları, 2007.
- ŞAİR LEYLA (SAZ) HANIM: **Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi**, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000.
- ŞEHZADE ALİ VÂSİB EFENDİ: **Bir Şehzadenin Hâtıratı**, Haz. Osman Selaheddin Osmanoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- TERZİ, Arzu: **Saray Mücevher İktidar**, İstanbul: Timaş Yayınevi, 2009.
- TERZİ, T. Arzu: **Hazine-i Hassa Nezareti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- ŞAPOLYO, Enver Benhan: **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, 1961.
- ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Y.: **Boğaziçi'ne Dair**, İstanbul, Fer Matbaa, 1986.
- ŞENÖZEN Vasfi: **Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki**, İstanbul: Okyanus Yayınevi, 2013.
- TABAKOĞLU, Ahmet: **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- TEKTAŞ, Nazım: **Harem'den Taşanlar**, İstanbul: Çatı Kitapları, 2004.
- TOPUZ, Hıfzı: **Abdülmecit, İmparatorluk Çökerken Sarayda 22 Yıl**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.
- TUĞLACI, Pars: **Osmanlı Saray Kadınları**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1985.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan; Vedat Günyol: **Prens Lütfullah Dosyası**, İstanbul: Çan Yayınları, 1977.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan: **Prens Sabahattin**, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1954.

- ULUÇAY, M. Çağatay: **Abdülmecit**, İstanbul: Özyürek Yayınevi, 1956.
- ULUÇAY, M. Çağatay: **Harem II**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Bs.,1985.
- ULUÇAY, M. Çağatay: **Haremden Mektuplar**, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1956.
- ULUÇAY, M. Çağatay: **Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç Yüzü**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1959.
- ULUÇAY, M. Çağatay: **Padişahın Kadınları ve Kızları**, Ankara: Ötüken Neşriyat, 6. Bs., 2011.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- ÜNÜVAR, Safiye: **Saray Hatıralarım**, İstanbul: L&M Yayınları, 2.Bs., 2007.
- VAK'A NÜVİS AHMED LÜTFİ EFENDİ TARİHİ: Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, C. IX, 1984.
- YENİAY, İ. Hakkı: **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964.

MAKALELER

- BABAN, Şükrü: “Tanzimat ve Para”, **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.
- BÖLÜKBAŞI, Ömer Faruk: “II. Abdülhamid Dönemi Maliyesine Genel Bir Bakış”, **Milli Saraylar Dergisi**, S. 10, 2013.
- CEZAR, Yavuz: “Tanzimat’a Doğru Osmanlı Maliyesi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, C. IV, 1985.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra: “Behice Sultanla Altı Ay”, **Tarih ve Düşünce Dergisi**, Ocak-Şubat, S.1, 2005.
- ERKUL, Ali: “Prens Sabahattin”, **Türk Toplum Bilimcileri**, Yay. Haz. Emre Kongar, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- FARRERE Claude: “Prenses Seniha’nın Yedi Mektubu”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C. II, S. 8, 1971.
- GÜRSOY, Belkıs Altuniş: “Damad Mahmud Celaleddin Paşa”, **Tarihi, Kültürü Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX Tebliğler**, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları 35, 2005.
- KARAL, Enver Ziya: “Tanzimat’tan Evvel Garplılışma Hareketleri”, **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.
- KURAN, Ahmet Bedevi: “Damat Mahmut Paşa”, **Resimli Tarih Mecmuası**, C.III, S. 31, s. 1613.
- SARC, Ömer Celâl: “Tanzimat ve Sanayiimiz”, **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.
- SHAW, Stanford: “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, C. IV, 1985.
- SULVA, Refii Şükrü: “Tanzimat Devrinde İstikrazlar”, **Tanzimat I**: İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

TERZİ, Arzu:

“Hazine-i Hâssa”, **DİA.**, İstanbul, 1998,
C. 17.

ULUÇAY, Mustafa Çağatay:

“İstanbul’da XIII. ve XIX Asırlarda
Sultanların Doğumlarında Yapılan
Törenler ve Şenliklere Dair”, **İstanbul
Tarih Enstitüsü Mecmuası**, S. IV,
İstanbul: 1958.

ZOBU, Şemsi Rıza:

“Esir Ticareti”, **Hayat Tarih
Mecmuası**, C.I, S.3, 1971, s. 22.

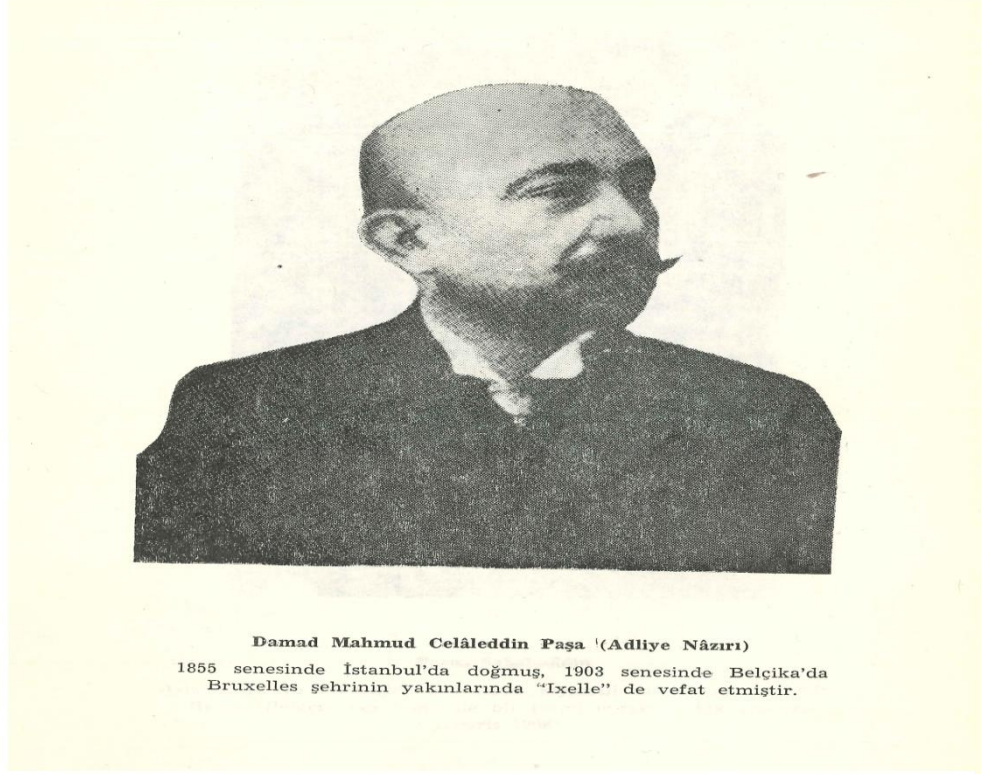
EKLER LİSTESİ

Ek 1: Seniha Sultan'ın Fotoğrafi

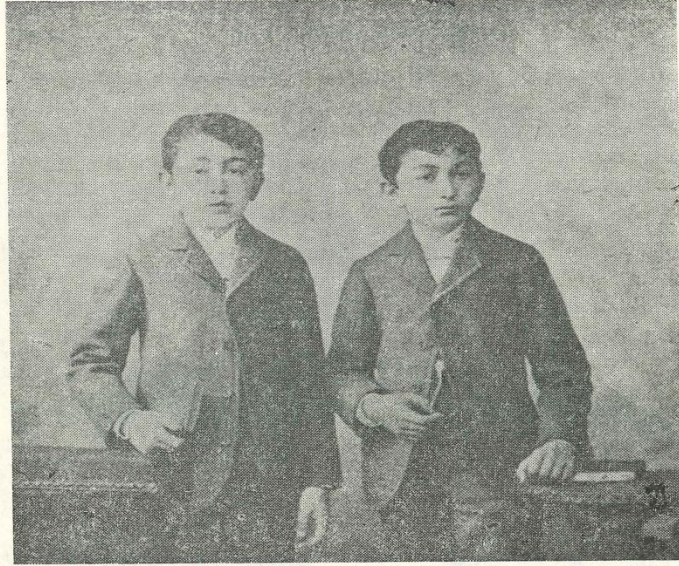
Kaynak: Taha Toros Arşivi

Ek 2: Seniha Sultan'ın Eşi Mahmud Celâleddin Paşa'nın Fotoğrafi

Kaynak: Nezahet Nurettin Ege, Prens Sabahattin Bey ve İlmi Müdafaaları.

Ek 3:Seniha Sultan'ın Oğulları Mehmed Sabahaddin Bey ve Ahmed Lütfullah Beylerin Çocukluklarına Ait Fotoğraf.

Prens Sabahaddin ve Prens Lütfullah'ın çocukluk resimleri

Kaynak: Nezahet Nurettin Ege a.g.e.

Ek 4: Seniha Sultan Gelini Tabinak Hanım ile Birlikte.

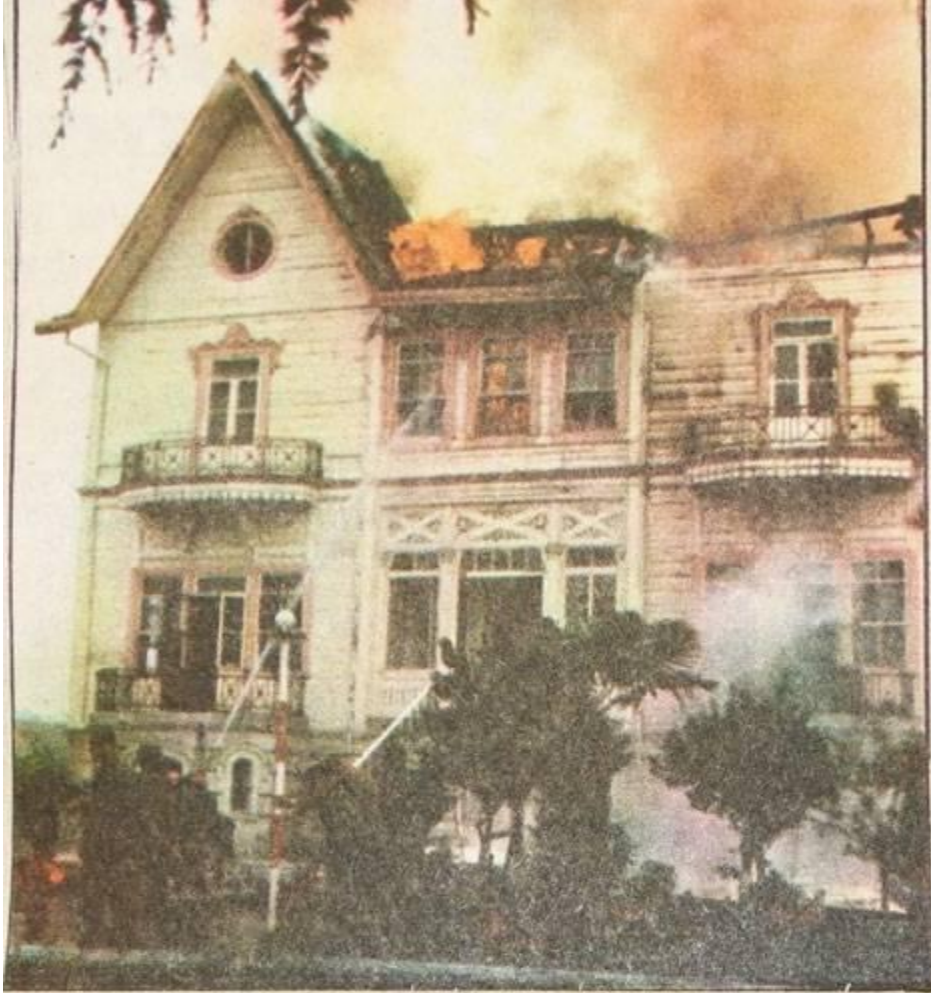
Kaynak: Taha Toros Arşivi.

Ek 5: Seniha Sultan'ın Kuruçeşme'deki Sahilhanesi

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.

Ek 6: Seniha Sultan'ın Balmumcu Köşkü

SENIHA SULTAN KÖŞKÜ YANDI

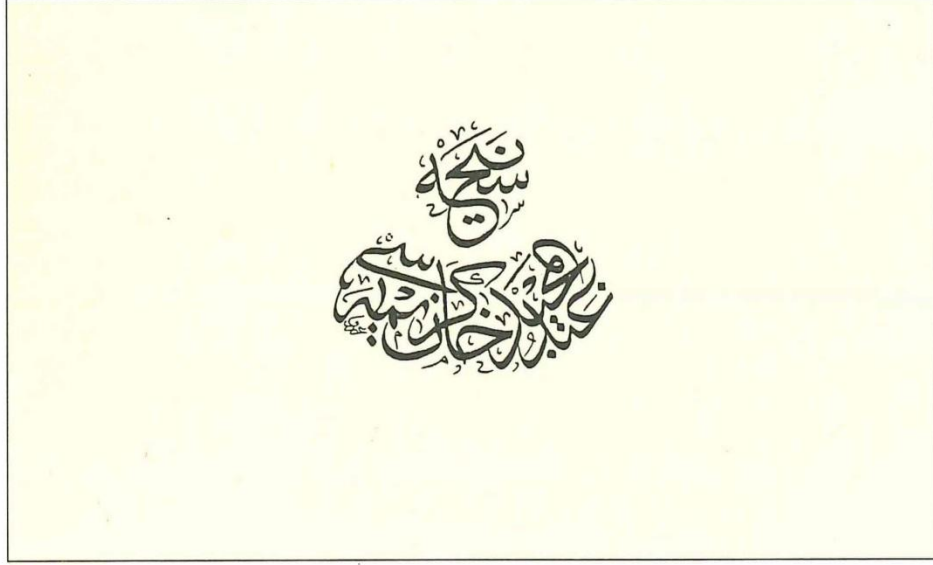
Balmumcu'daki Jandarma 10. Bölge Komutanlığı binası, dün sabah çıkan bir yangın sonucu, tamamen yanmıştır. Tarihi değeri olan ve Seniha Sultan Köşkü olarak tanınan 4 katlı binadaki yangın, saat 07.45 sıralarında başlamıştır. Elektrik kontağın-

dan çıktığı sanılan yangının üst katlarda başlaması sonucu aşağı katlarda bulunan evrak ve diğer malzemeler kurtarılmıştır. Can kaybı olmayan yangın ancak saat 11.15'te kontrol altına alınabilmiştir.

(İlhan BAŞTAN)

Kaynak: İlhan Baştan Arşivi

Ek 7:Seniha Sultan'ın Kartviziti

Kaynak: Zeki Kuşoğlu, “ Osmanlı Kartvizitleri”

Ek 8: Seniha Sultan'a İngiliz Kraliyet Ailesi Tarafından Hediye Edilen Seyahat Çantası

SENIHA SULTAN'IN SEYAHAT ÇANTASI

İngiliz Kraliyet ailesi tarafından Sultan Abdülmecid'in kızı, Sultan II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'a hediye edilen kutu kahverengi ve siyah menevişli ahşaptan imal. Kapak kenarları pirinçten yapılmıştır. Kapak içinde köşeleri floral desenli gümüş geçmeli aynayla dekorlu. İç yüzeyleri lacivert kadife olan çanta özel mekanizmalı yedi bölümden oluşmaktadır. Kutunun üst bölümünde gümüş kapaklı kesme İngiliz kristalinden şişeler, hokkalar ve kutular; kilitle mekanizmalı iki yana açılan bölüm üzerinde makas, sedef saplı manikür ve makyaj aletleri; en alt kısımda ise kemik sırtlı fırçalar, saç maşası, ayakkabı çekeceği gibi günlük kullanım aletleri bulunmaktadır. Tüm parçalar M.S. (Majesty Seniha) insiyallidir. Kutuyu yapan firma, Londra'da faaliyet gösteren ve Kraliyet ailesinin özel siparişlerini alan 1809 yılında Charles Boyton tarafından kurulan titiz işçiliği ve tasarımlarıyla ün yapmış Charles Boyton & Sons şirkettir. Haliyle. (19 yy.)

12.000 YTL / 6.000 €

Kaynak: Bali Müzayede Arşivi

Ek 9: Seniha Sultan Tarafından İmzalanan ve Mösyö Karvelo'ya Verilen Senet.

ه
برای عثمانی
...
بگذر ایگوز عد در ای عثمانی -

ایو تاریخ سند و اعتبار ابدی مورد پذیرش مقرر اولاً گذشته سند
برابر تادیب و تسویه ایله اوزره ایگوز برالیه بر استقامه عقاید بیکم در
ایو سند تاریخی موقر بر اعطاف ایو ایله

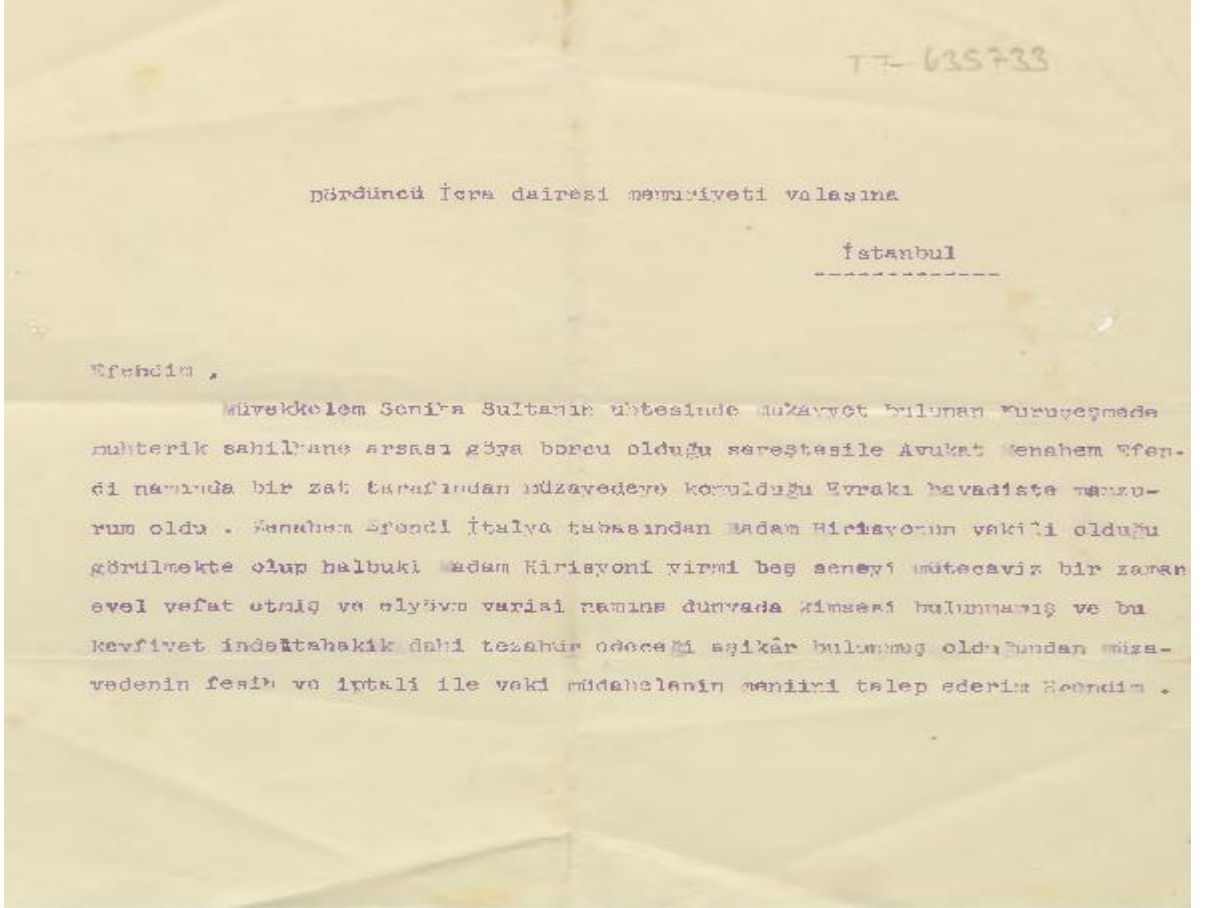
سند
سند

ایو ایله که صلحت و حق سند مقرر اولاً مدینه طرف گذشته سند برابر تسویه
و صلحت کف ایو بیکم بر و صلحت اولدی ایو ایله

ایو ایله
موصی ایو ایله

Kaynak: BOA. Y.A.HUS 431/61, 27 Ra. 1320 [4 Temmuz 1902].

Ek 11: Modelist Hrisoni'nin Borcunun Akıbeti.

Kaynak: Taha Toros Arşivi

